TATABÁNYAI LEVÉLTÁRI FÜZETEK 2.

FORRÁSOK ÉS TANULMÁNYOK TATABÁNYA OKTATÁSTÖRTÉNETÉHEZ

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

TATABÁNYA
1995

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

FORRÁSOK ÉS TANULMÁNYOK
TATABÁNYA
OKTATÁSTÖRTÉNETÉHEZ

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

TATABÁNYA
1995

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

TATABÁNYAI LEVÉLTÁRI FÜZETEK 2.

FORRÁSOK ÉS TANULMÁNYOK TATABÁNYA OKTATÁSTÖRTÉNETÉHEZ

TATABÁNYA
1995

TATABÁNYAI LEVÉLTÁRI FÜZETEK 2.

Sorozatszerkesztő: Dr. Ravasz Éva

Szerkesztette:
Tapolcainé dr. Sáray Szabó Éva

Lektorálta:
Fürészné Molnár Anikó

Városi Levéltár
1514
Tatabánya

ISSN 1218-7259
ISBN 963 04 6125 0

Kiadja: Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára
a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával
Tatabánya, V. Fő tér 6. sz.
Felelős kiadó: Dr. Ravasz Éva igazgató

Készült: A/5 méretben, 300 példányban
ALFADAT-PRESS Nyomdaipari Kft. Tatabánya

Kedves Olvasó!

A *Tatabányai Levéltári Füzetek 2.* kötetének közreadásával szeretnénk egész esztendei munkánkra felhívni szíves érdeklődését.

Mozgalmas, tevékeny év lezárásaként készítettük évkönyvünket. Tatabánya Megyei Jogú Város képviselő-testületének 1994 nyarán megfogalmazott szándéka szerint — amelyet egyetértőleg támogatott a Művelődési és Közoktatásügyi Minisztérium — az 1992-től működő Tatabányai Fióklevéltár 1995. január 1-jétől önálló városi közgyűjteményként folytathatta tevékenységét. Sok feladatot adott számunkra a megyei levéltár gazdasági-szervezeti kereteiből való elválás és az új intézmény önálló működésének, tevékenységi körének, kapcsolatrendszerének kialakítása. Az intézmény régi és új munkatársai lendületesen folytatták a városi intézmények levéltárérett iratanyagának begyűjtését és feldolgozását.

A városi képviselő-testület anyagi támogatásával és a Nemzeti Kulturális Alap segítségével sikerült megjelentetni a *Tatabányai Levéltári Füzetek* második kötetét. A kiadvány megszerkesztésekor két cél vezérelt bennünket. Az egyik vezérlő elvünk az ezredéves magyar iskolaügy történetére emlékezvén Tatabánya város és elődközségeinek oktatási intézményeiről készült tanulmányok, valamint gazdag iskolatörténeti gyűjteményünk repertóriumának közzététele. Másik törekvésünk a városi múzeummal való szoros együttműködés kialakítása. Ezen együttmunkálkodás keretében közöljük a múzeum iskolatörténeti gyűjteményének ismertetését. Végső soron mindkét szándékunk egyetemes célja az iskolatörténeti, helytörténeti kutatómunka szolgálata, a figyelemfelhívás a város nemzedékeit nevelő pedagógusok emlékének megörökítésére, valamint a folyamatosan gazdagodó városi intézményhálózat történetének megismertetése.

Az éves tevékenységünket reprezentáló évkönyvünk reményeink szerint kifejezi munkánk alapvetését, nevezetesen azt, hogy a levéltár elsődlegesen a város és polgárainak érdekeit szolgálja, bizonyítván: használó-szolgáló közgyűjtemény, nem ásatag, porosodó irathalmaz.

Tatabánya, 1995. november

Ravasz Éva

Dr. Ravasz Éva

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

IN MEMORIAM

Leblancné dr. Kelemen Mária

(1931. május 14. — 1995. szeptember 4.)

Mária egész életét a kezdés és újrakezdés jellemezte. Már elmúlt ötvenéves, amikor családi okokból Tatabányára költözött. Új lakóhelyén folytatta Nógrád megyében megkezdett tudományos kutatásait, hiszen lelkében mindvégig nógrádi maradt, az ott eltöltött munkás évek eredménye alapján lett országosan elismert szakember. Először a Tatabányai Múzeum tudományos munkatársa lett, onnan vonult nyugdíjba 1986-ban. 1990-ben kapott megbízást a Tatabányai Fióklevéltár megszervezésére. Óriási lendülettel vetette magát az új városi közgyűjtemény kialakításának precizitást és szervezőkészséget kívánó munkájába, hiszen a nagy akaraterővel és fejlett hivatástudattal megáldott emberekben — és Mária ezek közé az emberek közé tartozott — az új kihívások mindig új energiákat szabadítanak föl. Fáradtságot nem ismerve, önmagát nem kímélve gyűjtötte és rendszerezte a megyei jogú városra és elődtelepüléseire vonatkozó iratanyagot, jó alapokat teremtve az intézmény további fejlődéséhez. 1993 augusztusáig vezette a városi levéltárat, amelynek tudományos főmunkatársa maradt élete végéig.

Személyiségéről, magánéletéről nagyon keveset tudunk, rendkívül zárkózott volt, csak ha a munkájáról volt szó, vált beszédessé. Hihetetlen akaraterővel, pontos időbeosztással, precizitással dolgozott. Munkásságának egyik méltatója az „apró munkák" mesterének nevezte. Talán pontosabb, ha tevékenységét az „aprólékos" jelzővel illetjük, hiszen a született filosz hangyaszorgalmával és gondosságával állította össze az irodalomkutatók körében méltán elhíresült Madách-dokumentumkötetet, vágott bele újabb nagy munkájába, a Mikszáth-kéziratok katalógusának összeállításába.

Tudományos munkásságát 1988-ban Madách-, 1991-ben Toldy-díjjal jutalmazták.

„Szeretném új hazám, Komárom megye történetét egyre jobban megismerni, hogy levéltárosként a helytörténet művelője, mások segítője lehessek" — fogalmazta meg röviden summázva ars poeticáját az életútjáról, munkáiról, terveiről faggatódzó riporternek az *Itthon* című helyi újságban. Törekvéseit maradéktalanul valóra váltotta, hiszen számos helytörténeti publikációja jelent meg tanulmánykötetekben, rendszeres résztvevője volt a VEAB-rendezvényeknek, megyei helytörténeti konferenciáknak, levéltári-szakmai programok állandó szereplőjeként tisztelhettük.

Alattomosan támadó, gyógyíthatatlan betegségével küszködve mindvégig hitt a gyógyulásban. Kényszerű betegszabadsága idején sem pihent, vállalt munkáit rendben befejezte.

Halálával nagy űrt hagyott maga után, hiányzik a levéltárból, amelynek kialakításában, létrehozásában oly sokat és lelkesen dolgozott. Szeretettel, szívesen emlékezünk rá régi és új munkatársai, volt tanítványai, valamint a kutatók, akiknek nagy szakértelmével segítségükre volt. Betegágyán írott utolsó munkájának, az óvodaépítés történetéről írott tanulmányának leközlésével búcsúzunk Tőle,

a Tatabányai Városi Levéltár munkatársai

Kedves gyászoló család, tisztelt kollégák, ismerősök!*

A magyar levéltáros társadalom és Nógrád megye nevében búcsúzom Leblancné dr. Kelemen Máriától.

Első minőségemben kollégaként, második minőségemben pedig azon a jogon veszek végső búcsút Marikától, hogy Nógrád megye székhelyén — Salgótarjánban — Marika életének 18 aktív évét töltötte, s ahol mint középiskolai tanár 7 éven át oktatta a magyar irodalom és történelem szeretetére a Palócföld tehetséges gyerekeit, majd tizenegy éven át, mint levéltáros méltóan kivette részét a megye történeti forrásainak feltárásában, közrebocsátásában.

Levéltárosi minőségemben azon az alapon bátorkodtam a búcsúztató szerepét vállalni, hogy — bár közvetlen munkatársi viszonyban soha sem voltam Marikával, mégis — több, mint 20 éves szakmai kapcsolat áll mögöttünk. Ez az igen intenzív szakmai együttműködés valamikor 1973 októberében vagy novemberében vette kezdetét. Ekkor ugyanis, mint az egyetem padjait alig elhagyó, s a levéltárosi pályát Egerben segédlevéltárosként kezdő fiatalnak, első

* *Á. VARGA LÁSZLÓ*, a Nógrád Megyei Levéltár igazgatójának gyászbeszéde. — Elhangzott 1995. szeptember 16-án, a tatai Almási úti temetőben.

tapasztalatszerző útam éppen Nógrád megye székhelyére, Salgótarjánba vezetett.

A szomszédos megyeszékhelyet, mint útirányt, elsődlegesen nem a viszonylagos közelség jelölte ki számomra, hanem az a szakmai körökben széltében-hosszában terjedő vélekedés, hogy a palócvidék fővárosában kialakulóban van egy olyan szemlélet, amely a levéltárat a klasszikus levéltári munkák — rendezés, selejtezés, segédletkészítés — mellett a történettudomány meghatározó műhelyének, a levéltárost a történettudomány aktív művelőjének, a történelmi tudat helyi formálójának, a helytörténetírást és a helyi források kiadását pedig alapvetően nem provincializmusnak, hanem az egyetemes magyar történettudomány egyenrangú részének tekinti.

Ma már ezt az álláspontot szinte teljesen elfogadottnak tekinthetjük mind a magyar történettudományban, mind a levéltáros szakmában.

Akkor, a '70-es évek elejéig azonban még a történészek közül is csak kevesen gondolkodtak így. Az akkor már nem élő történészek közül szinte egyedül csak Szabó István vallotta ezt a nézetet, míg az akkor még aktív generációból ilyen szemlélet képviselőjének tekinthetjük Benda Kálmánt, Vörös Károlyt, illetve már fiatal történészként is ilyen nézetek vallójának ismertük Szabad Györgyöt, vagy a még nála is fiatalabb — Szabó István-tanítványt —, Orosz Istvánt.

A levéltárosok közül pedig csak a salgótarjáni és talán a kaposvári, valamint az egri és a pécsi levéltárban gondolkodtak akkor még az előbb említett történészekhez hasonlóan a levéltáros szakmáról.

Én 1973-ban, azon az említett első salgótarjáni utamon már úgy tapasztaltam, hogy Marika attól kezdve, hogy 1970-ben átlépte a Nógrád Megyei Levéltár küszöbét, a levéltárosi szakma elismertetésében, megismertetésében méltó partnere lett annak a Schneider Miklósnak, aki az akkori magyar levéltáros-társadalom talán legképzettebb és legrátermettebb szakemberének számított, s aki haláláig — 1981-ig — a Nógrád Megyei Levéltár igazgatójaként irányította és egyengette Marika munkáját. Vagyis Marika Schneider Miklós vezetésével igen gyorsan azonosult a levéltáros szakma felvirágoztatásának a helytörténetírás és a forráskiadás újbóli nagykorúsításának gondolatával.

A levéltáros szakmába való belépését követő agilitását szinte természetesnek vehetnénk, ha nem tudnánk, hogy 1970-ben, amikor Marika a Nógrád Megyei Levéltár munkatársa lett, már közel negyvenéves volt.

Számomra ennek a mai 60-as generációnak — az akkori 40-eseknek, amelyhez Marika is tartozott — a vitalitása mindig talány volt. A talány megoldására nem vállalkozom, de ha Marika közel 65 éves életpályájának

legfőbb állomásait nyomon követjük, valószínűleg közelebb kerülünk megoldásának kulcsához.

Kelemen Mária 1931-ben, a gazdasági világválság idején született Hajdúböszörményben. Apai nagyapja gazdálkodott, anyai nagyapja viszont a volt hajdúváros levéltárának volt az őre. Édesapja követte szülei foglalkozását. A család négy gyereke közül ketten szintén a mezőgazdaságban találták meg a megélhetés forrását, míg Marika és a bátyja az értelmiségi pályát választották.

Marika esetében azonban ez az út korántsem volt egyenes. Az 1949-ben megszerzett érettségi után hát beiratkozott az egri Tanárképző Főiskola magyar-történelem szakára, majd tanulmányait a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen folytatta, diplomát mégis csak jóval később, 1962-ben szerzett Budapesten, az ELTE magyar-történelem szakán. Kitartására, szorgalmára, akaraterejére mi sem jellemzőbb, mint az, hogy 1974-ben megszerezte második diplomáját is a levéltári kiegészítő szakon, 1981-ben pedig, már 50 évesen — summa cum laude minősítéssel — az egyetemi doktori fokozatot is elnyerte. Közben dolgozott a SZOT Üdülési és Szanatóriumi Főigazgatóságának gyógyüdülőjében, a gyöngyöspatai általános iskolában, majd 1963-tól a salgótarjáni Madách Gimnázium tanára lett, ahol országosan elismert honismereti szakkört alakított és vezetett. Az eredményes oktató-nevelő munkát az egészségi állapotában bekövetkezett hirtelen romlás miatt kellett abbahagynia. — 1967-ben ugyanis szívműtéten esett át, s ezért 1970-ben — 40 évesen — orvosai tanácsára pályát változtatott, s anyai nagyapja foglalkozását követve Ő is levéltáros lett.

A valószínűleg nagyapjától örökölt történelem iránti vonzalma ekkor bontakozott ki igazán. A levéltári feldolgozó munka mellett szinte azonnal bekapcsolódott az intézmény publikációs tevékenységébe.

Kutatási területének a XIX—XX. századot tekintette. Első önálló munkája *A mai Nógrád megye községeiben működő nemzeti és földigénylő bizottságok vezetői és tagja* címmel jelent meg 1975-ben. Cikkeket, könyvismertetéseket, levéltári módszertani tanulmányokat viszont már attól kezdve publikált, hogy a levéltárba került. Fontosnak tartotta az úgynevezett tudományos ismeretterjesztő munkát is. Ennek tudható be, hogy számos cikke jelent meg a *Honismeret*ben, a helyi *Palócföld*ben, a *Történelemtanítás*ban. Az ilyen jellegű munkáját 1980-ban Ortutay Gyula emlékéremmel honorálta a honismereti mozgalom.

Marika életművében azonban mégsem ezek a publikációk a meghatározóak. Igazán nagyot, országos jelentőségűt ugyanis azzal a kétkötetes Madách-forráspublikációval alkotott, amelyben közzétette a Nógrád Megyei Levéltárban, illetve az ország közgyűjteményeiben Madách Imre közéleti

tevékenységére, illetve a Madách család XIX. századi gazdasági viszonyaira vonatkozó valamennyi fellelhető dokumentumot. Lektorai, kritikusai ezen két kötetét a Madách-kutatás bibliájának tartják. Véleményük szerint amennyiben ezek a kötetek nem állnának ma az irodalomtudomány rendelkezésére, úgy nem lehetne hozzákezdeni Madách Imre műveinek kritikai kiadásához sem.

Marika munkabírására, szorgalmára, akaraterejére mi sem volt jellemzőbb, mint az, hogy élete ezen két fő művét már azt követően alkotta meg, hogy kényszerűségből távoznia kellett a megyéből. Az első Madách-kötetet mint az Új Magyar Központi Levéltár levéltárosa állította össze, a másodikat pedig nyugdíjasként, már tatabányai lakosként alkotta meg. Alkotókedvét, munkaszeretetét, a levéltári hivatás iránti vonzalmát mutatja az is, hogy még nyugdíjasként is vállalta a tatabányai fióklevéltár szervezését, az első helyi levéltári kiadvány szerkesztését.

Lételeme volt a munka. Gyakorló levéltárosként mondhatom, hogy a szakma hitelét, presztizsét a Marika típusú levéltárosoknak köszönheti.

Kedves Marika! Életműveddel, példáddal beírtad neved a szakma képzeletbeli emlékkönyvébe. Búcsúzom tőled a levéltáros társadalom nevében. Emléked őrizni fogjuk.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

6437 szám.
1882. ai.

Komáromvm. megyei alispántól.

Tótvesz. Winkler Mihály plebánus urnak

T. Galla

Komárom. vármegyében általában kisdedóvodáknak, különösen pedig magyar kisdedóvodáinak, a nem magyar ajkú községekben felállítása tárgyában.

Bizton abban, hogy Csimed a társadalmi emberbaráti s nemzeties irányát magasbcsü figyelmére méltatandja, - s tudva azt, hogy Csimed nagytekintélye s hazafisága becses pártfogásait ily czélra mozgalmaktól meg vonni soha sem szokta, - az általam kibocsátott körlevél és adatozási ív mellékelésével, - azon tiszteletteljes kéréssel fordulok Csimed-hez, hogy e honhasznu és nemzeti tárgyu czél elérését úgy erkölcsi mint anyagi támogatásával előmozdítani, s az e czélra nagytekintélyü elnöki megbatalmazandó egyént, Komárom vármegye alispáni hivatalához elküldeni méltóztassék.

Fogadja Csimed kiváló tiszteletem nyilvánitásával

Komáromban, 1882ik évi Augustus hó 29én

Alispán.

† Leblancné dr. Kelemen Mária

Óvodaépítés a századfordulón Felsőgallán, Bánhidán és Alsógallán

Az óvoda — mint tudjuk — az iskoláskor előtt álló három—hatéves gyermekeket befogadó intézmény, amely a gyermekeknek életkoruknak megfelelő intézményes nevelést biztosít. Magyarországon az első óvoda 1828-ban nyílt meg.

Az óvodák a tankerületi főigazgató, a tanfelügyelő felügyelete alá tartoztak; főhatóságuk a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (1945—1949 között a Népjóléti Minisztérium).

Az óvodában az óvónők, gondozónők csoportkeretben foglalkoznak a kisgyermekekkel. Osztott óvodában kis-, középső- és nagycsoportokban (15—30 fő), osztatlan óvodában egy csoportban vannak a három-hatéves korú gyermekek.

Óvodát tarthatott fenn a község, az állam, egyház, jogi személy, magánszemély.

Az óvónők, az óvodai pedagógiai munka ellátására alkalmas szakemberek képzése az óvónőképző intézetekben történt. Felállításukról az 1891:XV. tc., illetve a 29.973/1892. VKM. sz. rendelet intézkedett. 1945 előtt Magyarországon egy állami és három katolikus óvónőképző intézet működött.[1]

Bár az első óvoda 1828-ban nyílt Magyarországon,[2] Komárom megyében még a századfordulón, a XX. század elején is elsősorban a gyermekmegőrzés volt az óvodák feladata. Ebben a gazdasági okok mellett a szakképzett óvónők hiánya is szerepet játszott.

Az óvodák fontosságát (nevelési, szociális, gazdasági szempontból egyaránt) egyre többen kezdték felismerni a múlt század végén, a XX. század elején Komárom megyében is.

Köztudott, hogy megyénk több településén túlsúlyba került a török utáni betelepítés, illetve a szénbányászat elterjedése, munkaerőszükséglete következtében a szlovák és német nyelvű lakosság. Azokban a falvakban, ahol ez a lakossági összetétel alakult ki, a fentebbi szakmai szempontok mellett az óvodaépítést az is indokolta, hogy az óvoda vállaljon szerepet a magyar nyelv terjesztésében.[3]

Komárom vármegye főispánjának irataiból tájékozódhatunk a megyében a századfordulón kibontakozó, hosszabb-rövidebb ideig tartó, elhúzódó óvodaépítésekről. Vértesszőlősön 1903-ban kezdték el az óvodaépítést, amely 1909-ben fejeződött be; hasonlóképpen az 1895-ben induló felsőgallai óvodaépítés vonatkozó utolsó iratai is 1909-ben keletkeztek. Az 1904-ben induló alsógallai óvodaépítés ügye még folytatódott 1909-ben is. Ugyancsak 1904-ben kezdték az építkezést Tarjánban, Héregen; 1905-ben Tardoson, Környén, Vértessomlón, Bajon; 1907-ben Kecskéden, Kisbéren, 1908-ban Agostyánban. Olvashatunk még óvodaépítésről, óvodaügyről ez évben Bokod, Dunaszentmiklós községekkel kapcsolatban. Az 1905-ben Bajon, Vértessomlón kezdett építkezés 1910-ben még nem fejeződött be. 1912-ben Tata-Tóváros kezdődött óvodaépítés. A főispáni iratok tanúsága szerint 1913-ban, illetve 1914-ben minden folyamatban lévő építkezés befejeződött Komárom megyében.[4]

Az 1868:XXXVIII. tc., az Eötvös József nevéhez fűződő népoktatási törvény az oktatást, elsősorban az alsófokú oktatást szabályozta, közvetett úton azonban hatott az iskoláskor előtti gyermekek sorsának alakulására is.

A törvény az iskolafenntartók két nagy csoportját különböztette meg: az iskolafenntartásra kötelezetteket (politikai községek) és az iskolafenntartásra jogosultakat (állam, hitfelekezetek, társulatok, magánszemélyek), de kimondta az iskolák kötelező állami felügyeletét, továbbá a népiskolai oktatás általánossá és kötelezővé tételét. Óvodát szintén tarthatott fenn, alapíthatott politikai község és magánszemélyek, egyház, jelen esetben a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. (MÁK Rt.), az úgynevezett társulati óvodát. Az óvodák állami felügyeletét is — végső fokon — a tankerületi főigazgató látta el.

A tatai medencében, Tatabánya elődközségeiben (Alsógalla, Tatabánya, Felsőgalla, Bánhida) a szénbányászat megjelenése (1896), megerősödése, a lakosság növekedésének természetes következménye volt a társulati óvoda, iskola megjelenése. Az első adatunk 1903/1904. évből származik. Az óvodákban 346 gyermekkel foglalkoztak, ami jelentős szám, különösen ha figyelembe vesszük, hogy 1918-ra a gyermekek száma mintegy megháromszorozódott, a települések lélekszámának növekedésével.

Az óvodák (társulati óvodák is) ebben az időben elsősorban nem az „alsófokú intézmény" funkcióját töltötték be, hanem inkább „szociális megőrzők" voltak. Az elődközségek óvodái általában szűkösek, egészségtelenek, hiányzott a megfelelő épület, a szakképzett óvónő.

Érdemes összevetni a XX. századi adatok alapján a négy településen a lélekszám és az óvodai létszám alakulását.

Lélekszám:			Óvodai létszám:		
1910.	1930.	1941.	1903/04.	1930/31	1937/38.
22 927	33 146	37 955	346	1215	935

Az óvodák számát 1937/38-tól ismerjük, ekkor hat.

A felsőgalla, bánhidai községi óvoda kivételével (amelyekről később bővebben szólunk) a többi óvoda a MÁK Rt. tulajdona volt. Hogy a lakosság számának arányában nem növekedett az óvodai létszám, annak valószínű magyarázata, hogy a zsúfoltság ellenére sem tudtak a meglévő óvodák több kisgyermeket befogadni; új óvoda létesítésére pedig sem a község, sem a MÁK Rt. nem vállalkozott.[5]

Feladatom Tatabánya elődközségeiben a századfordulón, a XX. század elején épült községi óvodákról, óvodaépítésről — az ismert adatok alapján — szólni.

Óvodaépítés Felsőgallán (1895—1909)

Felsőgallán, a Széchenyi István Általános Iskola szomszédságában található ma az az óvoda, amelynek építéstörténetét az alábbiakban közreadjuk. Felsőgallának az építés idején és ma is egyetlen községi óvodája ez az intézmény.

Megjegyzendő, hogy forrásunk a Nyitrai Állami Területi Levéltár tulajdonát képező, helyileg a Galántai Járási Levéltárban, Vágsellyén található, Komárom vármegye főispánjának iratai 143/1909. sz. irategyüttes a címben közölt évkörben. Lehetőség szerint a tanulmányban igyekszünk más forrásra is támaszkodni, de az óvodaépítés eseménytörténetét kizárólag az idézett irategyüttes alapján tudtuk összeállítani.

Kiindulópont Felsőgalla község képviselő-testületének 1895. július 1-jei ülése, ahol is határoztak a 6796/895. sz. alispáni utasítás alapján a községben felállítandó kisdedóvó tárgyában.

A megyei tanfelügyelő és a főjegyző ecsetelte a községi óvoda előnyeit a nyári menedékházzal szemben. A képviselő-testület végül „igen"-t mondott a javaslatra, az alábbi feltételek mellett: Kötelezi magát, hogy fél év alatt megszerzi — saját erejéből — az óvodaépítéshez szükséges telket, ha a vármegye (ismerve a község anyagi helyzetét) vállalja, hogy az épületet felépíti. A képviselő-testület vállalja továbbá — díjmentesen — az építőanyag tetthelyre szállítását, az összes, az építéssel járó fuvart és a lakosság részéről a kézi napszám biztosítását. Az óvoda fenntartásához azonban a törvényhatóság segítségét kéri.

A telek megszerzéséhez a képviselő-testület a vasúti kisajátítás során befolyt 426 Ft 66 krajcárt és „a 1/4 évi úrbéri regale kártalanításából nyert 850 ft-os regale kötvényét" kívánta felhasználni. A még hiányzó összeget pótadó kivetésével szándékoztak fedezni. Kéri a képviselő-testület, hogy az uradalom az építőanyag beszerzésében segítsen.

Ezentúl a képviselő-testület kötelezte magát, hogy az óvodát ellátja fűtőanyaggal, biztosítja annak karbantartását, tűzkár elleni biztosítását. Ugyanakkor kérték, hogy a vármegyei közigazgatási bizottság vállalja az óvoda felszerelését.

Miután a fentieket a képviselő-testület tagjai névszerinti szavazással elfogadták, elindult egy olyan kezdeményezés, amely — bár sok buktatóval — sokat segített a község életében.[6]

A képviselő-testületi határozat következő „állomása": Ghyczy Dénes, Komárom vármegye alispánja, átteszi a határozatot a Komárom vármegyei óvodabizottsághoz, mint illetékes fórumhoz.[7]

Az óvodaépítéshez szükséges telek-, házhelyvásárlás ügyével az 1896. május 15-i képviselő-testületi ülés foglalkozott. Végül úgy döntöttek, hogy az iskola és a kántortanítói lakás melletti telket, házat veszik meg Mertz Ferencnétől, óvoda céljára. — A vételár fedezéséről már az 1895. július 1-jei gyűlés döntött.[8]

A vármegyei törvényhatósági bizottsági közgyűlés 1896. október 14-én elfogadta a jóváhagyásra felterjesztett községi képviselő-testületi határozatot, a Felsőgalla község elöljárósága, mint vevő és Mertz Ferencné, mint eladó között létrejött adásvételi szerződést.[9]

1897. július 19-én kérte a vármegyei óvodabizottság a községi elöljáróságot, hogy — bár tudnak az előkészületekről, de szükséges —, az óvodaépítés ügyében hozott képviselő-testületi határozatokat jóváhagyás céljából terjesszék fel a bizottsághoz,[10] amit Huber József körjegyző július 31-én meg is tett.[11]

Ghyczy alispán tájékoztatta a megyei óvodabizottságot a törvényhatósági bizottsági jóváhagyás megtörténtéről,[12] és a hozott határozatot áttette további ügyintézés céljából.

Ennyi adminisztratív előkészület után kerülhetett sor arrra, hogy a megyei óvodabizottság megbízta az Állami Építészeti Hivatalt a Mertz-féle ház átalakítási tervének, költségvetésének elkészíttetésére és a bizottság elé terjesztésére.[13]

1898. április 9-én az Állami Építészeti Hivatal főmérnöke és Szabó József, valamint Szalay Miklós vállalkozók beterjesztették a vármegyei óvodabizott-

sághoz a Felsőgalla községben építendő óvoda műszaki leírását. Eszerint az épület a felsőgallai 216. sz. tjkv-ben felvett belsőségen építendő fel — az udvarban — egy munkaszobával, egy játékteremmel és egy óvónői lakással. (Az óvodakötelezettek száma 80.). A kézi- és igásnapszámot a község biztosítja (mely szükség szerint megváltható). A falak terméskőből, téglából készülnek. Az építési anyagot Tóvárosról vasúton szállíttatja a vállalkozó. Terv szerint az építés időtartama 6 hónap, a jótállási határidő 1 év. Az építési költség 5401 Ft 32 krajcár és a község által 802 kézi és 88 igás napszám szolgáltatandó. A község által megvett telken állt egy régi falusi ház, amely a tulajdonos által lebontandó. A bontott anyag a volt tulajdonosé; a régi ház helyett teljesen új tervezendő.[14]

A vármegyei óvodabizottság 1898. április 30-i ülésén jóváhagyta az Állami Építészeti Hivatal által beterjesztett tervet és költségvetést. Felsőgalla községben tulajdonos gr. Eszterházy Móric földesúr, s mivel az óvoda községi tulajdon, méltányosnak tartotta az óvodabizottság, hogy építési anyagok biztosításával a földesúr járuljon hozzá az építkezéshez. A földesúrnak szóló kérelmet a bizottság jegyzője fogalmazta meg.[15]

Az Állami Építészeti Hivatal 1898. június 2-ára hirdette meg a felsőgallai óvodaépítéssel kapcsolatos versenytárgyalást. A vármegyei királyi főmérnök, Kuppis József kérte az óvodabizottságot, hogy képviseletük is jelenjen meg a versenytárgyaláson, de számítottak a királyi tanfelügyelő megjelenésére is.[16]

A vármegyei óvodabizottság a felsőgallai óvodaépítés kivitelezését építőanyaggal 5401 Ft 32 krajcárral, építőanyag nélkül 4644 Ft 54 krajcárral engedélyezte. A versenytárgyaláson a beérkezett három pályázat közül Szabó József—Szalay Miklós építészvállalkozók pályázatát fogadták el, mint legkedvezőbbnek látszót. Vállalási javaslatuk költsége építőanyaggal 5131 Ft 06 krajcár, építőanyag nélkül 4412 Ft 32 krajcár. A bizottság az utóbbit fogadta el, melynek dokumentumait jóváhagyás céljából felterjesztették a vármegyei óvodabizottsághoz. A szerződés létrejötte előtt azonban el kellett dönteni, hogy ki biztosítja az építőanyagot: a vállalkozó vagy a megbízó?[17]

A vármegyei óvodaépítési bizottság — miután a szükséges tájékoztató adatokat megkérte az Állami Építészeti Hivataltól —, a kőmennyiség beszerzése céljából a Kőszénbányatelep igazgatójához, a tégla, cserép díjtalan biztosítása érdekében pedig gr. Eszterházy Móric földesúrhoz fordult.[18]

Sárközy főispán, mint a vármegyei óvodabizottság elnöke, levelében tájékoztatta a földesurat a munkálatok állásáról, a szükséges mennyiségekről, a község szegénységéről, s kérte az építőanyagok (tégla, cserépzsindely, préselt burkolattégla, hosszú cseréptégla stb.) biztosítását, mivel „Nagyméltóságod

uradalmának egy része Felsőgalla határában fekszik", másrészt hogy „Felsőgalla lakosságát eddig is oly sokszor segítette, s e segítséggel újabb hálára kötelezné."

Hasonló tartalmú levelet küldött a megyei óvodabizottság elnöke Királdi Hercz Zsigmondnak, a Magyar Kőszénbánya Rt. igazgatójának Budapestre. Tőle 400 m^3 terméskő díjtalan átengedését kérte.

Az indoklásban kiemelt helyen szerepelt az óvodaépítés célja, az, hogy az idegen ajkú lakosság magyarosítása céljából Komárom vármegye több települése határozta el — így Felsőgalla is — az óvodaépítést.[19]

A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. igazgatójától a kedvező válasz rövidesen megérkezett. Hozzájárult, hogy a társulat által bérelt felsőgallai kőbányából díjtalanul kitermeljék és elvigyék a szükséges kőmennyiséget, sőt külön pénzösszeggel is segíteni kívánta az építkezést.[20]

Az építőanyag beszerzése nagy időveszteséget jelentett. Az építkezést nem kezdhették el a pályázatot elnyert vállalkozók, ezért azt kérték az Állami Építészeti Hivataltól, hogy vállalási összegüket 6 %-kal emelhessék, 4273 Ft 02 krajcárról 4529 Ft 40 krajcárra. Az emelés szükségességét magyarázták azzal is, hogy kénytelenek voltak a munkásokat a biztos munka reményében előleggel lekötni; valójában az építkezés időpontja egyre bizonytalanabb lett.[21]

Felsőgalla lakosai már négy éve (1895!) vártak az óvoda felépítésére. A község plébánosa, Vadas János és Berkovics István tanító — a római katolikus iskolaszék nevében — 1899. február 24-én a vármegyei tanfelügyelő segítségét kérte, hogy legalább abban az évben felépüljön a kisdedóvó! Szükséges volt a 3. tanterem felépítése is, amit eredetileg az óvoda részére vásárolt telken kívántak megvalósíttatni, az óvodaépítéssel egyidejűleg. — A tanterem építési költségeit természetesen a község vállalta.[22]

Nemessányi János tanfelügyelő és a vármegyei óvodabizottság kapcsolatfelvételének némi „eredménye" talán lett, de megszületett az a határozat is, miszerint a vállalkozók kérése nem teljesíthető, „a vállalási összeg minden módosítás nélkül kötelezi őket", amely összeg nem 4273 Ft 02 krajcár, hanem 4412 Ft 32 krajcár.[23]

Ennek szellemében jött létre 1899. március 30-án az a „Szerződés", amelyben Szabó József—Szalay Miklós vállalkozók 1899. szeptember 30-i határidővel vállalták az óvoda felépítését. A letétbe helyezett biztosíték 271 Ft.[24]

Az Esterházy Móric grófnak küldött kérelemre érkezett-e válasz, az iratokból nem derül ki. Valószínűleg nem, vagy elutasító, ezért volt kénytelen Kuppis József királyi főmérnök, az Állami Építészeti Hivatal nevében a

vármegyei óvodabizottsághoz fordulni a szükséges építőanyagok biztosítása céljából. Egyelőre 10 000 db tégla 8000 m hornyolt cserépzsindely, 160 db oromcserép, 1400 db préselt burkolattéglának a tóvárosi uradalmi téglagyártól történő beszerzéséről intézkedtek, melynek az építkezés színhelyére történő szállításáról a vállalkozóknak kellett gondoskodniuk.[25]

A munkálatok előrehaladása alapján 1899. augusztus végén esedékessé vált a tatai építészvállalkozók részére 2283 Ft 07 krajcár kifizetése, amelyről az óvodabizottság elnöke tájékoztatta az alispánt. Az összeget a vármegyei pótadóalap terhére a vármegyei pénztári hivatal fizette ki a vállalkozóknak.[26]

A felsőgallai óvodaépítéshez felhasznált építőanyagok számlájának végösszege 694 Ft 10 krajcár, melyet Szalay Miklós vállalkozó terjesztett be a Komárom vármegyei óvodabizottsághoz rendezés céljából. Az óvodabizottság — az Állami Építészeti Hivatalon keresztül — utasította a vállalkozókat, hogy a beszerzési forrás, vagyis gr. Esterházy Móric tóvárosi téglagyárából származó részletes számlát mutassák be. A fenti összeg csak azután utalványozható, ha ezzel a számlával bizonyítják az összeg kifizetését.[27]

Időközben a hivatalos pénznem a forint helyett a korona lett. A 694 Ft 10 krajcár építőanyagár 1388 korona 20 fillérnek felelt meg. 1900. február 23-án, néhány héttel az óvodabizottság utasítása után a vármegyei királyi főmérnök beterjesztette az Esterházy-féle téglagyár által, a vállalkozók részére kiállított számlát, kérve annak sürgős rendezését a vármegyei pótadóalap terhére.[28]

A vállalkozók szerint a felsőgallai óvoda 1899. október 20-án elkészült, mégis 1900. július 14-én került sor az óvoda felülvizsgálatára. Az ekkor készült felülvizsgálati jegyzőkönyvből érdemes idézni néhány gondolatot: Kuppis József királyi vármegyei főmérnök, mint felülvizsgáló az előzetesen, 1900. január 29-én megejtett vizsgálat alkalmával észrevételeit, a hiányosságokat 12 pontba foglalta, amelyek kijavítása és az utófelülvizsgálat elvégzése után kerülhetett csak sor az elszámolásra (a „leszámolat"-ra). A vállalkozók az óvoda tényleges elkészültétől (1899. október 20.) kérik az egy év „jótállási idő" számítását.[29]

A vármegyei királyi főmérnök tájékoztatta a vármegyei óvodabizottságot az óvodaépítés felülvizsgálatának eredményéről. Szabó József—Szalay Miklós tatai vállalkozóknak 4110 korona 12 fillér, mint végjárandóság volt utalványozandó a vármegyei pótadóalap terhére.[30]

A kifizetés megtörténte, az építési költségek rendezése után újabb gond adódott: miből rendezzék be, miből működtessék az óvodát? Törvényhatósági segély nincs, Felsőgalla község több terhet nem tud vállalni. A vármegyei óvodabizottság pótadó kivetését javasolta a községi elöljáróságnak, vagy azt,

hogy próbáljanak államsegélyt kérni a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól. A királyi tanfelügyelőtől is közbenjárást kért az óvodabizottság az óvoda fenntartási költségeinek biztosítására.[31]

A főispánnak, mint a vármegyei óvodabizottság elnökének, ismételt felhívására a községi elöljáróság a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól államsegélyt kért az óvoda kiadásainak fedezése céljából.[32]

1901. július 30. Hat év telt el a felsőgallai képviselő-testületnek a községi óvoda építését kimondó határozata óta; az épület végre elkészült, de még nem működik. Remélhető — úgy tűnik — 650 korona államsegély a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól. Az Állami Építészeti Hivatal intézkedett az épület felülvizsgálata alkalmával észlelt hiányosságok pótlásáról. A községi elöljáróság megrendelte az óvoda berendezési tárgyait, de a szeptemberre tervezett megnyitásból nem lett semmi![33]

Az óvodaépítés céljából vett telekre tervezett 3. tanterem helyett 1902-ben elkezdték — közvetlenül az óvoda mellett — a községháza építését. Sajnos, ezzel az át nem gondolt lépéssel megpecsételődött az óvodaépület sorsa. A királyi főmérnök jelentette tapasztalatait az óvodabizottságnak: az aláásás következtében le fog dőlni az óvoda kerítése, az előkert, de be fog dőlni a kút is.[34]

Az elrendelt javításokat, hiánypótlást a vállalkozók elvégezték; járandóságuk kifizetéséről intézkedett az óvodabizottság, de ugyanakkor az Állami Építészeti Hivatal segítségével tájékozódni kívánt a községháza építésének megkezdése következtében felmerült kár nagyságáról, a felelősökről is.[35]

Kuppis József királyi főmérnök szerint 1902 tavaszán a községháza építésének védőfal emelése nélküli elkezdése kb. 570 korona kárt jelent a községnek, ugyanis a 19 m hosszú, 2 m magas, átlagban 80 cm vastag védőfal (a falazat köbtartalma 18 m^3) építése szükséges. — A becsült összegben a kút falazatának javítása, az óvoda kerítésének átalakítási költsége is benne van. Azért szándékoztak a kerítést átalakítani, hogy az óvodához a feljáró a templom felől legyen.[36]

Sárközy főispán, mint a vármegyei óvodabizottság elnöke, felhívta Felsőgalla község elöljáróságát az Állami Építészeti Hivatal által tervezett védőfal megépítésére, a további károsodás megakadályozása céljából.[37]

1902. május 3-án a felsőgallai óvodafelügyelőség elnöke, Heinrich Gyula plébános, az alispántól kért fedezetet a vármegyei óvodaalapból a hiányzó felszerelési tárgyak beszerzésére. Hiányoznak a padok, játékszerek, hiányzik a fáskamra. A községnek nincs pénze az óvoda működtetésére. — 21 000 koronába került a községháza felépítése.[38]

Segíteni próbált az alispán, a királyi tanfelügyelő. Az óvoda működéséhez elengedhetetlenül szükséges tárgyak listáját összeállíttatták a felsőgallai óvodabizottsággal. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium végül nem folyósította a kért államsegélyt, így egyetlen segítség csak a vármegyei pótadóalap maradt ahhoz, hogy 1903-ban végre az óvoda megkezdhesse működését!

Nemessányi János utódja, Lőrinczy György tanfelügyelő végül a megígért 200 koronát megszerezte a felsőgallai óvodabizottság kérése alapján a vármegyei pótadóalapból.[39]

Az események másik „szála" is tovább bonyolódott. A községháza építése következtében az óvodaépület (az aláásás, a sok föld elhordása miatt) a déli és a nyugati oldalon egyaránt megerősítésre szorult. Az egyik támfal építési költségeit még csak „kigazdálkodta" Felsőgalla község, de a másik költségének fedezését a községi óvodabizottság a vármegyei óvodabizottságtól kérte, a vármegyei óvodaalapból.[40] 1904 februárjában befejezéshez közeledtek a támfal építési munkái — jelentette a felsőgallai óvodabizottság. A támfalon az Állami Építészeti Hivatal által elvégzett vizsgálat kisebb hiányosságokat állapított meg, amelyeknek elvégeztéig a kialkudott 351 korona 38 fillér építési költségből 20 koronát visszatartottak. A munkálatokat Ehman János felsőgallai építőmester végezte.[41]

A nehezen épült, sok probléma megoldása után végre, igen szerény körülmények között működő felsőgallai óvodánál 1908 őszén keletkezett az újabb „vészjelzés", amiről tudomásunk van. A községi elöljáróságnak és a községi óvónőnek az óvodaépület állapotára vonatkozó jelentését 1908. november 10-én tárgyalta a vármegyei közigazgatási bizottság. Utasította az Állami Építészeti Hivatalt, hogy a szükséges vizsgálatokat végezzék el; állapítsák meg, kit terhel a felelősség egy alig 6 éve működő, általuk felülvizsgált épület jelen állapotáért, és azt is, hogy milyen beavatkozásra van szükség?[42]

A vármegyei óvodabizottság az 1908. november 18-i ülésén ugyanezzel a témával foglalkozott, azzal a kiegészítéssel, hogy már ismerték az Állami Építészeti Hivatalnak a vármegyei közigazgatási bizottsághoz küldött jelentését. Az Állami Építészeti Hivatal megállapította, hogy ott szükséges az épületen javítást végezni, ahol az építéskor nem teljesen kiszáradt gerendákat állítottak be és ezek elkorhadtak; így a köldök-födémfák egy része kicserélendő! Ez a munka 425 koronába került. A nedves gerendák beépítése miatt kizárólag az építészvállalkozót terheli a felelősség, anyagi helyzete miatt azonban tőle kártérítést nem követelhetnek.

Az óvodabizottság felhívta az Állami Építészeti Hivatalt a munkálatok elvégeztetésére.[43]

A javítási munkák során, a mennyezet lebontásakor derült ki, hogy 43,4 m^2 helyett 58,8 m^2 födémet kell kicserélni. Ezért a tervezett 425 korona helyett 530 korona 45 fillér a szükséges kiadás. Az összeget a kivitelezőnek, Brüll Ignác tatai vállalkozónak fizették ki a tatai adóhivatalon keresztül.[44]

Az 1909 óta eltelt nehéz, háborúkkal súlyosbított évtizedek alatt hogyan alakult az óvoda élete, sorsa, az másik tanulmány témája.

Óvodaépítés Bánhidán (1894—1898)

A volt Bánhida községben, az Árpád utcában található a római katolikus templom és plébánia „szomszédságában" az az épület, amelynek építéstörténete az alábbiakban olvasható.[45]

Forrásunk jelen esetben is a Vágsellyei Levéltárban található.[46] Az óvodaépítés eseménytörténetét kizárólag ezen irategyüttes alapján állítottuk össze.

Kiindulópont Bánhida esetében is a községi képviselő-testület ülése 1894. április 16-án, ahol is Erdélyi Gáspár vármegyei főjegyző a községi óvodaépítéssel kapcsolatban kifejtette, „[...] hogy a vármegye törvényhatósága méltányolva Bánhida község félre nem érthető magyarosodási törekvéseit, a vármegye területén felállítandó kisdedóvódák elsőjét éppen a község hazafias érdeménél fogva Bánhidán akarja szervezni; minthogy azonban a vármegye közönségének hozandó áldozata csak úgy lesz méltányos és igazságos, ha a község is a maga részéről szintén hozand áldozatot; kérdést intéz a község képviselő-testületéhez, hogy az intézmény létrehozásához milyen nemű és mily fokú áldozattal kíván hozzájárulni."

Az óvodaépítést illetően közös volt a cél, a szándék a vármegye, a község részéről, így a közgyűlésen a részleteket is megtárgyalták.

Nemessányi János vármegyei királyi tanfelügyelő a község áldozatvállalása esetén a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól államsegély kieszközlését ígérte. A képviselő-testület tagjai, elismerve a vármegye nagylelkűségét, feltárták a község sanyarú anyagi helyzetét, adókötelezettségét, amelyek gátolják, hogy újabb terheket vállaljanak. Szükséges volna a községben a 3. tanterem megépítése, tanítói állás megszervezése is, ezért azt a megoldást javasolták, hogy a 3. tantermet és a kisdedóvót együtt építsék, utóbbi a tervezett két tanterem helyett csak egy tanteremmel épülne, s az iskolai tantermet nyáron az óvoda használná „nyári menhely" gyanánt.

Az együttes építkezés esetére a képviselő-testület felajánlotta, vállalja az épületet, a telket, az építőanyagot, a 3. tanterem építéséhez az építési költséget. A fenntartási költségeket a vármegye és a község közösen fedezné, melynek részleteit szintén ekkor beszélték meg.[47]

Az 1894. április 16-i rendkívüli képviselő-testületi ülés eredményességét mi sem bizonyítja jobban, mint a május 8-i közgyűlés, ahol is a képviselő-testület egyhangúlag köszönetet mondott Komárom vármegye közönségének az óvodaépítéshez megajánlott 6000 Ft segélyért. Egyben kérték annak mielőbbi utalványozását.[48]

A községi elöljáróság júniusban, amikor az építési munkák már szépen haladtak, ismét kérelemmel fordult a vármegyei óvodabizottsághoz és a közigazgatási bizottsághoz az ígért 6000 Ft segély mielőbbi utalványozása céljából. Elfogadott pótköltségvetése nem volt a községnek, így pótadót sem vethettek ki.[49]

1895-ben újabb problémák miatt kényszerült a községi elöljáróság és az iskolaszék elnöke a vármegyei óvodabizottsághoz fordulni. Az előzetes megegyezés ellenére a földesúr, gr. Esterházy Miklós nem az építőanyag biztosításával, hanem csak „a rendes pótadó arányában" fizetendő összeggel kívánt az építkezéshez hozzájárulni. A község — véleményük szerint — az építőanyagot nem tudja megfizetni. Ezért úgy szeretnék módosíttatni az eddigi megállapodást, hogy az Állami Építészeti Hivatal hirdessen pályázatot az építési munkákra, az óvodabizottság véleményezze és a megfelelőt „házilag" valósítsák meg. Így tudnák az építési költségeket csökkenteni.

Megfogalmazták: az óvodát mindenképpen szeretnék megépíteni, de további külső segítség nélkül a lakosság nem bírja a fuvar, a pótadó terheit! A tót lakosságot a tatai uradalom telepítette be a 18. században erre a vidékre. Az óvoda elsősorban az ő magyarosításukat szolgálná, ezért célszerű volna, hogy a vármegye segítsége ne a politikai községet illesse, hanem az óvodára rászoruló tótajkú lakosságot. A szétosztás módját az óvodabizottság munkálja ki!

Kérelmük befejezéseként — tájékoztatás céljából — összegezték a község vállalását, amelyben az 1894. április 16-iki közgyűlésen egyeztek meg.

„1. Ház és telek értéke	1.500 ft
2. Készpénz	1.265 ft
3. Összes fuvarozások	2.000 ft
Összesen	**4,765 ft**

Ezen felül a 2.050 ft értékű regale kötvényt óvodaalapnak jelentették ki."[50]

Az óvodaépítésre vonatkozó versenytárgyalási hirdetményre két ajánlat érkezett, közülük Molnár György építészvállalkozó ajánlatát terjesztette fel a községi elöljáróság felülvizsgálatra a vármegyei óvodabizottsághoz, melyet az az Állami Építészeti Hivatalhoz továbbított. Az óvoda létesítésének, fenntartásának a községet érintő költségeit pótadó útján kívánták biztosítani.[51]

Kuppis József vármegyei királyi főmérnök (saját és az ÁÉH) véleménye szerint Molnár György tóvárosi építészvállalkozó ajánlata elfogadható, némi javasolt módosítással. A fuvar nélküli végösszeg 12 1874 Ft, amely a községre igen nagy terhet ró. Erre Bánhida nem kötelezhető, de egy 200—250 m^2-es 8000—8500 forintba kerülő „állandó menedékház" építésére államilag kötelezhető.[52]

Az óvodaépítést kezdeményező, az első lépések megtételét segítő közgyűlés után két évvel, 1896. március 16-án volt az ügyet végleg eldöntő közgyűlés, amikor is a képviselő-testület egyhangúlag kimondta, hogy köszönettel veszi a vármegye segélyét és a már jóváhagyott költségvetés, tervek alapján óvodát fog építtetni és az épület jó karban tartásáról gondoskodni fog, de feltétlenül kikötötték az óvoda működésével, fenntartásával kapcsolatban az 1894. április 16-i közgyűlésen elfogadottak betartását.

A közgyűlés határozatát a vármegyei óvodabizottság az 1896. április 20-i ülésen tudomásul vette; a szükséges kiegészítő adatokat bekérte.[53] A június 30-i ülésen intézkedett arról, hogy a 6000 forint segély (részletekben) a vármegyei új óvoda alap terhére utalványozandó. Az első részlet, 2932 forint 42 krajcár utalására a következő hónapban került sor.[54]

1897 januárjában Nemessányi János királyi tanfelügyelő és az óvodabizottság a munkálatok állásáról kért jelentést Bánhida község elöljáróságától. Egyben utasította, hogy az óvoda évi fenntartási költségvetés-tervezetét terjessze be és az óvónő megválasztásáról úgy intézkedjék, hogy tavasszal az oktatást elkezdhessék.[55]

1897 márciusában a községi elöljáróság jelentette a vármegyei óvodabizottságnak, hogy a munkálatok befejezéshez közelednek és az oktatást májusban elkezdhetik, „[...] ha addig az évi fenntartás költségei rendeztetnek."[56]

1897. április 6-án közölte a községi elöljáróság a vármegyei óvodabizottsággal, hogy az óvodaépítés befejeződött, s e hó 15-től bármikor átvehető.

Az óvodabizottság az épület műszaki átvételével Kuppis József királyi főmérnököt bízta meg. Az átvétel eredményéről a bizottság tájékoztatást kért.[57] Az ok ismeretlen, hogy miért, de az óvoda műszaki átvételére csak október 22-én került sor. A felülvizsgálati jegyzőkönyvből kiemelhető, hogy az átvevők a kőműves- és ácsmunkát elfogadhatónak ítélték, az asztalos-, lakatosmunkánál kifogásolható részeket, darabokat találtak. A hibák kijavítására a vállalkozót felhívták.

Jótállási idő egy év, így az 1898. október 22-e után megejtendő utófelülvizsgálatot követően (ha hibát nem észlelnek), utalványozható a vállalkozónak a biztosítékba helyezett pénze. Joggal kifogásolta az új dátumot, s nem is

akarta aláírni a felülvizsgálati jegyzőkönyvet a vállalkozó, mivel az óvoda a vállalásnak megfelelően, 1897. májusban elkészült.[58]

A vármegyei óvodabizottság az 1898. január 26-i ülésének megfogalmazta a bánhidai községi óvodaépület felülvizsgálati jegyzőkönyvének beterjesztése kapcsán, hogy az óvoda valóban elkészült májusra, s nem a vállalkozón múlt, hogy a felülvizsgálat október 22-én történt. Így a jótállási határidő júniusra módosult.[59]

Forrás híján ismeretlen előttünk az óvoda további története. Mikor indult be? A berendezési, felszerelési tárgyakat be tudták-e szerezni? Hogyan tudtak megbírkózni az indulás nehézségeivel s egyáltalán: hogyan alakult az óvoda élete? — Bár mindez már egy másik tanulmány témája, de természetes emberi kíváncsiság munkál bennünk is, legalább az óvodaépítés befejezését közvetlenül követő időszakra vonatkozóan.

Az óvodaépítés öt éves történetének ismeretében elmondhatjuk, hogy csak elismerés illeti Bánhida község elöljáróságát, lakosságát, a vármegye közönségét, hogy a nemes cél megvalósítása érdekében összefogtak, s az összefogásnak meg is lett az eredménye.

Az óvodaügy alakulása Alsógallán

A múlt század végén, a századfordulón a Tatabánya elődközségei közül a legszegényebb település Alsógalla volt.

Az Eötvös József-féle törvény értelmében a század végén a Felsőgallán, Alsógallán, Bánhidán szerveződött felekezeti népiskolák közül csak Alsógallán működött osztatlan, a másik két településen részben osztott volt a népiskola. Ennek a ténynek magyarázata részben a községek lélekszámának, részben a települések lakóinak anyagi, társadalmi helyzetében keresendő.

A MÁK Rt.-nek az iskolai oktatásra gyakorolt hatása a századfordulótól mutatható ki. A társulati iskolák az 1898/99. tanévtől voltak jelen a szénmedence oktatási térképén, lényegesen jobb tárgyi, személyi feltételekkel, ellátottsággal, magasabb tanulói létszámmal, mint a felekezeti iskolák. A tanulók tankönyv-, tanszerellátottságának biztosításában is segített a bánya. Társulati iskola Felsőgallán, Tatabányán működött, az eleve gazdagabb Bánhidán még a felekezeti népiskolák (római katolikus, református) is lényegesen jobb feltételekkel működtek, mint Alsógallán. A tanító, aki egyben a vallásfelekezet kántora is volt, inkább utóbbi kötelezettségének kívánt eleget tenni, attól függetlenül, hogy különösen Alsógallán a tanítói „lakás", a fizetség igen szegényes, s annak javítására, emelésére sem a közönségnek, sem az egyháznak nem volt pénze.

A zömében német ajkú lakosok által lakott Alsógalla, Felsőgalla, a többségében szlovák anyanyelvű Bánhida iskoláiban a tanítás nyelve a magyar volt.

Az 1905-ben életbe lépett új népiskolai törvény a tanterv, a tananyag terén jelentett némi módosulást, de az egyéb feltételek nem sokat változtak.

A századforduló után a megnövekedett létszámú bányászság zömében magyar anyanyelvű volt, szükségessé vált tehát Alsógallán is új, magyar anyanyelvű iskola építése; a másik három bányaközségben pedig a társulati iskolák száma, felszereltsége nőtt.

Ez az oktatástörténeti és általános kitekintés azért volt szükséges, hogy a szegénységet, ami Alsógallát jellemezte, jobban megértsük és azt is, hogy ha a község az iskola, az oktatás követelményeit nem tudta megvalósítani, még kevésbé tudott az óvodaügy terén „eredményt" felmutatni.

Az alsógallai képviselő-testület a múlt század végén egyhangú „nem" szavazattal utasította el „az állandó gyermekmenedékház" felállítására vonatkozó jegyzői javaslatot, csupán a „nyári menedékhely" felállítását szavazták meg. Általában az óvodák csak a „szociális megőrző" funkcióját töltötték be, függetlenül attól, hogy a 30-as, 40-es években már a „nyári gyermekotthon" költségeihez a költségvetésben biztosított összeggel hozzájárult a képviselő-testület.[60]

A XX. század első éveiben ismét előtérbe került az óvodaépítés kérdése Alsógallán. Az alábbiakat szintén a Galántai Járási Levéltárban, Vágsellyén található Komárom vármegye főispánjának iratai fond dokumentumainak felhasználásával állítottuk össze.

Komárom vármegye óvodabizottságának (elnöke: Sárközy Aurél) 1902. november 18-án tartott ülésén a királyi tanfelügyelő javasolta, hogy Vértes Szőlős, Dunaszentmiklós és Alsógalla (többségében németajkú lakosság által lakott községek) községekben óvoda felállítását szorgalmazza az óvodabizottság.

Felhívta az óvodabizottság ezen községek elöljáróságának figyelmét, „[...] hogy tekintettel az óvodáknak közművelődési és nemzeti szempontból való kiváló fontosságára, teljes igyekezettel azon legyenek, hogy a község közönségét az óvodák hasznát illetőleg kellően felvilágosítván, a község az óvoda felállítása iránti lépéseket késedelem nélkül tegye meg." Ha az óvodabizottság a község részéről készséget tapasztal, közreműködik vármegyei segítség kieszközlésében, hogy a községre minél kisebb megterhelés háruljon.[61]

Lőrinczy György, Komárom vármegye királyi tanfelügyelője ezek után kérte a vármegyei óvodabizottságot, intézkedjék, hogy Alsógalla községben az építendő óvoda részére a község által felajánlott telkek közül az Állami

Építészeti Hivatal a legalkalmasabbat jelölje ki és készíttesse el az építendő óvoda tervrajzát, költségvetését. — Majdnem egy évvel később kérését megismételte: miért késett a telek kijelölése? — az okot csak találgathatjuk: nem volt Alsógalla községben az óvodaépítéshez megfelelő telek vagy az ÁÉH késett a megbízás teljesítésével?

1904. április 10-én a vármegyei óvodabizottság megkereste levelével a vármegyei ÁÉH-t és a királyi tanfelügyelőt. Tájékoztatta őket, hogy óvodaépítés céljára a község végén, a Tatabánya felé eső területen találtak megfelelő telket. Az óvoda tervezett létszámának közlésére a tanfelügyelőt kérte a vármegyei óvodabizottság elnöke. (Közvetlenül tájékoztassa a vármegyei ÁÉH-t.)[62]

Kuppis József királyi főmérnök tájékoztatta az óvodabizottságot a község által óvodaépítés céljából felajánlott három telekről: az egyik az község végén, Tatabánya felé fekszik, a másik a plébániatemplom és a plébánia lak között, a harmadik a község elején, Felsőgalla felé egy meredek mellékúton. Szerinte csak az első „mutatkozik alkalmasnak", bár jelentékeny feltöltés szükséges. A második a „megyés püspök tulajdona, ki is azt nem hajlandó semmiféle célra (?) átadni."

A harmadik iskola (óvoda) építésre nem használható a kultuszminisztérium rendelkezése értelmében, mivel vízátfolyásnak van kitéve. Így csak az első helyen említett telek jöhet számításba a vizsgálatok elvégzése után.

Elnöki határozatot és gyereklétszámot kért a királyi főmérnök a tervezés elkezdése érdekében.[63]

Ezt követően terjesztette be az ÁÉH főmérnöke a vármegyei óvodabizottsághoz az építendő óvoda tervét, költségvetését, műszaki leírását és kérte, hogy a munka ellenőrzésével az óvodabizottság az ÁÉH-t bízza meg.[64]

A Komárom vármegyei óvodabizottság a beterjesztett tervezetet elfogadta és további tárgyalás, „[...] nyilatkozás céljából Alsógalla község képviselő-testületének azon felhívással adja ki, hogy a tervezett munkálatok végrehajtásának biztosítása céljából árlejtést tartson," s szükség szerint a vármegyei ÁÉH közreműködését vegye igénybe.[65]

Alsógalla község képviselő-testülete az 1904. december 13-i rendkívüli közgyűlésen tárgyalta az óvoda felállításához szükséges telek megszerzésének ügyét. A község 1903. március 5-én kelt határozat szerint kötelezte magát a telek biztosítására.

A képviselő-testület a téma alapos megvitatása után egyhangú határozattal kimondta, hogy az óvoda céljára kijelölt helyet nem fogadhatja el, mert:

1. a községen kívül, a temető mellett van,

2. a talaj feltöltése, ami a vételárat tetemesen megnövelné, igen sokba kerülne,
3. a község másik végén lakó óvodakötelesek több kilométer megtétele után jutnának el az óvodába.

A község belterületén van egy eladó ház, ha annak telke a célnak megfelel, a község hajlandó azt megvásárolni. A községi elöljáróság javaslatáról sürgős véleményt kért az óvodabizottságtól, nehogy időközben a telket másnak eladják.[66]

Alsógalla község képviselő-testületének javaslatát a Komárom vármegyei óvodabizottság elfogadta s a megvásárolni szándékozott beltelek megtekintésére az ÁÉH-t kirendelte. Kifejtette, hogy a továbbiakban az ÁÉH jelentése alapján fog intézkedni.[67]

Az óvodaállítás témában mi történt 1905. március 4-e és 1908. november 18-a között, nem tudjuk. A főispáni iratokban nem szerepel; a községi képviselő-testületi jegyzőkönyvek az 1901—1924 közötti évekből hiányoznak, így nem tudunk utánanézni, mi lett a községi képviselő-testület javaslatának sorsa. Miért szünetelt, állt meg egy jó kezdeményezés évekre?

A Komárom vármegyei óvodabizottság 1908. november 18-i ülésén szerepelt, hogy Alsógalla és Ágostyán községek elöljárósága a leendő kisdedóvók tárgyában a szükséges lépéseket még nem tette meg. Ezért a vármegyei óvodabizottság felhívta a községi elöljáróságokat, tegyenek sürgősen jelentést, hogy az óvoda felállítása tárgyában folytatott tárgyalásoknak miért nincs eredménye? Egyben „[...] minden rendelkezésre álló eszköz felhasználásával igyekezzenek oda hatni, hogy a községek az óvoda felállítását — mely téren a községek a törvényhatóság lehető anyagi támogatására is bizton számíthatnak — mielőbb elhatározzák."[65]

Nem elég a szándék, az akarat, ha a feltételek nem adottak. Ez a tény tükröződik az alsógallai képviselő-testület 1909. június 28-i rendkívüli üléséből. A szándék, a törekvés pozitív: mindenképpen meg akarja építeni a község a kisdedóvót, de nem kaptak, nem tudtak megfelelő telket vásárolni! A már említett, a községen kívül fekvő telek mellett más nem állt rendelkezésükre. „Kötelességüknek fogja ismerni a képviselő-testület, hogy amint alkalmas telek eladásra kerül, azt a helyben szokásosnál is magasabb árért feltétlenül megszerzi." — határozták el.

Valószínű, hogy az 1905—1908 közötti „csend" magyarázata a község szándékának megingása, vagy (ténylegesen) a vásárolható telekhiány.

Rövidesen lehetőség kínálkozott az óvodaállítás gondjának megoldására. Azt javasolta a helyettes körjegyző a vármegyei óvodabizottság elnökének,

hogy a község tulajdonát képező, az alsógallai 51. sorszámú ház és nagy kiterjedésű udvara — melyet a gazdaközönség bérel a község kovácsa részére — volna a legalkalmasabb az óvodaépítéshez. Felhívandó a községi elöljáróság a bérlet felmondására, s a telket díjtalanul adja át a község az óvodaépítéshez — olvashatjuk a javaslatban.[69]

Az óvodabizottság az 1909. december 13-i ülésen másképp döntött; valószínűleg megelégelte a községi elöljáróság tehetetlenségét. Célszerűnek, sőt szükségesnek tartotta az óvodabizottság, hogy az óvoda legkésőbb a jövő év őszén megnyíljék, ezért a vármegyei árvaszéki elnök, a királyi tanfelügyelő, a királyi műszaki tanácsos és a járási főszolgabíró helyszínen tájékozódjék a községi viszonyokról és intézkedjék az óvoda szervezésével kapcsolatos egyéb lépésekről.

Sajnos, források híján az alsógallai óvoda ügyének további alakulását nem ismerjük.[70]

Jegyzetek

1. A magyar állam szervei 1944—1950. Bp., 1985. Közgazd. és Jogi Könyvkiadó. II. köt. 553. l.
2. Brunszvik Teréz grófnő (1775—1861) alapította Budán, 1828-ban az első magyarországi óvodát, Angyalkert néven. 1834-ben a haladó köznemesség vezetőivel együtt igyekezett létrehozni a kisdedóvó intézetek felállítását szorgalmazó egyesületet. In: Új Magyar Lexikon. Bp. 1961. Akad. Kiadó. I. köt. 371. l.
3. Gyulai Zoltánné ny. vez. óvónő szíves közlése alapján hozzuk a Komárom vármegyei alispán levelének másolatát (forráshely: Fg-i r. kat. plébániahivatal irattára), amellyel a nemzetiségi községek elöljáróságaihoz fordult, a megyében beindítandó községi óvodaépítési akció támogatása tárgyában. A szíves közlésért és egyéb információkért köszönetet mondunk Gyulainénak, valamint Steiner Istvánné vez. óvónőnek és Deli Andrásné óvodai szaktanácsadónak.
4. Štátny Oblastny Archív V Nitre — Nyitrai Állami Területi Levéltár Vágsellye: Komárom vármegye főispánjának iratai 1903—1914. (A feljegyzések mutatója a Tatabányai Városi Levéltárban.) (továbbiakban: Vs. Lt. Kom. vm. főisp.)
5. Tatabánya története. Helytörténeti tanulmányok I—II. Tatabánya, 1972. I. köt. 267—277. l.
6. Vs. Lt. — Kom. vm. főisp. 143/1909. Felsőgalla képviselő-testületi jegyzőkönyve 1895. július 1-jei közgyűlés. Jelen voltak: Komárom megye részéről: Nemessányi János királyi tanácsos, tanfelügyelő, Erdélyi Gáspár megyei főjegyző. A községi elöljáróság részéről: Szám Ferenc bíró, Vargha György törvénybíró, Fritz Antal esküdt, Huber József körjegyző. A képviselő-testület tagjai közül: Varga Mátyás, Klein Ferenc, Eiszemann György, Czermann Mihály, Hamburger György, Szám János, Winkler Mihály esperes plébános. — Megjegyzés: Az óvodaépítés esemény-

történetét egyetlen irategyüttes tartalmazza, ezért a továbbiakban csak az irat, az esemény számát tüntetjük fel.

7. 1895. október 1.
8. 1896. május 15.
9. 1896. október 14.
10. 1897. július 19.
11. 1897. július 31.
12. 1897. november 10., december 8. A jóváhagyó határozat száma: Th. biz. 368/1897. kgy. sz.
13. 1898. január 26.
14. 1898. április 22.
15. 1898. április 30.
16. 1898. május 16., 17., 23.
17. 1898. június 2.
18. 1898. június 27., július 12. A felsőgallai óvodaépítéshez szükséges anyagok: 200 m^3 terméskő, 15 000 db tégla, 10 000 m cserépzsindely, 2000 db préselt burkolattégla, 150 db hosszú cseréptégla.
19. 1898. július 21., október 10.
20. 1898. október 10. után
21. 1899. január 10.
22. 1899. február 24.
23. 1899. március 14.
24. 1899. március 30.
25. 1899. április 4., július 8., 14.
26. 1899. augusztus 29., 31.
27. 1899. december 5., 1900. január 31.
28. 1900. február 23., 26.; — forint: pénzegység Magyarországon a XIII. sz-tól 1892-ig. 1 ft=20 garas= 60 krajcár= 100 dénár; — korona: pénzegység Mo-on 1892—1926 között.
30. 1900. szeptember 10., október 29.
31. 1901. január 30.
32. 1901. április 20., május 15., 31.
33. 1901. július 30., szeptember 3.
34. 1902. február 5.
35. 1902. február 20.
36. 1902. április 1.
37. 1902. április 18.
38. 1902. május 3.
39. 1902. május 16., június 2., 1903. február 28., április 4.

A felsőgallai óvoda legfontosabb felszerelési tárgyainak berendezéseinek, taneszközeinek jegyzéke:

Db	Megnevezés	Kor.	fill.
1	hőmérő	1	20
2	pad	12	—
5	szék	8	40
1	fáskosár	1	—
1	szemétlapát	0	60
1	rövidnyelű sörteseprű	2	—
6	portörlő	3	—
1	lábkaparóvas	0	80
1	szalmazsák	1	20
1	sodronylábtörlő	2	40
1	sikálókefe	0	80
1	padlóöntöző	1	—
2	padlótörlőruha	0	80
1	köpőláda	0	80
1	gereblye	1	60
1	hólapát	0	80
1	papírkosár	6	—
	tető az udvarban, játszóhely gyerekek részére	160	—
1	fáskamra	60	—
	I. Ferenc József királyi őfelsége arcképe	3	—
	leltárkönyv	2	—
25	tábla 14—21 cm nagyságban, fakeretben	2	50
		271	90
	Fűzőlapok különböző nagyságban 9 csomag	8	10
30	Fűzőtű	3	80
	foglalkoztatási vezérfonal a fűzőmunkához	0	30
	Borsómunkához hámozatlan borsó (1 kg)	0	40
	Borsómunkához hegyezett vessző, 14 cm hosszú, 30 db	0	48
	Borsómunkához való foglalkoztatási vezérfonal	0	30
6	puska	3	60

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

6	kard	3	60
6	csákó	1	20
6	tarsoly	1	20
6	labda	1	20
6	bábu	3	60
2	trombita	0	80
	Szobabútor szemléltetésre, a magyar nyelv könnyebb elsajátítására	1	40
	Konyhaszerek szemléltésre, a magyar nyelv könnyebb elsajátítására	1	40
	Faházak szemléltetésre, a magyar nyelv könnyebb elsajátítására	0	60
	Iparos szerszámok szemléltetésre (ács, asztalos, kőműves, lakatos, cipész)	6	—
		299	88
	Székely Gáborné: Kisdedóvói m. alaki munka	5	—
	Geguss Isa: „Virágos kert" dalok, játékok, mesék	1	60
25	Építő doboz I. sz.	8	—
25	Építő doboz II. sz.	8	—
45	Építő doboz III. sz.	28	80
1	Építő doboz III. sz. az óvónő részére	3	85
45	Építő doboz IV. sz.	28	80
1	Építő doboz IV. sz. az óvónő részére	3	85
	Összesen :	397	78

Jurányi Anna
óvónő

40. 1903. május 16.
41. 1904. február 8., 13., március 4.
42. 1908. november 10.
43. 1903. november 18., december 15.
44. 1909. február 17., 18.
45. A szerk. megjegyzése: Valószínű, hogy a volt községi iskola (ma Iskolatörténeti Múzeum) épületéről van szó, amelynek nyáron üres helységeit a nagy mezőgazdasági munkák idején óvodának használták. Steiner Istvánné ny. vezető óvónő közlése alapján tudjuk, hogy a bánhidai óvodát (ma Szt. Erzsébet óvoda, Kossuth Lajos u.) 1922-ben építtette Bánhida község.
46. Vs. Lt. — Kom. vm. főisp. 221/1898. Az 1894. április 16-i képviselő-testület rendkívüli közgyűlésén jelen voltak: Komárom vármegye részéről: Nemessányi János királyi tanfelügyelő, Bánhida község részéről: Izing István községi bíró, Izing János törvénybíró, Izing István elöljáró, Rudnay Alajos, Kugler János, Pethő Lajos,

Czerman János, Kubinger József, Vajgár Ferenc, Gajárszki István, Fábián János, Harasta János, Tóbiás Mihály, Banyi György képviselők, Horváth Ernő községi jegyző. — Megjegyzés: Az eseménytörténetet egyetlen irategyüttes tartalmazza, ezért a továbbiakban csak az esemény, az irat dátumát tüntetjük fel.

47. Uo.
48. 1898. május 8-i képviselő-testületi közgyűlésen jelen voltak: Izing Imre községi bíró, Izing János törvénybíró, Kubinger János, Skrinyár István, Bodó József elöljárók. Rudnay Alajos, Petheő Lajos, Czerman János, Rovni Ferenc, Kubinger József, Vajgár Ferenc, Gajárszki István, Harasta János, Kiprich János, Fábián János, Frank János képviselők, Horváth Ernő közs. jegyző.
49. 1894. június 17. Az épülő óvoda helye: a bánhidai 4. sz. tk-ban I. 18. hrsz. ingatlan, 4. sz. ház (ld. a május 18-i irat, jegyzőkönyv)
50. 1895. szeptember 13.
51. 1896. február 2., 25.
52. 1896. március 10.
53. 1896. március 16., április 20.
54. 1896. június 30., július 7.
55. 1897. január 28.
56. 1897. március 3.
57. 1897. április 6., július 19.
58. 1897. október 22., november 21.
59. 1898. január 26.
60. Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára — 1893. augusztus 1. Alsógalla képviselő-testületének rendkívüli közgyűlése. Jegyzőkönyv.
61. Vs. Lt. — Kom. vm. főisp. 366/1904. 1902. november 18.
62. Uo. 1903. április 8., 1904. január 30., április 10.
63. Uo. 1904. február 24.
64. Uo. 1904. május 17.
65. Uo. 1904. augusztus 19.
66. Vs. Lt. — Kom. vm. főisp. 808/1905. 1904. december 12. A képviselő-testület rendkívüli közgyűlésén jelen voltak: Kiprich József községi bíró mint elnök, Frank György, Balogh Lajos, Fratek (?) György ifj., Reinhard János, Hoffmann Mihály, Hager András, Riesz József, Hoctaler (?) György, Verndorfer József képviselő-testületi tagok és Stamler Sándor körjegyző.
67. Uo. 1905. március 4.
68. Vs. Lt. — Kom. vm. főisp. 794/1908. 1908. november 18.
69. Vs. Lt. — Kom. vm. főisp. 406/1909. június 28., júl. 12.
70. Uo. 1909. december 12.

* A fent közölt tanulmány Leblancné dr. Kelemen Mária utolsó munkája. A kéziratot kórházi kezelésének megkezdése előtt adta át gépelésre, így a munka természetesen nem teljes.

Sem a szükséges javításokra, sem a pótlólagos kutatásra már nem jutott ideje. Írását lényegében változatlan formában közöljük.

Szózat

kisdedóvodák, különösen pedig a nemmagyar ajkú községekben MAGYAR kisdedóvodák leendő felállítása érdekében.

Történelmünk bizonyítja, hogy hazánk jobbjai minden időben, minden eszközt felhasználtak arra, hogy nemzetünk életét biztosítván, anyagi és szellemi jólétét előmozdítván, jövőjét előkészítvén, azt művelt nemzetek sorába emeljék.

Legujabb korban ilyen eszközök egyikének a kisded-nevelőintézetek alakítása és terjesztése ismertetett el.

S valóban lehetetlen, hogy a gondolkozó hazafi első pillanatra ne lássa be ilyen intézetek üdvös és hasznos voltát. A fiatal nemzedéknek nevelése, és pedig okszerű, jó nevelése czéloztatik itt azon korban, melyben az ember még egészen ment a hibáktól, rossz szokásoktól, előítéletektől, — esze, szive tárva áll hasznos ismeretek, jó és szép érzületek befogadására.

A gyermekkor azon idő, melyben az embert jóvá ép úgy lehet teremteni, mint roszszá, tevékenynyé, munkássá ép úgy, mint tudatlanná; — s hol van azon apa, aki gyermekét jó, becsületes, munkás, értelmes emberré nevelni ne akarná? Becsület, munka és ész kölcsönöznek az embernek értéket, teszik a nemzetet becsültté, s e kincsek alapjait az óvodák rakják le, a miért ezen intézeteket méltán a nemzetek ujjászületésének s nemesítésének oltóágaivá nevezték el.

Hány gyermek egészsége, élete megóva lesz azon községben, a melyben óvoda fennáll s így a nemzet is a helyett, hogy apadna számban, növekedni fog; ellenben hány gyermek elvész vagy nyomorékká válik ott, hol gyermekmenhely nem lévén, magokra hagyatnak a gyermekek.

Hány gyermek nevelkedik hasznos, tevékeny tagjává a társadalomnak, ha neveléséről akkor is gondoskodva van, midőn az apa munka után megy, az anya a házat gondozza; ellenben hány embernek erkölcsi élete tönkre megy s későbben megmételyez másokat is, ha gyermekkorában kellő nevelésben nem részesült s tehetségei nem fejlesztettek jó irányban. Szóval czélszerű gyermeknevelés mellett az egész nemzet anyagilag és szellemileg izmosodik; gyermeknevelésnek elhanyagolása mellett pedig a nemzet egész teste napról-napra inkább fogyatkozik anyagi és erkölcsi erejében.

Végre ki ne hallotta vagy ne olvasta volna, hány ház, hány község fölgyujtatott már és lángok martalékává lett a magukra hagyott gyermekek által; vagy mennyi munkaerő pazaroltatik el ott, hol a gyermekeket mégis némikép, de minden családban külön őriztetni akarják? — Ilyen tapasztalatok után igen természetes, hogy nemzetök sorsát szivükön viselő hazafiak ezek felett gondolkoztak és iparkodtak kisdednevelő-intézeteket hazánkban meghonosítani és elterjeszteni: Brunswik Teréz grófnő († 1861) egész életét szentelte ezen eszme megvalósításának, Kossuth Lajos, gr. Batthyány Lajos tagjai voltak a kisdedóvókat terjesztő országos egyesületnek, báró Eötvös József a kisdedóvókat népiskolákkal akarta kapcsolatba hozni s életbeléptetésöket törvényileg elrendelni, Deák Ferencz nyilatkozott, hogy „az egymásra keletkező egyletek és intézetek sorában egy sincs oly nemes és szent czélú vállalat, mely a közrészvétet úgy megérdemelné, mint az, mely az alapnevelést terjeszti.“

Megyénkben is találtatnak már ez eszmék nemeskeblű terjesztői és pártolói: Baranyay Gáspár földbirtokos úr már 1871-ben nagylelkű áldozatokkal Kurtakeszin kisdedóvó intézetet nyittatott, e czélra egy házat jelölt ki; a vezetőnő fizetésére 7000 frtnyi tőkét tett le, az intézetet felszerelte és szükségleteiről mai napig gondoskodik; bibornok-herczegprímás ő eminentiája 1877-ben Komáromban alapított kisdedóvodát, azt a leánytanodával kapcsolatba hozatta s költségeit maga viseli. S van megyénknek még számos nemes fia, kik a kisdednevelés eszméjét szóval és tettel támogatják s annak életbeléptetését felette óhajtják.

Az itt felhozott s országosan elismert érvek, valamint az elősorolt tünetek folytán megyénk mint hatóság sem maradhatott tétlenül, annál kevésbbé, mert nálunk még egy kiválóan hatalmas érv szól a kisdedóvodák felállítása mellett, mely e helyütt szintén nem mellőzhető hallgatással. Komárommegye területén van 26 oly község, melynek nemmagyar ajkú lakossága van. Ezen községek oázokként a magyarság közt elszórva lévén, lakossága felette óhajtja és életszükség is kényszeríti rá, hogy gyermekei magyarul tanuljanak és megtanuljanak. Ez azonban több nehézségbe ütközvén, rendkívül lassan történhetik csak meg. Komárommegye értelmisége komolyan meg van győződve, hogy a nemmagyar ajkú lakosságnak óhajai jövő nemzedékének megmagyarosítása iránt csak ugy teljesíthetők sikeresen, ha az illető községekben jól szervezett, képesített és hivatásuk fontosságától áthatott magyar ajkú óvónőkkel ellátott óvodák állíttatnak, melyekbe a község gyermekei háromeves korukban beadatván, magyar nyelv használására már ekkor vezettetnének. Köztudomású dolog, hogy a gyermekkor legalkalmasabb a nyelvek elsajátítására: háromeves gyermek minden nyelvtani szabályok, minden módszertani kezelés nélkül képes rövid időn át elsajátítani bármely nyelvet s így a hazai nyelvet is, úgyannyira, hogy a nemmagyarajkú községekben ilyen óvodák mellé bátran lehet a népiskolákat már kizárólagosan magyar tannyelvvel szervezni s a lakosság óhajai rövid időn át teljesülnek, életérdekei előmozdíttatnak s együttal a nemzeti assimilatió legalább megyénk határai közt ténynyé válik.

Komárommegye alkatrészeinél fogva kiválólag van hivatva e feladatot valósítani, példát szolgáltatva szomszédmegyéknek s támogatva a nemzet nagy érdekeit.

A megye e czélok elérésére elhatározta, hogy általában minden községben, de különösen nemmagyar ajkú községekben kisdedóvó intézetek alakuljanak s ennek könnyebb keresztülvitele czéljából megengedte, hogy minden község minden kebelbeli vagy hozzátartozó polgárra és birtokosra külön adót vethet ki, mely azonban az állami egyenes adónak 2%-át nem haladhatja meg. Ez új teher ugyan, de egészben véve oly csekélység, mely a nagy czéllal szemben számba sem vehető s minden ember annál örömestebb járul ennek elviseléséhez, mert járulékai benn maradnak a községben és a lakosság legszentebb érdekeinek előmozdítására fordíttatnak.

Azonkívül a megye is minden kitelhető módot és eszközt használand fel a kisdedóvókat felállító községek segélyezésére.

Szavunkat irányozzuk tehát első sorban a község előljáróihoz, lelkészekhez és a községek értelmességéhez, felhíva és buzdítva őket, hogy a népet a kisdedóvodák intézményének hasznosságáról és fontosságáról felvilágosítsák s annak életbeléptetése érdekében minden lehetőt tegyenek.

Nemzetünk érdekeinek előmozdítása nevében ünnepélyesen felkérjük főpapjainkat és clerusunkat, továbbá földbirtokosainkat és mindazokat, kiket az ég bővebben áldott meg vagyonnal és kik kitűzöttünk czél horderejét belátni képesek, legyenek azok egyesek, testületek vagy községek, hogy az ecsetelt eszmét felkarolva, annak valósítását anyagi eszközök felajánlásával is támogassák.

A kik akár befolyásuk és működésük, akár anyagi támogatásuk által az óvodák létesítését elősegítik, azok azt eszközölték, hogy a nemzet számban és erőben gyarapodjék; eszközölték, hogy nemzeti nyelvünk és szellemünk terjesztessék, s így nemzetök iránti adójukat fényesen róvták le.

Az adományok egyenesen is intézhetők a megyei alispáni hivatalhoz; oda intézendők a segély iránti kérvények is; az óvodák felállítása körüli módozatok iránt bármikor fordulhatni a kir. tanfelügyelőhöz.

Adja Isten, hogy megyénkben ne legyen község, mely kisdedóvó intézettel ne bírna!

Komárom, 1882. évi augusztus 8-án.

A megyei közgyülés határozatából:

Szombathely Győző,

alispán.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

szám. *ívszám.*

1882. ai.

Adakozási ív.

Komárom vármegyének czélja óvodákat általában, különösen pedig a megyei nem magyar ajkú községekben magyar óvodákat felállítani. Az ügy fontossága s azzal kapcsolatos nemzeti érdekek nevében felkérem az anyagi jóléttel megáldott egyeseket, továbbá társulatokat, községeket, hitközségeket és városokat, hogy megyénket ezen üdvös czél elérhetésében adakozásokkal támogatni méltóztassanak, megjegyezvén, hogy a teendő alapítványok az alapítók saját nevén fognak örökre kezeltetni.

Kelt Komáromban, 1882. évi augusztus hó 8-án.

Szombathely Győző,

Komárom vármegye alispánja.

Folyó szám	Az adakozó neve	Az adakozás neme				
		Alapítvány, melynek összege egyszersmindenkorra fizettetik	Évi járulék, mely három éven át fizettetik			
			készpénzben		terményekben	
			frt.	kr.	neme	mennyisége

Nyomatott Ziegler Károlynál Komáromban. 8.

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

Németh Ferenc — T. dr. Sáray Szabó Éva

A MÁK Rt. Tatabányai Szénipari Előkészítő Iskolája

A tatai szénmedencében a századfordulón számottevő ipar alakult ki a MÁK Rt. hatalmas beruházásai révén. Ennek következtében nem csupán a szénre épülő iparágak fejlődtek, hanem az alapfokú népoktatás is, amelynek jelentős része — szervezetileg — a Bányaigazgatóság hatáskörébe tartozott. A bányatelepi iskolák kedvező feltételekkel működtek (pl. a tanulók tankönyv- és tanszerellátása, az iskolák felszereltsége, a tanítók bérezése stb.), mivel biztosítani kellett a bányászutánpótlást és a valláserkölcsi nevelést.[1]

A szakmunkások képzésének két jelentős bázisa volt: a tatabányai Bányaigazgatóság üzemeiben folyó tanoncoktatás, ahol főleg a bányászat szempontjából jelentős és az ún. kisegítő iparágak, „a külüzemek" számára képeztek tanulókat; a másik bázis a tatabányai iparos-tanonciskola volt.[2]

Sajátos és jelentős helyet foglal el Tatabánya oktatástörténetében a két évfolyamos Szénipari Előkészítő Iskola, amely 1922/23—1940/41. között fejtette ki tevékenységét. Működésének 17 esztendeje alatt 1390 tanuló kapott bizonyítványt.[3] Az iskola egyik fontos forrása volt a tatabányai bányák szakember utánpótlásának. Nagyon kevés az a dokumentum, amely alapján az iskola történetét, tevékenységét felvázolhatnánk. Csupán arra vállalkozhatunk, hogy a speciális képzést nyújtó iskola tantestületi jegyzőkönyvei alapján adjunk képet az intézmény működéséről 1922 és 1927 között.[4]

Az iskola első jegyzőkönyve, amely 1922. november 30-án íródott, megörökítendőnek tartja Vida Jenő, a MÁK Rt. vezérigazgatójának és néhai Homor Lajos iskolaigazgatónak a nevét, akiknek elévülhetetlen érdemeik vannak az intézmény létrehozásában.

Itt olvashatjuk Lányi Ferencnek az iskola igazgatójává történő kinevezését; a következő jegyzőkönyvben — 1923. január 15. — már a kinevezés helyesbítését találjuk, ui. a Bányaigazgatóság leirata szerint Lányi Ferenc ideiglenes vezetője az iskolának. (Ez a „cím" a későbbiekben is megmarad, legalábbis a fent hivatkozott dokumentum zárásáig, 1927-ig.)

Lányi Ferenc halála után, 1923 szeptemberében Harmat Rezső főtanító kapott megbízást az iskola vezetésére, tisztségét annak megszűnéséig viselte.[5]

A szénipari iskola helyileg Tatabányán, az Öregtelepen (ma: Óváros) az ún. libadombi Felső iskolában működött, nem volt önálló épülete. Már az első tantestületi ülésen felvetődött, hogy a következő tanévben megnyíló II. évfolyam elhelyezéséről gondoskodni kell. 1923. január 25-én elhangzott, hogy „[...] most van egy nagyobb iskolaépítési program kivitel alatt, ma még nem állapítható meg annak a helye." — Az 1923/24. tanév elejére megoldódott a gond: az iskola két tanteremmel bővült, így lehetővé vált a II. osztály elhelyezése is.[6]

Az iskolabővítés során még egy munkatermet is berendeztek, ahol a tanulók a jól felszerelt műhelyben megkezdhették a gyakorlati tevékenységet.[7]

Az iskola jellegének meghatározására az első jegyzőkönyvből idézünk: „Amint az egyén lelki sajátosságának összessége adja meg az illető jellemét, úgy az iskola szervezete, tantárgyai, és a tanítók munkája együttesen teszik az iskolának, mint intézménynek a karakterét. Tehát az iskolának is van egyénisége. Még az azonos célok érdekében munkálkodó iskolának is [...] a vidékek, községek szerint változó viszonyok egyéni színezetet kölcsönöznek.

A bányatelepeken uralkodó életfelfogás, világnézet, gondolkodásmód lényegesen különbözik pl. egy mezőgazdasággal foglalkozó községtől. Ennek megfelelően az iskolai munkában is [...] az elemi népiskolában, az alapismeretek nyújtásáról van szó, speciális viszonyokhoz alkalmazkodó eltérés mutatkozik a tanterv normáitól. [...] Az egyénítő tapasztalatoknak még inkább ott kell érvényesülni, ahol már a tanulókat az életpályára készítik elő, mint pl. a szénipari előkészítő iskolában. Az iskola eredeti tanterve nem felelt meg a célnak, mert nem volt más, mint az elemi népiskola V—VI. osztályos tananyagainak sablonos átültetése és kiegészítése."[8]

A fentiekből az is kitűnik, hogy az iskolának nem volt a speciális képzésnek megfelelő tanterve, nem voltak tankönyvei sem. Hasonló volt a helyzet a dorogi és pécsi bányaiskolákban.[9] A tantestület a bányatársulat által működtetett magán elemi iskolák tanítóiból és a MÁK Rt. szakembereiből állott, akik a jegyzőkönyvekben előadóként szerepelnek.

Az iskola közvetlen felügyeleti szerve a MÁK Rt. — neve az iskola 1922-ben elkészült bélyegzőjében is szerepel — Központi Oktatási Igazgatósága (a jegyzőkönyvben gyakran a Bányaigazgatóság említtetik), a kir. tanfelügyelő (vizsgált időszakunkban Molnár József, majd Bodnár Gyula), ill. a legmagasabb állami felügyelet, a VKM iparoktatási osztálya (Förstner Gyula iparoktatási felügyelő). A felettes hatóságok látogatásai rendszeresek voltak az iskolában, elismerésüket fejezték ki a végzett munkáért. Mivel a Szénipari Előkészítő Iskola közvetlen felügyelője és fenntartója a MÁK Rt. volt, a

társulati iskolákhoz hasonlóan a havonként megtartott tantestületi ülésekről készült jelentést, jegyzőkönyvet el kellett küldeni — engedélyezés, jóváhagyás, véleményezés — céljából a fenntartónak és az állami felügyeletnek. A tanulmány alapját képező jegyzőkönyv a havonkénti értekezletek anyagát tartalmazza 1925. március 25-ig, amikor a kéthavonkénti értekezleteket vezették be, azzal az indokkal, hogy a havi ülések a tantestület pedagógus tagjainak problémát okoznak — mivel a 4 település különböző iskoláiban is tanítanak — a délutáni foglalkozások rendjében. A Bányaigazgatóság engedélyezése 1925. június 6-án érkezett meg.

A tantestület minden tanév elején megválasztotta a jegyzőt és a másodjegyzőt, akik rendszeresen, hitelesítve vezették a jegyzőkönyvet. Az értekezletek sorrendje a már kéthavi rendszerben így alakult: augusztus: alakuló, szeptember: módszeres, november: ellenőrző, január: osztályozó, március: módszeres, május: ellenőrző, június: záró.

Minthogy a tantestület nem minden tagjának volt pedagógusi képzettsége, csaknem mindegyik jegyzőkönyv tartalmaz didaktikai, pedagógiai kis értekezéseket, olyanokat, amelyeknek tartalma ma is figyelemre érdemes. Néhány téma: az osztályfőnök feladata; a tanítás egyenletessége, az ismétlés módszertana és a definíciók; a tanítás előkészítése; tervezettség, céltudatosság a tanításban; a tanítás követelményei (Herbart alapján); a tanulmányi eredmény, a tanuló fejlődése és szorgalma; az általános tanulmányi eredmény; a tananyag átadásának fokozatossága; a célkitűzés fokozatai a tanításban; a tanmenetekről általában és tantárgyanként; a mulasztások nyilvántartása, előmeneteli naplók vezetése; a gyakorlati (gyakorló) tanítások bevezetése stb. — A tantárgyakról és azok kapcsolatáról; az irodalom és a magyar nyelv tanítása, elvárások; a nyelvtan tanítás célja; a mértan és a geometria tanításáról; a rajzolvasás alapismeretei a számtan keretében; — a nevelés hatékonysága, erkölcsi nevelés, a memória fejlesztése (pszichológiai típusok elemzése); a kötelességtudat, az értelmi fejlődés főbb tényezői (a fogalmi és a szótanítás szembeállítása, a Rhein-féle fokozatok); — a szakoktatásról, a szaktudás és a didaktika összhangjáról. Az 1927. január 27. jegyzőkönyv teljes terjedelmében közli Harmat Rezső előadását Pestalozziról, a neves pedagógus jubileumi éve alkalmából.

Az iskola működésének első hónapjaiban már felmerül a „túl bő tanterv egyszerűsítése", „[...] a lehetőségek határain belül a tanterv módosítása, amely bár nagy gonddal állíttatott össze, gyakorlat kivihetőség szempontjából [...] több kívánnivalót hagy maga után."[10] Kertai Ernő főtanító és Leskó Béla főmérnök — a kir. tanfelügyelővel egyetértésben — csak egy esztendei tapasztalat után tartaná célszerűnek a módosítást.[11] Néhány tantárgyban mégis

változtatás történt. Így a mértani és a szabadkézi rajz esetében a legegyszerűbb geometriai ismeretek tárgyalása nélkülözhetetlen, mert „[...] ezek nélkül a bányászati ismeretek nyújtása nagy akadályokkal jár."[12] Az iskola vezetője a saját felelősségére utasította a természetrajz előadóját, hogy a II. évfolyam oktatásában az ásványtani rész tárgyalását — a tantervvel ellentétben — hozzák előbbre, mivel „[...] a tanulóknak már az első órától kezdve kőszénnel, ércekkel, tehát ásványokkal kell foglalkozniok. Szerinte a természetrajzi tárgyak helyes sorrendje: ásványtan, növénytan, állattan, embertan; márcsak azért is, mert az ásványok a növényeknek, a növények az állatoknak és valamennyien az embernek az életfeltételeit képezik."[13] Az alkotmánytannal kapcsolatban csak azokat a részeket tárgyalják, amelyekre a magyar állampolgárnak a mindennapi életben szüksége van (pl. állampolgárság, munkásbiztosítás, rendőri törvények stb.).[14]

Az iskolavezető felhatalmazta a gazdaságtan előadóját, hogy a II. évfolyamban — a társadalmi életben való tájékozódás céljából — a közgazdaságtant tanítsa a mezőgazdaságtan helyett, mivel ez felel meg az iskola céljainak és a helyi viszonyoknak,[15] ez vonatkozik az I. évfolyamra is, ahol csak a legfontosabb ismeretekre szorítkozzanak. (Pl. fölösleges a szőlőművelés részletezése.) „Ezen a fokon nem a szaktudás, hanem az általános tájékoztató ismeretek nyújtásáról van szó."[16] Az egészségtan tanításánál — helytelenül — a betegségek és az ellenük való védekezés tárgyalása megelőzi az emberi szervezet és életműködés ismertetését, pedig ez vezet el az egészségügyi szabályokhoz. Javaslat hangzik el, hogy a bányamentés előadója is ilyen sorrendben tárgyalja az egészségtani részt.[17]

Az I. évfolyam számtan oktatásában szerepeltetni kell a grafikonok szerkesztését, mivel ez vezeti a tanulót az arányosság fogalmához.[18]

A magyar nyelvi órákon az irodalmi szemelvényekkel kell az olvasási kedvet felkelteni, mert „[...] az irodalmat a nevelés szolgálatába kell állítani. Neveljünk olyan nemzedéket, amely képes esztétikai élvezetre, de képes olyan cselekedetre, amit a nemes élet megkíván [...] A jó könyv a leghatalmasabb eszközünk, hogy ifjúságunkat [...] felkészítsük."[19] A módosításokkal kapcsolatban követelmény, hogy a tanmenetekben szerepelnie kell a tárgyak egymással való kapcsolatának. „Bármennyire heterogének is a szénipari előkészítő iskola tantárgyai, mégis törekednünk kell arra, hogy azokat egységes pedagógiai rendszerbe foglaljuk, hogy a gyermekek erkölcsi személyiséggé való kiképződését elősegítsük."[20]

Az 1923. december 20. értekezlet jegyzőkönyve szerint „[...] a tantestület csak a második év végén tesz javaslatot a tanterv módosítására. Két év

leforgása alatt módjukban áll az előadóknak megállapítani azt, hogy a tanterv mennyiben felel meg az iskola céljainak." Kialakításánál figyelembe vették a tanulók érdeklődését is az egyes tantárgyak iránt. Felmérést készítettek a tanulók között — a *Zeitschrift für peadegogische Psychologie und experimentelle Paedagogik* c. folyóiratban közölt módszer szerint. „Az első számoszlop a legkedveltebb tantárgyak %-át mutatja. A második számoszlop a nem kedvelt tantárgyak %-át jelenti."

1.	Történet	38,45 %	0 %
2.	Bányászat	35,33 %	5,79 %
3.	Szlöjd	34,53 %	0 %
4.	Számtan	19,03 %	6,17 %
5.	Rajz	15,54 %	5,9 %
6.	Geológia	11,44 %	3,27 %
7.	Földrajz	6,73 %	42,95 %
8.	Torna	6,73 %	3,71 %
9.	Természettan, vegytan	6,73 %	26,97 %
10.	Magyar	6,34 %	43,78 %
11.	Alkotmánytan	6,05 %	3,06 %
12.	Gazdaságtan	4,91 %	7,81 %
13.	Természetrajz	3,06 %	3,27 %
14.	Ének	3,06 %	36,39 %
15.	Hittan	2,24 %	2,24 %

„Ezen táblázat alapján 3 csoportot lehet felállítani. Az első csoportba azon tantárgyak sorolhatók, amelyek a legnagyobb kedveltségi %-kal szerepelnek. Ilyenek: a történelem, bányászat, slöjd, számtan, rajz. Tehát a szénipari előkészítő iskola legfontosabb tantárgyai. Ezen tantárgyaknál sem a tananyag, sem didaktikai eljárás lényegesebb változtatásokat nem igényel.

A második csoportba oszthatók azon tantárgyak, amelyeknél a kedveltségi és nem kedveltségi % körülbelül egyenlő. Ez a közömbös tantárgyak csoportja. Ilyenek: alkotmánytan, torna, természetrajz, gazdaságtan, hittan. [Az iskolavezető] Különösnek találja a természetrajz iránt mutatott közömbösséget.

A harmadik csoportba tartoznak azon tantárgyak, amelyek legtöbbször szerepelnek a nem kedvelt tantárgyak között. Feladatának fogja tekinteni —

a lehetőségek eszközei szerint — ezen kedvezőtlen % megváltoztatását. A tanulók névtelenül beadott írásbeli feleleteikben itt-ott rávilágítanak az okokra. A 13—14 éves gyermek még annyira szubjektív ítéleteiben, hogy azokat kellő kritikával kell fogadnunk. Nem lehet szem elől téveszteni azt sem, hogy az előadókkal szemben viseltetett szimpátia és antipatia is befolyásolhatja a tanulók ítéleteit [...] Ne elégedjünk meg a szaktudás gyarapításával, igyekezzünk didaktikai munkánk közben figyelemmel kísérni növendékeink szellemi fejlődését. A tanítói munka csak ezen a fejlődéstani alapon épülhet fel."

A felmérés célját Harmat Rezső így foglalta össze: „Vizsgálataink célja azon tárgyi és személyi okok kimutatása volt, amelyek a tantárgyak iránti kedveltséget befolyásolják. A tananyag, a didaktikai eljárás esetleges megváltoztatása [...] nem nélkülözheti a tanulóknak az egyes tantárgyak iránt mutatott érdeklődésének az ismertetését. Ennek a figyelembe vétele a tanítási eredmény szempontjából csak hasznos lehet. [Megjegyzi:] „Távol áll tőle az a gondolat, hogy a tanulók ítéletei alapján válogassa meg a szénipari előkészítő iskola tantárgyait és anyagát."[21]

Két esztendő tapasztalatai alapján, a tanulói vélemények ismeretében a módosított tanterv felterjesztését folyamatba helyezték.[22] A Központi Igazgatóság (Bányaigazgatóság) 1924. augusztus 26-án kelt levelében sürgette az ügyet, az előterjesztés időpontja ismeretlen, de a Bányaigazgatóságtól október 17-én érkezett, a tantervre vonatkozó válasz egybehangzik a VKM véleményével." [...] a szénipari előkészítő iskola tantárgyai közül az iskola szakirányú jellege mellett a gazdaságtan és a természetrajz nem hiányozhat [...] az említett két tantárgy tanítása heti egy órában feltétlenül szükséges [...]. Különben a tanterv Magyar(?) Endre iparoktatási főigazgató véleménye szerint jóváhagyható lesz."[23] A VKM által jóváhagyott tanterv 1924. november 3-án lépett életbe, — ugyanakkor azt is közölte a Központi Igazgatóság, hogy „[...] a minisztérium a tantervmódosítás aktáit hozzászólás végett kiadta Komárom várm. tanf.-nek, aki jelentését 8 napon belül lesz köteles beterjeszteni. Ígéretet kaptunk arra, hogy a minisztérium a tantervmódosítást a lehető legrövidebb időn belül letárgyalja."[24] Az ügy meglehetősen kanyargós utat futott be, annak ellenére, hogy „Azon intenciók, melyek a revíziót szükségessé tették, az illetékes fórumokon elfogadásra találtak",[25] — a Központi Igazgatóság 1925. január 8-iki levelének mellékletében közli a kir. tanfelügyelő 120/1925. sz. átiratát, amely szerint a VKM 107.736/1924. VII. sz. rendeletével jóváhagyta az iskola tantervének módosítását. A jegyzőkönyv megjegyzésében olvashatjuk: „A tantestület már a jelen tanévben a megváltoztatott tanterv szerint tanít." (L. a melléklet: az új tanterv.)

„A tantárgyak kellő csoportosításával, az anyagmennyiségnek az iskola céljainak megfelelő összeállításával igyekezett az iskolának egyéni színezetet adni. Ezen célt csak részben sikerült elérni, de a karakterizáló módosítások lehetővé teszik az iskolának, mint egyéniségnek a fejlődését. Ennek a fejlődésnek a legfőbb biztosítékát azonban az iskola kiváló tantestületének lelkiismeretes munkásságában látja" — az iskola vezetője.

Beiskolázás. Az iskola megnyitásakor annak tanulója a IV. elemi népiskolát elvégzett növendék lehetett. Az 1925. január 29-i jegyzőkönyvben szerepel először — az osztályozó értekezletek tapasztalatai alapján —, hogy a redukált tanterv lehetővé teszi ugyan a tananyag alapos feldolgozását, mégis problémák vannak, főleg a IV. elemit gyengén végzett gyerekeknél, akik „[...] megfelelő ismeretek híjján nem tudnak bekapcsolódni az iskolai munkába, csak kerékkötői a tanítók munkájának." Az oktatás színvonalának emelésére a felvételi vizsgát javasolják, amely támpontot adna, hogy „[...] a vizsgálatra álló tanuló tárgyi felkészültsége és értelmi fejlettsége reményt nyújt-e a tanulónak a szénipari előkészítő iskolában a továbbtanulásra." Leskó Béla, Tilesch Alfréd és Pulay György nem helyeslik a IV. osztályosok felvételiztetését, azzal az indokkal, hogy az intézmény „[...] nem középiskola, amely értelmiségieket nevel, hanem mi itt ügyes, csiszolt bányásznemzedéket akarunk nevelni. Az iskolának az a célja, hogy lekösse [...] az elemi iskolából kikerülő gyerekeket, nehogy így — iskolai foglalkoztatás hiányában az utcára kerüljenek. — Sőt az volna a célszerű, ha ez a lekötöttség 16 éves korukig tartana, így mindjárt kész, intelligens bányászokat nyerhetnénk."

A felvételi vizsgáról a jegyzőkönyv 1925. szeptember 9-én tesz újra említést, a tanfelügyelő megjegyzésére utalva, amely szerint a VKM-től kell kérvényben engedélyeztetni.

„A magas osztálylétszám is gátolja a tanítás hatékonyságát, annak ellenére, hogy „[...] az I. osztályból csakhamar a tanév megkezdése után kimaradoznak, akik az iskola szellemével nem tudnak megbarátkozni."[27]

Az I. osztályosok létszáma:	1923/24.: 64
	1924/25.: 53
	1925/26.: 68

A széles körű jelentkezés oka, hogy „A szülők [...] látták, hogy a szénipari előkészítő iskolát végzett tanulók — a mai nehéz elhelyezkedési viszonyok mellett is — az aknákon rögtön alkalmazást nyertek — ezért íratták be az idén is ily tömegesen gyermekeiket az I. osztályba." — fogalmazta meg Harmat

Rezső iskolavezető 1925. szept. 24-én.; — egyben azt a szándékát is megerősítette, hogy a jövő tanévben csak az V—VI. osztályt sikeresen végzettek vétetnek föl. Az 1926. június 19-i tanévzáró értekezleten Tilesch Alfréd bányamérnök, előadó ismételten kéri a tantestületet, hogy „[...] az I. osztályba való beíratkozásnál csakis az V—VI. elemi osztályt legalább jó eredménnyel végzett, 12-ik életévüket betöltött tanulók — akik már szellemileg és fizikailag is fejlettebbek — vétessenek föl", sőt szükségesnek tartja az előzetes orvosi vizsgálatot is. A tantestület a javaslatot elfogadta, meghatározva 50 személyben a felveendők létszámát. Ennek tulajdonítható az 1926/27. tanév induló osztályának már maximalizált létszáma (1926/27: 50, 1927/28: 46).

Gyakorlati tevékenység. Az intézmény tanulói az elméleti képzés mellett jelentős gyakorlati tevékenységet is végeztek — a korabeli elnevezés szerint — a slöjd órák keretében. Ogonovsky Ernő főtanító vezetésével már 1922-ben megkezdődött az oktatás, a Bányaigazgatóság Kraml József cementgyári asztalossegédet bízta meg a gyakorlati irányítással. — A tantestület javasolta a Bányaigazgatóságnak, hogy egy-egy túlműszak elszámolásával honorálja fizetésképpen a segédoktatónak a széniparibanban végzett tevékenységét, mivel 50—60 gyerek tanításában segédkezik.[28]

A tanműhely berendezéséről nem sokat tudunk, a jegyzőkönyvben Ogonovsky Ernő főtanító 1926. november 25-i jelentése alapján alkothatunk képet: „Az új slöjdterem (a legmélyebben fekvő munkáskaszárnyában) oly nedves, hogy a tanítás menetét — a slöjd munkálatokat — máris nagyon hátráltatják. Úgy a körgyaluk, mint az egyes padok satui hasznavehetetlenek, — a csavarok a nedvességtől annyira megdagadtak, hogy se ki, se be nem lehet csavarni egyetlen egyet sem. A szerszámok állandóan rozsdásodnak, lassan-lassan tönkremennek [...] A legszárazabb faanyag is pár nap alatt oly nedves lesz, hogy szinte lehetetlenség megmunkálni; az enyvezés nem tart s a kész tárgyak a nedvesség folytán összerepedeznek, elgörbülnek. [...] bekövetkezhet, [...] hogy a slöjd oktatás menete megszakad." Kéri, hogy a helyiséget szakértők vizsgálják meg, a jelenlegi műhelyt egy magasabban fekvő bérkaszárnyában helyezzék el. — „Intézkedés tétetett" — olvashatjuk a jegyzőkönyvben, amelyből nem tudunk meg semmit, a téma a későbbiekben sem kerül elő.

A mostoha körülmények ellenére mégis eredményes munka folyhatott a gyakorlati oktatás terén, ezt bizonyítja az a javaslat — amely a Bányaigazgatóság támogatásával — az 1923. április 1-jén Tatán megnyíló ipari és kereskedelmi kiállításon való részvételre buzdít. „Jóllehet az iskola még csak nagyon rövid életű, mégis vannak dolgaink, amelyekkel a nyilvánosság elé léphet. Rajzokból, felszerelési tárgyakról, fa-slöjdökből [famunkák] állítha-

tunk ki érdekes csoportokat. Pl. egy agyagból készült és zöld mohával bevont domboldalba egy — a növendékek által készített — aknalejárat /ácsmunka/, aknafolyosó-részlet, vízlevezető, egyenes- és könyökcsatornák, ajtóminták /ácsmunka/, zöld mezőben egy fúrókészülék, féltetős bódéval, mellette a különböző színű, a föld mélyéből előhozott földanyagokkal stb. feltétlenül érdeklődést vált ki a szemlélőből."[29] — A jegyzőkönyv nem említi a későbbiekben a kiállítást, valószínű, hogy csak terv maradt, amely azután Esztergomban, a Falu Szövetség rendezvényén vált valóra 1925. szeptember 20—22 között, amikor a kiállítás rendezőbizottsága az iskolának — a bemutatott tárgyakért — az ezüst érmet ítélte oda.[30] A kiállítás részleteit nem ismerjük. Érdekességként említjük — ami egyben a gyakorlati munka színvonalát is mutatja, — hogy tantestületi értekezleten javaslat hangzott el négy mentőszekrény készítésére a faipari foglalkozások keretében.[31]

A tanulók munkáiból minden esztendőben, az évzáró ünnepélyek alkalmából kiállítást rendeztek, azzal a céllal, hogy minél szélesebb körben megismertessék az iskola tevékenységét. A kiállítások — amelyek Ogonovsky Ernő és Szederkényi Mihály főtanítók vezetésével készültek, — minden alkalommal nagy elismerést váltottak ki mind a vizsgabiztosokból, mind az iparoktatási felügyelet illetékes képviselőjéből.

Vizsgák. Az iskola évnyitói és évzárói mindig ünnepélyesek voltak. A vizsgákkal kapcsolatban kívánalom volt, hogy mintatanítás jellege legyen; célja az egész évben végzett tananyag összefoglalása. „Ne használjunk a vizsgálaton tankönyvet vagy jegyzetet. Ezeknek a használata azt a gondolatot kelti a hallgatóságban [ui. a vizsgák ekkor nyilvánosak voltak], hogy az előadó nincsen tisztában a dolgokkal. Aki az előadásokra szorgalmasan készül, annak nincsen szüksége segédeszközökre" — olvashatjuk az 1924. június 5-iki jegyzőkönyben.

A vizsgákon neves személyiségek vállalták a vizsgabiztosi tisztet:

1922/23: Réhling Konrád főtanácsos, iskolaszéki elnök; Vida Jenő vezérigazgató;

1923/24: Réhling Konrád főtanácsos, Blaschek Aladár bányafőtanácsos;

1924/25: Réhling Konrád főtanácsos, Kálmán Miksa bányafőfelügyelő;

1925/26:

1926/27: Leskó Béla felügyelő, Kálmán Miksa bányafőfelügyelő

Állandó vendégként rendszeresen megjelent Vida Jenő vezérigazgató, dr. Gosztonyi László cégjegyző a Központi Igazgatóságtól, Petritsek Rezső intéző; valamennyien elismeréssel szóltak az iskola munkájáról.

A jó tanulmányi eredményt elért tanulók jutalomkönyvet kaptak, amelyeket a Bányaigazgatóság ajándékozott az iskolának. A könyv mellett pénzjutalomban is részesültek az arra érdemes növendékek. (A jegyzőkönyv nagyobb és kisebb összegű pénzjutalomról szól, a konkrét összeg említése nélkül.) Az 1926. június 29-iki jegyzőkönyv említi először a Vida Jenő jubileumi alapítványt, amelynek kamataiból 10 tanulót jutalmaztak meg. (Az alapítvány és az iskola kapcsolatáról a jegyzőkönyvben továbbiakban nem találunk utalást.)

Önképzőkör. A Szénipari Előkészítő Iskolában 1923. október 13-án alakult meg az önképzőkör, amelynek irányítója az iskola vezetője, Harmat Rezső volt.[32]

Az 1923. nov. 30-iki jegyzőkönyv tartalmazza a *Tatabányai szénipari előkészítő iskola önképzőkörének alapszabályait*, amelynek célja a hazafias szellem és erkölcsi élet ápolása mellett „[...] a magyar irodalom örökbecsű termékeinek megismertetése; az ízlés fejlesztése, az önállóságra, szabatos előadásra való szoktatás, általában mindazoknak a lelki tulajdonságoknak ápolása és fejlesztése, amelyek birtokában az iskolát végző ifjúság a haza és a bányásztársadalom értékes tagjává válik."

Az alapszabály 13 pontjában mindenre kitér. A havonkénti gyűlések alkalmával a megszerzett ismereteket bővítik, dolgozatokat készítenek, pályatételeket dolgoznak ki, ifjúsági előadásokra és ünnepélyekre készülnek. Az önképzőkör első fellépése 1923 decemberében a Népházban bemutatott *Betlehemi bakter* c. karácsonyi játék volt, amelynek teljes bevételét az önképzőkör céljaira fordították.[33] A kör vezetősége a tanár-elnök irányítása mellett — a diák-titkárból és a két jegyzőből állt, évenkénti tisztújítással. Tagjai lehettek az I. és II. évfolyam érdeklődő diákjai. A kör jövedelme pályadíjakra és a kiemelkedő tevékenységet kifejtett tanulók jutalmazására használható föl — az alapszabály szerint.

Az alapszabályt — jóváhagyás céljából — a VKM-hez terjesztették föl,[34] záradékolását az 1924. október 30-iki jegyzőkönyv közölte.

A Bányaigazgatóság nevében dr. Gosztonyi László cégjegyző, a Központi Tanügyi Osztály vezetője Gragger Róbert: *Magyar antológia* c. könyvének félbőrkötéses példányát adományozta azzal a megjegyzéssel, hogy "[...] ezen művet az szénipari előkészítő iskola önképzőkörében az 1927/28. tanévben legsikeresebben működött, különösen pedig a szavalataival és a magyar nyelv művelése terén legjobban kitűnt tanuló jutalmazására ajánlja föl."[35]

Az önképzőkör tagjainak nyilván jelentős szerep jutott az iskolai ünnepélyek megrendezésében. Minden esztendőben tartalmas programokkal emlékeztek meg március 15-éről. Résztvettek — a település többi diákjával együtt — a hősök emlékünnepélyén, május 29-én.

Megemlékeztek a magyar irodalom és történelem kiemelkedő személyiségeiről (pl. Petőfi-emlékünnepély — 1923. január, Jókai Mór születésének 100. évfordulója — 1923. február, Madách-centenárium — 1923. november, Herczegh Ferenc 40 éves írói jubileuma — 1926. június, Széchenyi-emlékünnepség — 1925. szeptember, II. Rákóczi Ferenc születésének 200. évfordulója — 1926. március), történelmi eseményekről (pl. a mohácsi csata 400. éves évfordulója — 1927 január). A rendezvények többé-kevésbé részletes programjait a jegyzőkönyvek örökítették meg.

Tanulmányi, szakmai kirándulások. Az iskolában — megalakulásától kezdve — nagyon fontos pedagógiai elv volt az elmélet és a gyakorlat összekapcsolása, hogy „Az elméleti ismeretközlés legyen kapcsolatban az iskolai tanulmányi kirándulásokkal, melyeknek célja a természeti jelenségek, technikai eljárások szemléltetése."[36]

„Az ismeretszerzésnek a legalaposabb módja a személyes tapasztalás", fontos a szabadban való foglalkozás (botanikai kirándulások, a vidék történelmi nevezetességeinek a felkeresése, a bányalátogatások, fúrások megtekintése.)[37]

A kirándulások — a szakelőadók és a szaktanárok/tanítók által az év elején összeállított tervek szerint történtek. Leggyakrabban a Vitámvárhoz (Vitány vár), Gesztesre és környékére mentek, de Budapestre és a Balatonhoz is — más iskolákkal közösen „Madarak és fák napja" alkamából rendszeresen kirándultak a környékre (pl. a Turulhoz).

Gyakrabban szerveztek — az iskola jellegének megfelelően — a szakmai látogatásokat, elsősorban a bányaüzemekhez pl.: II. évf. IX. akna: komprimált levegővel hajtott fúrógépek tanulmányozása (1923. november); — a XII. akna mélyítési munkálatainak megtekintése (1924. június); — VIII. akna: réselő és pneumatikus fúrógépek tanulmányozása (1924. szeptember); — a Síkvölgyön folyó fúrási munkálatok megtekintése (1925. május); — az I. évfolyamnak: — a szénkutatási műveletek bemutatása (1925. október); — az új anyagraktárnál lemélyített III. aknai szellőztető fúrólyuk, a kombinált fúrómódszer bemutatása (1927. január); — a IX. aknai bányaüzemi jövesztőgépek, műveletek és berendezések megtekintése (II. évf. 1927. január). A bányamentéssel kapcsolatban tanulmányozták a mentőállomást és annak felszerelését, mentési gyakorlatokon vettek részt (1924. február). A központi gépműhelyben az

autogén hegesztést gyakorolták és 10-es csoportokban a vasöntést tanulmányozták (1924. október, december). A tanulók meteorológiai megfigyeléseket is végeztek: a naponkénti hőmérsékletről naplót vezettek, az eredményeket havonként grafikonon ábrázolták. „Ezzel is tág teret nyújtunk az öntevékenységnek" — olvashatjuk az 1923. november 30-iki jegyzőkönyvben.

Fegyelmi helyzet. A jegyzőkönyvben nagy gyakorisággal fordul elő az iskola fegyelmi helyzete. Az 1923. január 19-én pl. a szakelőadók figyelmét hívják fel arra a jelenségre, hogy a tanulók órák közben önkényesen megváltoztatják a helyüket. 1924. szeptember 3-án a tantestületi ülés résztvevői megtárgyalták és elfogadták az iskola fegyelmi és rendtartási szabályzatát, amelyet a Központi Igazgatóság október 31-én hagyott jóvá, ui. „[...] a szabályzatok az iskolafenntartó jóváhagyását igénylik, [...] jövőben ezek életbelépésük előtt terjesztendők be."[38] A kir. tanfelügyelő jóváhagyása december 5-én érkezett meg.[39] A fegyelmi büntetések fokozatairól az 1924. november 27-iki jegyzőkönyv tájékoztat, majd azt is előírja, hogy „Minden fegyelmi büntetést az előmeneteli és mulasztási naplóba és az anyakönyvbe is be kell vezetni." A kizárást — amelyre jó néhány példát találunk a jegyzőkönyvben — a Bányaigazgatóság előterjesztésére a kir. tanfelügyelő engedélyezte.[40]

Az iskola felszereltsége (könyvtár-szertár). A jegyzőkönyv tanúsága szerint az iskolának számottevő diapozitív készlete volt, használatára az iskola vezetője nyomatékosan felhívta a figyelmét, sőt az értekezletek visszatérő témája, hogy a tantestület tagjai „[...] a tananyagnak megfelelő képeket előadás keretében mutassák be."[41] 1924-től a jegyzőkönyv rendszeresen közölte az iskolán belüli vetítettképes előadások sorrendjét (időrendjét) és felelőseit. Témáikat illetően többségében történelmi, földrajzi és természetrajzi jellegűek voltak. „A szemléltetésnek ez a módja a legeredményesebb, ha az előadásban bizonyos tervszerűségre törekszünk. Hogy a vetítés eredményes legyen, válasszuk ki a legjellegzetesebb képeket és állítsuk rendszeres egymásutánba. A vetítésnek csak akkor van metodikai értéke, ha a feldolgozott anyaghoz kapcsolódik. Egy előadás anyagának ne vegyünk fel sok képet. [...] A gyors egymásutánban bemutatott képek a tanulót szórakoztatják ugyan, de annak tartalmát nem appercipiálja."[42]

A növendékek rendszeresen résztvettek a filmoktatásban is, amely kötelezően volt előírva a települések iskoláinak.

Az iskola könyvtáráról — először és utoljára — az 1926. november 25-iki jegyzőkönyv tájékoztat, amikor az iskola vezetője közli, hogy „[...] az ifjúsági könyvtár ismét a tanulók rendelkezésére bocsáttatott. Kéri a tantestület tagjait,

hogy a tanulókat a tananyaggal vonatkozásban álló művek olvasására ösztönözzék, ami nemcsak az olvasási kedv felkeltésére, hanem az ismeretkör bővítésére fog vezetni. [Kijelenti, hogy] [...] a könyvtár fejlesztésénél azon lesz, hogy a könyvtárba főképpen az iskola speciális céljának megfelelő művek kerüljenek." Semmi támponttal nem rendelkezünk a könyvtár gyarapításának módjáról; a jegyzőkönyv is csak azokat az ajándékkönyveket említi, amelyeket az iskolafenntartó Bányaigazgatóság a jó tanulmányi eredményű tanulók megjutalmazására adott.

A fizikai szertár léte az 1923. október 27-iki jegyzőkönyvben tűnik fel először az anyag bővítésével kapcsolatban, amikor az iskola vezetője megbízta Szoyka Viktor előadót a szükséges eszközök jegyzékének összeállításával. Fontosnak tartják a szertár bővítését, mert a fizikai kísérletekkel meg lehet kedveltetni a tantárgyat a tanulókkal (utalás a növendékek körében végzett felmérésre, ahol a természettan-vegytan kedveltségi szintje 6,34 %).[43]

A szertár említése többször nem fordul elő, nem tudjuk, voltak-e egyéb szertárak is, — ismert viszont a szertáros: Szederkényi Mihály. Az is tény, hogy a biológiai gyakorlatok szükségessége kapcsán a mikroszkóp használatát szorgalmazzák az „állati és növényi lények felboncolásánál."[44] Néhány ajándékról is tudomásunk van: a Bányaigazgatóság az iskolának egy Lange-féle földgömböt,[45] továbbá a gazdaságtan oktatásához — az elemi iskola és a szénipari közös tulajdonába — egy-egy méhcsaládot és amerikai rendszerű kaptárt adott.[46]

A fenti töredék-adatoknak a közlését azért tartjuk fontosnak, mivel ezek alapján valamiféle képet kaphatunk az intézmény kezdeti felszereltségéről.

Tankönyvek. A jegyzőkönyv szerinti első tantestületi ülésen alkalmasabb tankönyvek bevezetését javasolták a tantestület tagjai.[47] (Pl.: a Lampel Róbert kiadásában megjelent, az ipari tanonciskolák számára szerkesztett 4. kiadású Veress-féle *Számtani példatárat.*) A tankönyvekkel kapcsolatban igen érdekes eszmefuttatás olvasható az 1926. május 27-iki jegyzőkönyvben, amely szerint a tankönyveknek a népiskolákban alárendelt szerepük van, ui. „[...] a tanító nem alapíthat a tanuló otthoni, megbízhatatlan munkájára, kénytelen tehát az anyagot úgy feldolgozni, hogy az ismereteket a tanuló már az iskolában sajátítsa el. [...] Ezzel szemben a szénipari előkészítő iskola tantervében felvett anyagnak koncentrikus körökbe való beillesztését csak részben lehet keresztül vinni, egyrészt az ismeretek heterogén természete miatt, ami az alsófokú szakirányú oktatásnak természetes következménye, másrészt a szakok szerinti tanítás miatt. Az óraadók tehát az anyag elsajátítását illetően kizárólag a tanulók otthoni munkájára, a tankönyvekből való tanulásra vannak utalva. Most,

amikor a szénipari előkészítő iskola tanterve, anyaga megállapodott, [az iskolavezető] időszerűnek tartaná az anyagot felölelő tankönyvek szerkesztését.

A szaktárgyakat (bányászat, bányamentés, geológia, vegytan) jegyzetekből, a többi tárgyat pedig s legnagyobb részben nem megfelelő tankönyvekből tanítjuk. A jegyzet a tudnivalók tömör összefoglalása, inkább eredménytár, mint tankönyv. Márpedig a jegyzetnek is az volna a rendeltetése, hogy a tanuló munkáját megkönnyítse. [...] A jó tankönyv gondos kritikai munkálatok eredménye, [...] a használatban lévő jegyzetek szerkesztésénél nem érvényesült eléggé a kritikai szempont." A jelenleg használatban lévő tankönyvek jelentős részét a VKM hatályon kívül helyezi az új tantervnél. „A mi tankönyveink sem felelnek meg a célnak, mert azok egészen más irányú iskolák számára készültek" — javasolja az iskola számára új tankönyvek szerkesztését, ami bár nehéz problémát jelent az óraadóknak, a tantestület támogatta, mert olyan „[...] tankönyvekre van szükség, amelyek a tanulók képzettségi fokához és az iskola szelleméhez teljesen alkalmazkodnak." — Szederkényi Mihály javasolta, részletezve, hogy az iskolafenntartó MÁK Rt. számára is takarékosság volna a saját szerkesztésű tankönyv, így a nyomda és a papírköltség is kevesebb lenne, mintha más szerzőktől, kiadóktól szerezték be. Tóth Sándor a tankönyvek bevezetésének idejeként az az 1927/28. tanévet jelölte meg, így elegendő idő állhatna rendelkezésre az elkészítésükhöz.[48] A javaslatot a tantestület egybehangzóan megszavazta. Nem csupán új tankönyvek írása vált szükségessé, hanem a meglévő segédletek „felújítása" is. Az 1927. június 2-iki értekezleten az előadók jelezték, hogy „[...] a bányászati és a geológiai jegyzetek az ötéves használat alatt olyan állapotba kerültek, hogy azok lemásolása, új példányokkal való kicserélése a jövő tanévre aktuálissá válik."

Az iskolatörténeti kutatás jelenlegi állása szerint a tankönyvekről, a jegyzetek kicseréléséről nincs tudomásunk. Azonban nem csupán a tankönyvekkel kell segíteni a tanulókat, hanem meg kell tanítani a növendékeket tanulni. „[...] szoktassuk tanulóinkat arra, hogy minden munkájukban bizonyos tervszerűséggel haladjanak, az anyagi képzés mellett a formai erők kifejtésére kell törekedjünk. Fejlesszük tanulóinkban a technikai készséget, amely őket a munka könnyebb elvégzésére képesíti. Ha ezeknek birtokában van a tanuló, akkor megkövetelhetjük a kötelesség pontos teljesítését." — hangzott el az 1925. november 26-án tartott értekezleten.

A tantestület tagjai és a tanított tantárgyak

Seedoch Károly rk. hittan I—II. oszt. 1923/24—1925/26.
rk. lelkész, pápai kamarás

Veres László	ref. hittan I—II. oszt. 1923/24.
ref. lelkész	
Szabó Géza	rk. hittan I—II. oszt. 1926/27—1927/28.
rk. lelkész	
Bányay Lajos	ref. hittan I—II. oszt. 1924/25—1927/28.
ref. lelkész	
Kertai Ernő	magyar nyelv és irodalom I. oszt. 1922/23—1923/24.
főtanító	osztályfőnök I. oszt. 1922/23.
Frics Dezső	magyar nyelv és irodalom I. oszt. 1924/25—1927/28.
	földrajz I. oszt. 1923/24.
	osztályfőnök I. oszt. 1924/25, 1926/27, 1927/28.
Harmat Rezső	alkotmánytan I—II. oszt. 1923/24.
iskolavezető	történelem I—II. oszt. 1923/24—1927/28.
	gazdaságtan II. oszt. 1927/28.
	számtan I. oszt. 1927/28.
	közgazdaságtan II. oszt. 1924/25—1926/27.
Levcsák Ede	földrajz I. oszt. 1925/26.
tanító	ének I—II. oszt. 1923/24—1925/26.
	osztályfőnök II. oszt. 1925/26.
Schliesz János	földrajz I. oszt. 1926/27—1927/28.
tanító	történelem I—II. oszt. 1927/28.
	ének I—II. oszt. 1926/27—1927/28.
	osztályfőnök II. oszt. 1926/27 — 1927/28
Kiss Béla	földrajz I. oszt. 1924/25.
iskolaigazgató	számtan I. oszt. 1923/24.
Berki Ernő	egészségtan I. oszt. 1923/24.
főtanító	torna I—II. oszt. 1923/24—1927/28.
	osztályfőnök I. oszt. 1923/24, 1925/26.
Kastner József	természetrajz I—II. oszt. 1923/24.
tanító	gazdaságtan I—II. oszt. 1923/24.
	számtan I. oszt. 1924/25—1927/28.
	osztályfőnök II. oszt. 1923/24.
Ogonovsky Ernő	slöjd I—II. oszt. 1923/24—1927/28.
főtanító	

Szederkényi Mihály	rajz (szabadkézi és mértani) I—II. oszt.
főtanító	1923/24—1927/28.
Huber Ferenc	gazdaságtan II. oszt. 1925/26—1926/27.
iskolaigazgató	számtan-mértan II. oszt. 1923/24—1926/27.
Pulay György	magyar nyelv és irodalom II. oszt. 1923/24—1927/28.
főtanító	
Dr. Szabó Ignác	egészségtan II. oszt. 1925/26—1927/28.
főtanácsos	
Leskó Béla	bányászat I—II. oszt. 1923/24—1925/26.
bányamérnök	
Fuszka József	bányászat I—II. oszt. 1926/27—1927/28.
bányamérnök	
Tilesch Alfréd	geológia I. oszt. 1923/24—1927/28.
bányamérnök	geológia, bányamentés II. oszt. 1923/24—1927/28.
Szoyka Viktor	természettan (fizika) I—II. oszt. 1923/24.
üzemvezető	vegytan I. oszt. 1923/24—1927/28.
	vegytan II. oszt. 1923/24.
	technológia II. oszt. 1924/25—1926/27.
Tóth Sándor	természettan (fizika) I—II. oszt. 1924/25—1927/28.
iskolaigazgató	

A tantestületben történt változások:

Pikler János vegyészmérnök elfoglaltsága miatt lemondott a vegytan és a természetrajz tanításáról.[49]

Szoyka Viktor előadó heti 2 fizika óráját 1923. dec. 1-től Tóth Sándor iskolaigazgató tanította.[50]

Az eltávozott Kertai Ernő óráit Schliesz János mésztelepi tanító vette át.[51] (Megjegyezzük, hogy az 1923/24. évi tantárgybeosztásnál Kertai Ernő neve már nem szerepelt!)

Leskó Béla betegsége idejére Fuszka József kapott megbízást a helyettesítésre, majd a bányászati ismeretek tanítását teljesen átvette.[52] (Megjegyezzük, hogy a szakelőadók — képzettségük szerint — óradíjat kaptak.)[53]

Jegyzetek

1. Tatabánya története. Helytörténeti tanulmányok. I. köt. Tatabánya, 1972. 268. l.
2. uo. 276. l.

3. Magyar Országos Levéltár — MÁK Rt. iratai "Z" szekció 542-48.
4. A MÁK Rt. Szénipari Előkészítő Iskolája 1922. november 30. — 1927. szeptember 14. jegyzőkönyve magántulajdonban van. — A hivatkozásokban a tantestületi értekezletek dátumait közöljük.
5. 1923. szeptember 27.
6. uo.
7. 1923. november 30.
8. 1925. február 26.
9. 1923. január 15., február 19.
10. 1922. november 30.
11. 1923. január 15.
12. uo.
13. 1923. február 19.
14. uo.
15. 1923. szeptember 27.
16. 1923. október 31.
17. uo.
18. uo.
19. 1924. január 24.
20. 1923. október 31.
21. 1924. január 24.
22. 1924. június 28.
23. 1924. október 30.
24. 1924. november 27.
25. 1926. február 26.
26. 1925. február 26.
27. 1925. szeptember 24.
28. 1923. október 31.
29. 1923. február 19.
30. 1926. január 20.
31. 1923. szeptember 27.
32. 1923. október 31.
33. 1923. december 20.
34. 1923. november 30., 1924. január 24.
35. 1927. szeptember 14.
36. 1923. október 31.
37. 1923. február 19.
38. 1924. november 27.
39. 1924. december 18.
40. 1927. január 7.
41. 1924. március 27.
42. 1925. szeptember 24.

43. 1923. december 20.
44. 1923. október 31.
45. 1925. január 29.
46. 1923. június 16.
47. 1922. november 30.
48. 1926. május 27.
49. 1923. június 26.
50. 1923. november 30.
51. 1924. március 27.
52. 1925. november 26., 1926. március 18.
53. 1922. november 30.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A TATABÁNYAI SZÉNIPARI ELŐKÉSZÍTŐ ISKOLA TANTERVE *

A Szénipari előkészítő iskola tantárgybeosztása és a tantárgyak heti óraszáma

Sor-szám	TANTÁRGYAK	Heti óraszám		A két osztályban együttvéve
		I. oszt.	II. oszt	
1.	Hittan	1	1	2
2.	Magyar nyelv	4	3	7
3.	Történelem	1	1	2
4.	Földrajz	1	1	2
5.	Mennyiségtan (számtan, mértan)	4	3	7
6.	Természetrajz	1	—	1
7.	Természettan	1	1	2
8.	Vegytan, Technológia	1	1	2
9.	Bányászat	3	4	7
10.	Bányamentés	—	1	1
11.	Geológia	2	2	4
12.	Polgári és közgazdasági ismeretek	—	1	1
13.	Gazdaságtan	—	1	1
14.	Rajz	4	4	8
15.	Szlöjd	3	3	6
16.	Torna	1	1	2
17.	Ének	1	1	2
Összesen:		28	29	57

Budapest, 1924. évi október hó 17. napján.

36.764/925. sz. MAGYAR ÁLTALÁNOS KŐSZÉNBÁNYA
VII. ü. o. RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Jóváhagyom! Vida s. k. pp. Dr. Gosztonyi s. k.

Budapest, 1925. évi május hó 25-én.

A miniszter rendeletéből:
Olvashatatlan aláírás
miniszteri tanácsos

* A dokumentumot a Magyar Országos Levéltár MÁK Rt. anyagából közöljük. (Z szekció 62—73.)

1. Hit- és erkölcstan

A hit- és erkölcstan tantervét a hitfelekezeti főhatóságok állapítják meg.

2. Magyar nyelv

I. osztály. Hetenként 4 óra.

Életrajzok, elbeszélések történelmi, – művelődéstörténete – és ismeretterjesztő olvasmányok. Értelmes és kellően hangoztatott olvasás: az olvasmányok tartalmának elmondása. Költemények könyv nélkül.

Egyszerű mondat és a mondatrészek: fő- és mellékmondat megkülönböztetése. A szók fajai. A mondatelemzéssel kapcsolatban az alaktani jelenségek. A helyesírás és fogalmazás gyakorlása.

Közéleti fogalmazványok: nyugta, elismervény, bizonyítvány. Póstai és takarékpénztári nyomtatványok.

A költészetről általában. A nép- és műköltészet fogalma.

A dal. Vörösmarty Mihály: A merengőhöz. Az óda. Berzsényi: A magyarokhoz. A leíró költemény. Petőfi: A Tisza. A monda. A mese. Petőfi: János vitéz. Az eposz. Zrínyi: Szigeti veszedelem. A regény. Jókai: Az új földes ur. A ballada. Arany: V. László. A dráma. Katona: Bánk bán.

II. osztály. Hetenként 3 óra.

Életrajzok, elbeszélések történelmi — művelődéstörténeti — és ismeretterjesztő olvasmányok. Értelmes és szép olvasás gyakorlása; az olvasmányok tartalmának önálló elkészítése. Költemények könyv nélkül.

A nyelvtan összefoglaló áttekintése. Fogalmazás és helyesírás gyakorlása.

Közéleti fogalmazványok: kötelezvény, meghatalmazás, szerződés. Az irodalom és irodalomtörténet fogalma. Halotti beszéd. A virágénekek. Balassa Bálint, Kisfaludy Károly, Katona József, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza.

3. Történelem

1. osztály. Hetenként 1 óra.

A honfoglalás előtti Magyarország. A vezérek kora. Az Árpádok kora. A gazdasági élet fejlődése az Árpádok alatt. A magyar királyság hatalmának emelkedése (1301—1490). Közgazdasági élet az Árpádok és Hunyadiak alatt.

Az ország megoszlása. A vallásszabadságért, az alkotmányért folytatott nemzeti küzdelmek. Közgazdaság a török hódoltság alatt. A nemzeti szellem és nemzeti alkotmány gyengülése. Közgazdaságunk a nemzeti hanyatlás korában. Az alkotmányos Magyarország újjászületése. Közgazdasági életünk az utolsó évszázadban. A hazai tudomány és művészetek fejlődése.

II. osztály. Hetenként 1 óra.

A rómaiak. A népvándorlás. Nemzeti államok megalakulása. Az iszlám. A hűbérrendszer. A pápák és császárok küzdelme. A keresztes háborúk. Az angol nemzet szabadság-levele. A középkor közgazdasági viszonyai.

A renaissance /művészet, természettudományok, felfedezések, és találmányok/. A reformáció. Az ellenreformáció. A harmincéves háború. XIV. Lajos kora. Lengyelország feloszlása. A keleti kérdés. A francia forradalom és Napóleon. A társadalmi és gazdasági élet átalakulása a XIX. században.

Hazánk jelen korának rövid ismertetése.

4. Földrajz

I. osztály. Hetenként 1 óra.

Az ezeréves Magyarország földrajzi helyzete, területe, határai. Nagy-Alföld. Dunántúl és Kis-Alföld. Az Északnyugati Felvidék és Északkeleti Felföld. Délkeleti Felföld. Termények, ipar és kereskedelem. Hazánk bányászata. Magyarország világgazdasági helyzete. Hazánk lakói. A külföldön élő magyarság helyzete. Budapest.

Magyarország földrajzi, történelmi és kulturális egysége. Csonka-Magyarország. A trianoni békében szabott határok tarthatatlansága.

Európa politikai és gazdasági földrajza. Térképrajzolás.

II. osztály. Hetenként 1 óra.

Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália politikai és gazdasági földrajza. Térképrajzolás.

5. Mennyiségtan

I. osztály. Hetenként 4 óra.

A mértékek ismertetése és gyakorlása. Alapműveletek gyakorlása egész számokkal és tizedes törtekkel.

A számok tényezői és többszörösei. A közönséges törtekről általában. Alapműveletek közönséges törtszámokkal. Közönséges törtek átalakítása tizedes törtekké és viszont.

Grafikonos kifejezésmódok ismertetése. Az arányosság és az egyszerű hármasszabály. Az arányos osztás.

A szögek. A három- négy és sokszög legfontosabb tulajdonságai. Szerkesztések. A kör. Két kör kölcsönös helyzete. Egybevágóság, hasonlóság, szimmetria. Terület- és kerületkiszámítás.

II. osztály. Hetenként 4 óra.

Az alapműveletek állandó gyakorlása tizedes és közönséges törtekkel. Százalékszámítás. Értéklevonások /skontó, rabatt/. Alkuszdíj és járulék. Súlylevonások. Statisztikai adatok grafikonos ábrázolása.

Kamatszámítás. A kamatszámítás tárgyi körei: takarékpénztári betétek, értékpapírok.

A kocka, hasáb, gula, henger, kup és gömb szemléltetése és elemzése; felszínük és térfogatuk.

6. Természetrajz

1. osztály. Hetenként 1 óra.

Gabonaneműek, burgonya és kukorica: a malomipar keményítő, sör- és szeszgyártás anyagai.

Rostnövények: kender, len és gyapot a fonó- és szövőipar anyagai.

Cukornövények: cukorrépa, cukornád és cukorgyártás anyagai.

Fát szolgáltató növények: tölgyfa /a faipar legértékesebb anyaga, bányafa/, bükkfa /hajlított bútor/, gyertyánfa /szerszámok/, akácfa /kerékküllők, szerszámnyelek/, hársfa /bútor, öntőminták/, fenyőfa /bányafa, épületfa/.

Olajnövények: repce-, kender- és len. Olajfa.

Az élet kiterjedése, szépsége és szervezete. Az élet háztartása. A szervek alkalmazkodó képessége. Az együttélés és élősködés. Növény- és állattársaságok. Állatallamok. Az állati és növényi élet kölcsönös hatása egymásra.

Biológiai gyakorlatok.

7. Természettan

1. osztály. Hetenként 2 óra.

A testek általános tulajdonságai. A testek halmazállapota. Tömegvonzás: a Föld vonzóereje. Súly, fajsúly. Az erő. A mozgás és sebesség. A munka; lóerő. Az egyszerű gépek. Az erő hatásának akadályai /súrlódás, közegellenállás/.

A cseppfolyós testek fenék- és oldalnyomása. Közlekedő edények, hidraulikus sajtó, vízvezeték, forrásvizek, szökőkutak. Hajcsövesség. Archimedes elve. A testek úszása.

A légnemű testek. A levegő súlya; légkörnyomás. Barométer. Légritkítás, szivattyúk, szellőztető készülékek /Ventilátorok/. A léghajó, repülőgép. A testek hőokozta kiterjedése. A hőmérők. Kalória. Gőzgép. Explóziós motorok.

A hang keletkezése és terjedése.

II. osztály. Hetenként 1 óra.

A fényforrások. A fény visszaverődése és törése. Tükrök, lencsék. A mágnesség.

Az elektromosság alaptüneményei. Az elektromos megosztás. Elektromosgép. Légköri villamosság. Galván-elemek. Vezetők, szigetelők. Az elektromos áram feszültsége, erőssége. A vezeték ellenállása. Az elektromos áram hő-, kémiai-, fény és mágneses hatása. Elektromos csengő, telefon és távíró. Szikratávíró. Dinamógép.

8. Vegytan

1. osztály. Hetenként 1 óra.

Az elem, vegyület és keverék fogalma. A víz. A víz felbontása /elektrolízis/. Az oxigén és hidrogén jellemző tulajdonságai. A víz tisztítása és desztillálása. A víz élettani hatása. A levegő és alkotórészei. A nitrogén. A cseppfolyós levegő. Kálium és nátrium. A lug és szappan. Szervetlen savak, kénsav, sósav, salétromsav. Sók. A kén. A szénsav és széngáz. Az égés, lassú égés.

II. osztály. Hetenként 1 óra.

A vas és ércei. A vasfajták. A nyersvas. A kovácsvas és acél gyártása. A vasöntészet. A világítógáz gyártása. A földgáz. A kőszénkátrány. A mészégetés. Üveg- és porcellángyártás. Papír-cukor- és enyvgyártás. Az ecetsav és ecetgyártás. A robbantóanyagok.

9. Bányászat

1. osztály. Hetenként 3 óra.

A bányászatról általában. A szén szerepe a mai ember életében. A bányaüzem külső berendezése. Tiszti- altiszti- munkáskategóriák hivatása, hatásköre.

Telepismerettan. A széntelepek keletkezése, a formáció, a széntelepek zavartsága és átváltozása, geológiai behatások következtében.

Széntelepek felkutatása. A Föld felszínének átkutatása: a kutatás csekély mélységéig, mélyfúrás. A mélyfúrás módjai, szerszámai és berendezései. Széntelepek feltárása és elővájása, bányatéremek ismertetése.

Bányatéremek biztosítása. Ácsolás, falazattal való biztosítás, vasszerkezetek alkalmazása.

Bányászati munkálatok. Takarítás, csákánymunka, repesztőmuka. Repesztő anyagok, a furtlyuk előállítása, szerszámai, a repesztés keresztülvitele, a repesztés utáni teendők, a balesetek eshetőségei, ellenük való védekezés.

II. osztály. Hetenként 4 óra.

Lőmesterek részére kiadott utasítások.

Robbantószerek raktározása és kezelése.

Jövesztőgépek. Jövesztőgépekhez alkalmazható hajtóerők. Comprimált levegő előállítása, felhasználásának módja. Fúrógépek, fúrókalapácsok, oszlopos réselőgépek, nehéz réselőgépek.

Bányamérés. Mérőszalag, mérőléc, függélyző, libella, szintezés, kompass, mérés szögmérő műszerrel, bányafolyosók mérése, bányatérkép készítése. Bányaműveletek. Feltárás. Táró kihajtás és a táró kihajtásánál előforduló munkálatok részletes ismertetése. Lejtős és függélyes akna elhelyezése, mélyítése, mélyítés alatti szállítás, vízmentesítés, szellőztetés, aknaácsolás, falazás. Különleges munkálatok, gyorsított aknamélyítés, beható keresztvágatok az aknától a telepig s a vele kapcsolatban előforduló munkálatok.

Elővájás. Alapközle, sikló, ereszke, fejtési közlék, gurítók kihajtása. Fejtés, fejtési módok, a fejtőhelyen végzendő munkálatok.

Tömedékelés, iszaptömedékelés, iszapgátak készítése.

Rétegek mozgása a fejtés következtében, nyomás a bányában, külszíni süllyedés.

Bányafenntartás. Nyomások, törések felfogása. Rendes fenntartási munkák. Bányatüzek, azok elhárítása és megszüntetése.

Bányaszállítás alapközlén, siklón, fejtési közlén. Biztonsági előírások a szállítás körül.

Bányaszellőztetés.

Szakmánymunka, bérezés, szerszámkezelés.

Társpénztár, munkásbiztosító.

Munkások részére való szolgálati szabályok általános ismertetése.

10. Bányamentés

II. osztály. Hetenként 1 óra.

Az emberi test rövid ismertetése.

A táplálkozás, lakás és ruházkodás. A kicsapongások káros következményei /alkohol, iszákosság/. A gyermekbetegségek /csecsemő és gyermekvédelem/. A tüdővész és serdült kor fertőző betegségei és ellenük való védekezés. Bejelentési kötelezettségek. A járványok és ellenük való védekezés. Első segélynyújtás. Vérzések, csonttörések, ficamodas, ájulás. Mesterséges lélegzés. Betegszállítás.

A bányában előforduló levegő, mérges gázok és elemi erők. Levegő, oxigénium, nitrogénium, argon, szénsav, szénmonoxyd, hitrotion, kéndioxid, vízgőz, methán, sújtólég, szénporrobbanás. Hogyan viselkedjék a bányász az előbb említett mérges gázokban és sújtólég – szénporrobbanás – esetén.

Mentőkészülékek. A mentőkészülékekről általában. Tömlős apparátusok /füstlarva/, regeneráló apparátusok /1/2 órás önmentő, Dräger-féle 2 órás apparátus, Westfalia féle 2 órás apparátus/.

Újraélesztő készülékek /Pulmotor, dr. Brath újraélesztő készüléke/.

11. Geológia

1. osztály. Hetenként 2 óra

Világmindenség. Naprendszerek. A Nap mint naprendszerünk középpontja. A Nap mint égitest. Főbolygók. Állócsillagok. A Föld alakja és nagysága. A Föld forgása. A Nap elhajlásnak változásai. Évszakok. Földövek. A Hold mozgása és fényváltozásai. A Föld keringése. Fogyatkozások. Üstökösök.

A Föld keletkezése; összetétele. A Föld kérge és belső része /magma/. A kőzetekről általában. Eruptív kőzetek. Üledékes kőzetek. Oldatokból kiválás útján keletkezett kőzetek. Átalakult kőzetek.

Törmelékes kőzetek. Organikus eredetű kőzetek /szén keletkezése, minősége és fekvése; medence települések, vetődések, áttolódások, beágyazások/. Szénfajták: antracit, fekete kőszén, barnaszén, lignit, tőzeg, gyémánt, petróleum, földgáz és aszfalt.

Vulkáni törmelékes kőzetek.

II. osztály. Hetenként 2 óra.

Vulkánosság. A vulkáni működés hatásai /melegforrások, geizirek, fumarolak, szolfatárok és mofetták/.

A földrengések. Szeizmográfia /szeizmogramm, homoszeiszta, izoszeiszta/. Tengerrengések.

A víz eróziós munkája. Barázdák, földpiramisok, karsztmezők, karszt-tünemény, völgy- és mederképződés, vízesés, sellők és katarakták, zátony-kanyarulat- és deltaképződés. A barlangok. A barlangi vizek lerakódásai. A gleccserek. A jégtakarók. A jég munkája.

A tavak. A tavak eredete. Taviüledékek, lápok. A tavak pusztulása.

A tenger. Tengeráramlatok. A tenger mechanikai munkája. A tenger lerakódása.

A levegő, mint geológiai tényező. A szél építő és pusztító munkája.

A hegységek szerkezete és felosztása.

Történelmi geológia. A geológiai történet vázlata, különös tekintettel a szénképződésre.

12. Polgári és közgazdasági ismeretek.

II. osztály. Hetenként 1 óra.

Polgári jogok és kötelességek. A családi tűzhely. A szülők iránti tisztelet és engedelmesség. A községi élet és a közigazgatás berendezése. Az ezeréves alkotmány. A nemzet. A szent korona. A király; a trónöröklés. A kormányzó mint államfő. A törvényhozás. A végrehajtó hatalom. Az egyházak szervezete. Igazságszolgáltatás. Az állami háztartás. Az adóztatás. A bányatörvények főbb rendelkezései. Munkásbiztosítás.

Közgazdasági ismeretek. Szükségletek, javak. A termelés és tényezői. A termelési költségek. A munkamegosztás. Vállalat. Őstermelés, ipar és kereskedelem. A forgalom /csere, érték, ár, pénz/. A hitel. Vagyon, hozadék, jövedelem. A munkabér. A hazai gazdasági élet fő mozzanatai. A társadalmi egymásrautaltság.

13. Gazdaságtan

II. osztály. Hetenként 1 óra.

Az okszerű gazdálkodás; a többtermelés. A talajművelés módjai és céljai. A trágyázás. A vetés módjai. A melegágyak és kezelésük; palántaültetés. A növények ápolása /gyomlálás, ritkítás, kapálás, öntözés, karózás stb./. A legfontosabb konyhakerti növények és termesztésük. A konyhakerti termények betakarítása és eltartása.

Nevezetesebb sertésfajták. A sertés hízlalása. A sertés betegségei. Selyemhernyó- és méhtenyésztés.

Baromfifajták: gondozásuk és takarmányozásuk.

Baromfihízlalás. A nevezetesebb házinyúlfajták. A házinyulak gondozása, takarmányozása és értékesítése.

14. Rajz /Szabadkézi rajz/.

I. osztály. Hetenként 2 óra.

Betűk rajzolása.

Vízszintes, függőleges és ferde /45°, 30° és 60°/ irányú egyenesek. Négyszögek átlókkal és felező egyenesekkel. Négyszögek kombinációi különféle helyzetben. Háromszögkombinációk és azokból ritmikus sorok. Körök különféle nagyságban adott központtal vagy érintővel. Körsorok. Körfonadékok. Körökből alakítható díszítések. Három és négyszögekbe foglalható levélformák. Sokszögekbe foglalható díszítések. Körbe és ívbe foglalható levélformák. Kerülék, tojásvonal és ezekbe foglalható díszítések. Kerülékek- és körökből alakítható díszítő minták.

Ecsetgyakorlatok és azokból alakított egyszerűbb díszítések. Csigavonal és abból díszítés.

Egyszerűbb magyar motívumok. Levelekből alakítható díszítő sorok.

Vizsgarajz a tanultak alapján.

II. osztály. Hetenként 2 óra.

Levelek természet után, emlékezetből és sematizálva. Magyar motívumok. Gazdagabb magyar ékítmények. Bányászati szerszámok. Legegyszerűbb bányaácsolatok. Görög pála és virág. Talicska oldal- és felülnézetben /természet után/. Román díszítés. Bányaácsolatok. Arab díszítés. Bak és bányaácsolat elől- és oldalnézetben. Egyszerű akantusz és annak profilja. Ipari tárgyak vázlatos felvétele. Csövek, sinek, egyszerűbb kerekek, hajtórud vázlatos rajzai. Iszapgát. Váltószerkezetek és különféle bányászati rajzok.

Vizsgarajz a tanultak alapján.

Mértani rajz

I. osztály. Hetenként 2 óra.

A rajzeszközök és rajzszerek ismertetése és azok kellékei.

Vízszintes és függőleges egyenesek; teljes-, hajszál- szaggatott és eredményvonalak. Ugyanazok 45°, 60°, és 30° helyzetben a 45°, 60°, és 30° vonalzók használatával. Merőleges és párhuzamos egyenesek szerkesztése különféle helyzetben. Vonal- és szögfelezés. Három- négy és hatszög szerkesztése vonalzóval.

Alapvető szerkesztések /szögek osztása, egyenesek felezése, merőlegesek szerkesztése/ körző és vonalzó segítségével.

Szögek másolása, párhuzamosok szerkesztése körző használatával. Háromszögek és háromszög alakú ipari tárgyak alakítása. Méretezési gyakorlatok. Négyszög alakú ipari tárgyak szerkesztése. Szabályos sokszögek /3, 4, 6 és 8/ szerkesztése. Sokszögek szerkesztése Benaldi módszerével.

Hasonlóság és arányosság. Léptékes kisebbítés és nagyobbítás.

Körszerkesztések. Körök elhelyezése a síkon. Szögek tompítása. A kör középpontjának megkeresése. Különféle helyzetű egyeneseknek ívekkel való összekötése. A háromszög csúcsait összekötő kör középpontjának megkeresése. Érintő két kör közös érintőjének megszerkesztése. Körök alkalmazása ipari példákon. Kerülék szerkesztése spárga segítségével és átlós pontokkal. Kosárgörbék és ívek. Egyszerű, kész tárgyak sík alapformáinak felvétele és lerajzolása méretezés nyomán.

Ábrázoló mértan

II. osztály. Hetenként 2 óra.

Bevezetés a testábrázolásba. A test 3 nézete, ezek összetartozása. A tégla, hasábok, gula, henger, kup különféle helyzetben; ezek hálózata és izométrialis ábrázolása. A tégla, hasábok, gula, henger és kup ipari alkalmazásuk. Testkombinációk ipari példákon.

Bányabiztosító vastartók összeállítása azok metszetei. Egyszerűbb ipari tárgyak vázlatos rajzai és azok kidolgozása méretek alapján. Gerendák és bányaácsolatok, tartóácsolás metszetei. Alátámasztások sikló- oldal és felülnézetben.

Bányabiztosítás.

15. Szlöjd

I. osztály. Hetenként 3 óra.

Általános tudnivalók. A szerszámok részletes ismertetése és használati módja. A szerszámok kezelése és élesztése /köszörülés, fenés, reszelés/. Fűrészelés, gyalulás, vésés, furás, faragás, szögelés, csapolás, fakötések és enyvezés. Munkálatok; vonalzó, fedő, sarok- és falipolc, állvány, fogas, láda, doboz, vágódeszka, husvágó, vályu, zsámoly, karácsonyfaláb, képkeret, asztalka, lóca stb.

II. osztály. Hetenként 3 óra.

Vizespad, edénypolc, konyhaállvány, asztal, szék, kutyaól, galambház, tyúkketrec. Szakirányú munkák: balta, fejsze, ásó, kapa és csákánynyél, fűrészkeret, vésőnyél, fejfa, támfa, támfavölgyelés, fejtési és folyosóácsolat, aknakeretek, iszapgát, bakos hídláb, hídtartó gerendát hordozó járom kicsinyben.

16. Torna

I. osztály. Hetenként 1 óra.

a./ Rendgyakorlatok.

Sorakozás oldal és arcsorba. Igazodás és felezés. Sorbontás, szakaszalakítás: hármas és négyes sorokba fejlődés oldal és arcsorba, köralakítás.

b./ Lábgyakorlatok:

Lábujj,- gugoló-, lépő és terpeszállás. Lábemelés, lendítés, térdemelés, térdelés egy és két térden.

c./ Nyakgyakorlatok:

Nyakhajlítások, fejfordítások, fejkörzések.

d./ Kargyakorlatok:

Kartartások, nyújtások és lökések, körzések és fordítások.

é./ Törzsfeszítőgyakorlatok.

A törzsfeszítés előkészítő gyakorlatai: Nyújtott függések, mérsékelt törzshajlítás hátra.

f./ Függési gyakorlatok.

Függő állás, függés, függeszkedés, mászás.

g./ Egyensúlyozó gyakorlatok.

Lebegő állások és járások, térdemelések, lábemelések, gyakorlatok lábujjon, hajlított és gugoló állásban.

h./ Oldalizomgyakorlatok.

Törzsfordítások, törzshajlítások oldalt oldalsó fekvő támaszok.

i./ Hasizomgyakorlatok.

Törzshajlítások és dülések hátra, mellső fekvő támaszok, térd- és lábemelés.

j./ Hátizomgyakorlatok.

Törzsdülések és hajlítások hátra, törzskörzés.

k./ Járás, futás.

Rendes, – lábujjon –, dobbantójárás; járás térdemeléssel és lépésváltással. Futás.

l./ Ugrás.

Ugrás helyben, magas- és távolugrás helyből és iramodással. Szökdelések. Játékok. Atlétikai gyakorlatok.

II. osztály. Hetenként 1 óra.

a./ Rendgyakorlatok.

Ellenvonulás, rendek és kettősrendek alakítása; kanyarodások szakaszban menetkörben.

b./ Lábgyakorlatok.

Kilépő-, kereszt-, támadó és védőállások.

c./ Nyakgyakorlatok.

Nyakhajlítások, fejfordítások, fejkörzések.

d./ Kargyakorlatok.

Emelések, lendítések, ütések, körzések és fordítások.

e./ Törzsfeszítő gyakorlatok.

Nyújtott függések, mérsékelt törzshajlítás hátra. Társas törzsfeszítés.

f./ Függési gyakorlatok

Függőállás, függés, függeszkedés, mászás.

g./ Egyensúlyozó gyakorlatok.

Lebegő állások és járások, térdemelések, lábemelések, gyakorlatok lábujjon, hajlított és gugoló állásban.

h./ Oldalizomgyakorlatok.

Törzslendítések és ülések oldalt, törzskörzés, rézsutos támadóállások és rézsutos védőállások.

i./ Hasizomgyakorlatok.

Törzshajlítások és dülések hátra, mellső fekvő támaszok, térd- és lábemelés.

j./ Hátizomgyakorlatok.

Támadóállások előre és védőállások hátra.

h./ Járás, futás.

Gyorsjárás, járás hosszú lépésekkel, járás térdemeléssel és lépésváltással. Futás hullámvonulásban.

l./ Ugrás.

Ugrás helyben, magas- és távolugrás helyből és iramodással. Szökdelések. Játékok. Atlétikai gyakorlatok.

17. Ének

I—II. osztály. Hetenként 1 óra.

Magyar nép- és műdalok; történelmi vonatkozású énekek és dalok egy- és kétszólamban.

Budapest, 1924. évi október hó 17. napján.

MAGYAR ÁLTALÁNOS KŐSZÉNBÁNYA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Vida s.k. pp.Dr. Gosztonyi s. k.

36.764/925. sz.

VII. ü. o.

Jóváhagyom!

Budapest, 1925. évi május hó 25-én.

A miniszter rendeletéből:

Olvashatatlan aláírás

miniszteri tanácsos

A Szénipari Előkészítő Iskola növendékei 1922/23. tanév — Ogonovsky Ernő főtanító és Kraml József asztalossegéd

Az iskola bélyegzője

A Felsőgallai Magán Polgári Leányiskola 1927/28-ban végzett növendékei.
A tanárok (balról): Franczizi János, Vincze Leona, Jakó Melinda, Michel Jenő

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Tapolcainé dr. Sáray Szabó Éva

A Felsőgallai Polgári Fiú- és Leányiskola történetéből 1925—1948.

1996-ban ünnepli milleneumát a magyar iskola. Ebben az ezer esztendőben sok iskolatípus alakult, fejlődött, eltűnt, — így a polgári iskola is, amelynek pedig kimagasló kulturális és szociális jelentősége volt a kereskedő- és iparos osztály művelésében, mivel az elméleti tudás mellett a gyakorlati ismeretek és készségek elsajátítására is ösztönözte a tanulókat.

Tatabánya elődközségei közül Felsőgallán 70 éve, 1925. szeptember 1-jén kezdte meg működését a település első, középfokúnak minősíthető intézménye, Vince Leona magániskolájaként, amely 1928 szeptemberétől a község fenntartásában működött.

Nem az évfordulók adták az ötletet az iskola történetének felkutatásához, hanem elsősorban az évente megjelent értesítők (később: évkönyvek), amelyek 1935—1944 között a felsőgallai Gönczöl- ill. Nyitrai-nyomdákból kerültek ki. Az elmúlt esztendőben, amikor a fenti nyomdák történetével foglalkoztam, csupán mint nyomdatermék volt érdekes számomra ez a kiadványféleség; majd belelapozva a levéltárnak ajándékba ill. másolásra adott kiadványokba, egy különös, a mai időkben is példaként szolgáló, ismeretlen világ tárult föl: egy kiaknázatlan kincsesbánya városunk oktatásügyének történetéből.

A másik, nem elhanyagolható tényező az volt, hogy közelmúltunk történetének kutatói, krónikásai egyáltalán nem foglalkoztak az iskolával; az is tény, hogy az új városról és az évszázados előtelepüléseiről, alkotórészeiről szóló monografikus összegezések, az oktatás- és iskolatörténettel foglalkozó szakdolgozatok, az évfordulós — vagy tematikus — jellegű tudományos konferenciák megközelítése olyan volt, mintha az időszámítás 1945-tel kezdődött volna; ha helytörténetről volt szó, azon jórészt a munkásmozgalom története volt értendő.

Az 1972-ben megjelent kétkötetes *Tatabánya története* című monográfiában néhány utalást találtam a polgári létéről, az egyik: „[...] a húszas években

jött létre magániskolaként." (I. köt. 270. l.); — a másik: „Szembetűnő, hogy az 1937/38-as tanévre jelentősen csökkent az elemi iskolai tanulók száma. Ennek több oka volt. Felsőgallán megnyílt a polgári fiú- és leányiskola, mely kezdetben magániskola volt, később a község vette át. 1938-ban az iskolának 4 évfolyama volt 10 tanulócsoporttal, tanulóinak száma 426. (Ebben nincsenek benne a magántanulók.) (I. köt. 275. l. — Megjegyezzük, hogy a magántanulókkal együtt 512 volt a létszám.) Az írástudók és a nyomtatott szó felelőssége igen nagy. Ezek a hibás adatok kerültek ismét kinyomtatásra a várossá nyilvánítás 45. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásait tartalmazó kötetben is.

A *Tatabányai Kislexikon* (1975.) — amelynek szócikkeinél a már említett sorsfordító esztendő volt a nyitány — a polgári iskolát a Péch Antal Bányaipari Technikum címszónál említi annak kapcsán, hogy a szakiskola 1949 februárjában a volt polgári épületébe költözött. Úgy tűnik, mintha az új, „szocialista" város szégyellette volna, hogy „polgári" iskolája is volt..., amely az 1947/48. tanévig működött, lényegében általános iskolaként, mivel az 1945/46. évben már nem indultak első osztályok, helyükre az általános iskola V. osztálya lépett.

A polgári iskola működésének 22 esztendeje alatt 11 917 tanulója volt, részletezve: a fiúiskolában 4032 nyilvános, 972 magántanuló; a leányiskolában 3384 nyilvános és 529 magántanuló. Csupán létszámuk alapján is jelentős intézményre következtethetünk, hiszen Tatabánya jelenlegi lakói közül is sokan a gallai polgáriban kapott szellemi, erkölcsi, emberi munícióval indultak az életbe — és találták meg a helyüket.

Az iskola működésének bemutatása, elemzése jelen kiadványunk terjedelmét meghaladná, így ezúttal csak részleteket teszünk közzé a tájékoztatás, a figyelem felkeltése céljából — helyenként hézagosan — a városi levéltárban rendelkezésre álló dokumentumok és az évkönyvek alapján.

Szándékaim szerint folytatom a kutatást az iskola belső életének, felügyeleti szervének, az iskolaszék tevékenységének, a tandíjaknak és felhasználásuknak, az iskola építésének, sorsának, vagyonának (szertárak, könyvtárak), a tanulók szociális összetételének, a tanárok életrajzának, a szülőkkel való kapcsolatának stb. feltárásával. Nagy segítséget jelent ebben a munkában a levéltárban meglévő anyakönyvek gyűjteménye és a már említett iskolai évkönyvek, — azonban ezek az adatok akkor lennének igazán élők és színesek, ha a volt polgáristák szíves segítségét is sikerülne megnyerni — a visszaemlékezések, a dokumentumok kölcsönzése erejéig...

Az eddigi munkámhoz nyújtott segítségért szeretnék köszönetet mondani Bödecs Józsefnek, Horváth Józsefné Egersdorfer Máriának, Juhász Jánosné

Pathó Máriának a polgári iskola volt tanulóinak, Labossa Lajos ev. esperes püspökhelyettesnek, Kabarecz Henriknek, Németh Ferenc tanárnak szóbeli tájékoztatásukért, az ajándékba ill. másolásra adott dokumentumokért, továbbá az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum munkatársainak szíves segítségükért.

* * *

„Van a nemzetnek egy nagy osztálya, amelynek szellemi szükségletét az elemi oktatás [...] nem elégíti ki, az az oktatás, amely a felsőbb oktatásra készíti elő, túlszárnyalja; amelynek módja és akarata is van tovább taníttatni gyermekét, mint a szegényebb, kevésbé művelt néposztályoknak, de a tanulásban rövidebb idő alatt kíván célt elérni, mint azok, akik tudományos pályára készítik elő gyermekeiket. A nemzet ezen osztálya számára is megfelelő tanintézetekről gondoskodni oly feladat, melyet [...] egy nemzet nem tévesztheti szem elől közoktatási rendszerének megállapításánál. E szükség érzése idézte elő hazánkban is a polgári iskolát, amely nem a polgári rendről vevén a nevét, hanem onnan, hogy az általános műveltséget van hivatva megadni, amelyre egy tudományos pályára nem törekvő, jobb módú, művelt magyar állampolgárnak szüksége van."

(Csengery Antal)

* * *

Megyénkben is voltak előzményei a polgári iskolának. Elsőként Esztergomban 1865-ben — a több szervezeti- és névváltozáson keresztülment Szatmári Irgalmas Nővérek vezetése alatt álló Érseki R.k. Polgári Leányiskola, 1941-ben az Esztergomi Államsegélyes Községi Polgári Fiúiskola, 1934-ben az Esztergomtábori Államilag Segélyezett Róm. Kat. Polgári Fiúiskola. Komáromban 1892-ben nyílt meg a Magyar Királyi Állami Polgári Leányiskola, majd 1918-ban a Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola; 1903-ban Tatán kezdte meg működését az Államilag Segélyezett Községi Polgári Leányiskola; 1934-ben nyitotta meg kapuit a Kisbéri Koedukációs Nyilvánosjogú Magán Polgári Fiú- és Leányiskola; ugyanebben az évben kezdte meg működését Nyergesújfalun az Isteni Szeretet Leányairól Elnevezett R.k. Polgári Leányiskola — a rend alapításával egyidős — nyilvános iskolaként.

A Felsőgallai Magán Polgári Fiú- és Leányiskola

Századunk 20-as éveire a jelenlegi várost alkotó települések lakossága — a bányanyitást követően — jelentősen megnőtt. Az 1920. évi népszámlálás[1]

adatai alapján 28 210 (ebből Alsógalla: 1336, Bánhida: 5005, Felsőgalla: 13 378, Tatabánya: 8491) lakos élt a községekben, 1930-ban[2] már 33 146 (ebből Alsógalla: 1308, Bánhida: 9424, Felsőgalla: 15 570, Tatabánya: 6844) volt az összlakosság.

A községekben azonban csak állami, felekezeti és bányatársulati elemi iskolák működtek, — ez utóbbiak főleg a Tatabánya-felsőgallai népktatás ügyét voltak hivatva ellátni ingyenesen, ami magában foglalta a tankönyveket és a tanszereket is. Emellett a MÁK Rt. háromévfolyamos iparostanonciskolát tartott fenn, az 1922/23. tanévben nyílt meg a két évfolyamra tervezett szénipari előkészítő iskola. Ezek feleltek meg a MÁK Rt. szerint „Tatabánya speciális gazdasági és kulturális helyzetének." „Ezek után nem szorul bizonyításra, [...] ha Tatabányán [...] nincs polgári iskola, ennek nem a társulat szűkkeblűsége, vagy a kulturális célok iránti közömbösség az oka. A polgári iskolát látogató diákok száma maximálisan ötven körül mozog. Ezzel szemben egy polgári iskola építése, berendezése, költségvetési fedezete alig valósítható meg ötven millió koronán alul. [...] Polgári iskola ma az egész országban nem épül. [...] Mi elsősorban a széles néprétegek népoktatási szükségletét tartjuk szem előtt. [...] A polgári iskola első két osztálya helyett az ifjúság az elemi V. és VI. osztályát látogathatja. [...] A polgári iskola III. és IV. osztálya helyett rendelkezésre áll az ifjúságnak a miniszterileg jóváhagyott tantervvel működő szénipari iskolánk, amely a megfelelő oktatás mellett az ifjúságot a bányászéletpályára előkészíti, tehát kenyeret ad a diákoknak, szemben a polgári iskolával, amelyről ez alig, vagy csak sokkal kisebb mértékben mondható."[3] — Így vélekedett a MÁK Rt. tanügyi referense 1923 elején; egy esztendővel később, 1924 márciusában hangzott el a parlamentben, hogy „A 30 ezres lélekszámú Tatabányán(!) (értsd: a négy község!) a lakosság esztendők óta hiába könyörög azért, hogy egy polgári iskolát adjanak a községnek."[4] — Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy a felsőgallai képviselő-testület közgyűlésén 1921-ben, már tárgyaltak polgári iskola felállításáról.[5] Hogy nem Tatabányán, hanem Felsőgallán létesült polgári iskola, az részben a MÁK Rt. fentebb idézett hozzáállásának, jórészt azonban a település fejlettségének, polgárosodó lakosságának, mai szóval: szellemi infrastruktúrájának köszönhető és egy lelkes, fiatal tanárnőnek, Vincze Leonának, aki az 1925/26. tanévben megnyitotta magániskoláját és igazgatta 1928-ig (pontosabban 1929 márciusáig), amikor az intézmény községi fenntartásba került.

A mai Tatabánya első középfokú iskolájának indulási körülményeiről — sajnos — nagyon keveset tudunk, mivel a II. világháború idején múltunk őrzői, a fontos dokumentumok nagyrésze megsemmisült. „A községháza és a tanács-

terem berendezési tárgyainak 50 %-a elpusztult. [...] A harcok során a községház épületéből az orosz parancsnokság kórházat létesített, a községházban lévő összes iratokat (irattár, adóosztály, háztartási osztály stb.) télvíz idején a községház épületében lévő udvarba dobálták, mely tele volt vízzel, ezen iratokat tüzelésre, begyújtásra használták fel. Minthogy a kórházba, a kórház területére idegeneket nem engedtek, ezen fontos iratok mentése lehetetlenné vált. Megmaradtak ugyan a főkönyvek, ezek nagyon hiányosak, mert a lapok jórésze ki van tépkedve, így a múlt évi hátralékok ill. az adózók köztartozásának megállapítása nagy nehézségbe ütközik. [...] Az adónyilvántartások, a kataszteri birtokívek a harcok során teljesen elpusztultak." — írta Felsőgalla főjegyzője 1945. június 6-án a vármegyei alispánnak.[6] A háromhónapos harctéri helyzet során a származási iratok is megsemmisültek,[7] — csupán a közigazgatási iktatókönyvek, a közgyűlési mutató főkönyv 1910—1944. az 1945/47. évi képviselő-testületi jegyzőkönyv és néhány töredék iratanyag maradt meg Felsőgalla 1945 előtti történetéből.

Az iskola alapításának körülményeiről, első éveiről rendkívül hézagos ismereteink vannak. Szerencsére megmaradtak az iskola anyakönyvei és egy irattöredék (későbbiekben: Polg. isk. iratok) 1945—1948 közötti időszakból. Nagyon fontos információkat adnak az intézmény életéről, társadalmi elismertségéről az 1928/29—1946/47 között évente megjelent iskolai értesítők, évkönyvek. Az 1945 utáni időszak történései már összerakhatók részben az évkönyvek, részben a korántsem teljes, hiányával együtt is értékes iratokból. Ezekből a forrásokból kíséreljük meg felvázolni a hét évtizede indult iskola történetét.

* * *

Az iskolaalapító Vincze Leona (1932/33: Kemenes Jánosné) (Selmecbánya, 1901. április 12. — ?) „[...] okleveles polgári iskolai rendes tanár. Középiskoláit és a polgári iskolai tanárképzőt Budapesten végezte, majd 1925—1929-ig a felsőgallai polgári iskola megalapítója és igazgatója volt. 1929-től ugyanebben az iskolában magyar, történelem és földrajz szakos tanárként tevékenykedett. Nagybátyja Braxatoris Károly vármegyei tisztviselő [...] az orosz fronton hősi halált halt."[8] Ennél többet a Deák Gyula összeállításában megjelent *Polgári iskolai tanár írók élete és munkái* (1942) című lexikon sem közöl. Felsőgallán 1925-től találkozunk a nevével. A fentebb említett lexikon egyetlen írását említi: *A magán polgári iskola története.*[9]

Az írás sok értékes adatot tartalmaz, csak a leglényegesebbet nem: mi indította a Selmecbányáról, Budapestről Felsőgallára került ifjú tanárnőt arra, hogy magániskolát nyisson? — hogyan került ide?

A lírai hangvételű iskolatörténet így kezdődik: „Egy hideg, esős napon lomhán állt meg a vonat az állomáson. Még alig virradt...Fáradt gyermekarcok tömege özönlik kifelé a várószobából. Iskolába igyekeznek, távoli helységekbe, Bicskére, Tatára, egész tömeg, talán százan is vannak. Egyik vasúti kocsi ablakából szemlélve a tanulni vágyó ifjúságot, elcsodálkoztunk: ...Mennyi gyermek, Istenem! ... Vajjon miért nincs itt iskola? Akkor született meg a gondolat, mely lassan-lassan elindult a megvalósulás felé. Óriási nehézségek, majdnem leküzdhetetlen akadályok tornyosultak. A terv mégis kivitelre került, a magániskola megnyitását a [...] miniszter úr engedélyezte."[10]

Vincze Leona sokat küzdött az iskola jövőjéért, főleg az első esztendőkben, mindenben segítségére volt édesapja, Vincze József államvasúti felügyelő is.[11]

Az 1925. évi Közigazgatási Iktató néhány dátummal segít: szeptember 4.: a vármegyei közigazgatási bizottságtól megkapta az engedélyt a magániskola megnyitására; — szeptember 18.: Határozat a polgári fiú- és leányiskola megszervezésére; — december 22.: Vagyonleltár, költségvetés beterjesztése.[12] — Ennyi tehát az indulás előzménye — dátumokban. (Különös módon az 1924. évi iktatókönyvben egyáltalán nem szerepel az iskola ügye...)

„Az új iskola sok viszontagságon ment keresztül, küzdött nemtelen emberek kapzsiságával, míg végre erőre kapott. Kezdetben a legnehezebben megoldható probléma a tantermek elhelyezése volt. Megfelelő épület hiányában, kényszerűségből két egymástól távol fekvő helyiségben kezdtük meg a tanítást."[13] Az iskola helyileg a Szt. János u. 79. sz. magánházban kezdte meg működését,[14] nyilvánvalóan az igazgatónő saját berendezésével. Erre enged következtetni egy későbbi irat, amiben Vincze Leona 1930-ban kérelemmel fordult a képviselő-testülethez a polgári iskolában használt bútorai díjmegállapítása ügyében.[15]

„Ez évben [1925] a tantestület 4 tanári tagból és az óraadó hitoktatókból állott. Michelné Jakó Melinda [számtan, fizika, vegytan] és Michel Jenő [földrajz, természetrajz, vegytan szakos] kartársaim működtek velem együtt, majd lovag Fehrentheil Henrik ny. főgimn. igazgató úr támogatását sikerült megnyerni, ki az első legnehezebb esztendőben hónapokon át kisegített. Az 1925—26. évben a róm. kath. növendékeket dr. Szánthó Antal áldozópap s az izr. vallásukat Fischer Károly tanította."[16]

Az 1925/26. iskolai évben — a körbélyegző felirata szerint — a „Magán Polgári Fiú- és Leányiskola Igazgatósága, Felsőgalla" elnevezésű intézményben két fiú- és két leányosztály kezdte meg tanulmányait, összesen 115 tanulóval. Mivel iskolai évkönyvek az első három esztendőben nem jelentek meg, az anyakönyvek alapján adunk tájékoztatást a magániskola első osztályairól.

Talán nem érdektelen az iskola felvételi követelményeiről áttekintést adni. Korábban említettük, hogy a polgári iskola az elemi IV. osztályára épült. Az 1927. évi XII. tc. nem módosította ezt a tényt, azonban ismertetjük a továbblépési lehetőségeket is. A polgári iskola I. osztályába felvehető a 9. életévét betöltött, az elemi iskola IV. osztályát elvégzett tanuló. Az elemi V—VI. osztályát sikeresen végzetteknek lehetőségük volt a polgári iskola felsőbb osztályaiba lépni, felvételi vizsgával. Így: a II. polgáriba lépésnél a felvételi tárgyak az I. osztály anyagából: magyar, német, számtan—mértan; a VI. osztályból a III. osztályba lépés vizsgatárgyai: I—II. osztály fentebb jelzett anyagai, a fiúosztályoknál a történelem is — szóban és írásban.

A gimnáziumból, reálgimnáziumból, vagy reáliskolából átiratkozott tanulóknak tantervkülönbözeti vizsgát kellett tenni az egyes osztályoknak megfelelő tantárgyakból. Az I. osztályt végzett középiskolai tanuló az I. polgári: német, gazdaságtan, ének, kézimunka (slöjd),[17] növény- és állattan (külön meghatározott részeiből) szaktárgyaiból vizsgázott, hogy II. osztályba léphessen. Ha II. osztályból lépett a III. polgáriba, vizsgázott a II. osztály német, történelem, gazdaságtan, valamint az I—II. osztály ének és kézimunka anyagából. A III. osztályból a IV. polgáriba átiratkozott tanuló tantervkülönbözeti vizsgatárgyai: I—III. polgári mezőgazdaságtan, ének, kézimunka; II. polgári történelem, III. osztály: magyar, természettan.[18] — A felvételi ill. tantervkülönbözeti vizsgák feltételei/tárgyai a későbbiekben sem változtak lényegesen, bizonyos eltérések azonban voltak a fiú- és a leányiskolák tantárgyai között.[19]

1942-ben egy rendelkezés a polgári iskolába való átmenetet könnyítette meg: a jórendű bizonyítvánnyal rendelkező, sikeres felvételi vizsgát tett népiskolai tanuló az V. osztály elvégzése után a polgári iskola II., a VI. osztály elvégzése után a polgári III., a népiskola VII—VIII., ill. a mezőgazdasági népiskola I. vagy II. osztályának elvégzése után a polgári iskola IV. osztályában folytathatta tanulmányait.[20]

A népiskolából a polgári iskolába való átlépés módját a VKM 1946. március 5-én kelt rendelete (1150/1946.)[21] szabályozta — a következőképpen: „A népiskola V—VIII. osztályának eredményes elvégzése alapján a felvételi vizsgálatra jelentkező tanulók mindazon osztályok tantárgyainak teljes tantervi anyagából tartoznak készülni, amelyek alacsonyabbak, mint a felvételi vizsgálat letétele után elérni kívánt osztály." — A felvételi vizsga írásbeli tárgyai: magyar nyelv, számtan—mértan, idegen nyelv, rajz.

A magán polgári iskola tanulói elsősorban Tatabánya és a bányatelepek, Felsőgalla bányatársulati és egyéb iskoláiban végzett IV—VI. osztályos tanulóiból verbuválódtak.

1925/26. tanévben az I. fiúosztály létszáma: 29, — osztályfőnöke: Michel Jenő; — a II. osztály: 31, — osztályfőnök: lovag Fehrentheil Henrik. Az I. leányosztály 31 tanulójának osztályfőnöke Jakó Melinda; — A II. leányosztály létszáma: 23, — osztályfőnök: Vincze Leona. Tehát az iskola „teljes tantestülete" osztályfőnök is volt egyben. Az iskola szükségességét bizonyítja, hogy már az első esztendőben számottevő volt a más iskolákból átiratkozott tanulók száma, elsősorban a környéken lévő polgári iskolákból (Bicske, Komárom, Mór, Esztergom, Pápa, — de az ország más területeiről is, nyilván a szülők itteni letelepedésének következtében, így: Szolnok, Bp., Szombathely); a tatai, a székesfehérvári gimnáziumból, az esztergomi Szt. Imre Főreáliskolából is kezdtek szállingózni. A fiúiskola osztályaiban 15 (polgári: 13, középiskola: 2), a lányoknál 16 (polgári: 13, középiskola: 3) átiratkozott tanuló volt.

„Fáradozásunk meghozta gyümölcsét, amennyiben év végén az összefoglaló ismétléseken elnöklő kir. Tanfelügyelő úr csodálkozásának adott kifejezést, hogy ily lehetetlen elhelyezés és primitív felszerelés mellett is oly szép eredményt értünk el. A polg. iskolai Szakfelügyelő úr évközben történt látogatásának eredményeképpen a nyilvánossági jogot a minisztérium megadta.

A következő 1926—27. iskolai évben a III. osztályok megnyitásával a tantermek kedvezőbb elhelyezéséről kellett gondoskodni. Ez okból kibéreltem a Fő ut 78. sz. alatti épületet, melynek kellő átalakításával a helyzetet tűrhetőbbé tettem s ily módon a tantermek egy helyre kerültek."[22] „Az intézet elhelyezése a megfelelő épület hiányában Hetzmann Ferenc gazdálkodó házában nyert megoldást. A bérlet egy tanári szobának s 4 tanteremnek használható helyiségből, tágas udvarból és kertből áll. A gerendás elhanyagolt állapotban lévő kőépület rossz ablakaival, kevés levegőjű, fogyatékosan világított szobáival átmenetileg jó szolgálatot tett."[23]

A tantestület új tagokkal gyarapodott, Fekete Irén magyar, történelem, földrajz szakos, Wahl Katalin polgári iskolai, Dobroszláv Lajos rajz szakos középiskolai tanárokkal; Kisfaludy János helybéli okleveles kántortanító az ének oktatását, Kirchner Lajosné tanítónő a női kézimunka tanítását vállalta óraadói minőségben. A római katolikus hitoktatást Angerer József áldozópap vette át. Mivel Wahl Katalin az állását csak november közepén foglalta el, óráit Braunstein Franciska látta el, helyettes óraadóként.

A második évben az iskolának 124 beiratkozott tanulója volt. Az I. fiúosztály létszáma: 27, — osztályfőnök: Dobrorszláv Lajos; — II. osztály: 25, — osztályfőnök: Michel Jenő; — III. osztály: 19, — osztályfőnök: Wahl Katalin. Az átiratkozott tanulók száma: polgáriból (Bp., Pápa): 3, gimnáziumból (Tata, Gyöngyös): 4.

Az I. leányosztály: 19, — osztályfőnök: Wahl Katalin; — II. osztály: 20, — osztályfőnök: Vincze Leona; — III. osztály: 17, — osztályfőnök: Michel Jenőné. Polgári iskolából (Bp., Bicske) 3 tanuló iratkozott át.

„A magán polgári iskola fennállásának harmadik évében 1927—28-ban már a IV. osztályokkal bővült ki és összesen 165 tanuló jelentkezett felvételre. A negyedik tantermet csak az épület lényeges és nagy költséggel végrehajtott átépítésével sikerült beállítani. Wahl Katalin kartársunk állami beosztást kapott s tekintettel az új osztályokra is, 3 új tanári állás betöltéséről kellett gondoskodni. Ekkor foglalták el működési helyüket Gállné Horváth Rózsi [1928: Gáll Istvánné, magyar, német, történelem], Gáll István [magyar, történelem szakos polgári iskolai] és Franczizi János [számtan—fizika szakos középiskolai] tanárok."[24]

Az osztálylétszám alakulása a fiúiskolában: I. osztály: 19, — osztályfőnök: Franczizi János: — II. osztály: 28, — osztályfőnök: Dobroszláv Lajos; — III. osztály: 29, — osztályfőnök: Gáll István; — IV. osztály: 20, — osztályfőnök: Michel Jenő. Az átiratkozott tanulók száma: polgári iskolából (Bp., Győr, Pápa, Tokaj): 5, a tatai gimnáziumból: 8. A leányiskolában: I. osztály: 16, — osztályfőnök Horváth Rózsi; — II. osztály: 14, — osztályfőnök: Fekete Irén; — III. osztály: 21, — osztályfőnök: Vincze Leona; — IV. osztály: 17, — osztályfőnök: Michel Jenőné Jakó Melinda. Más polgári iskolákból (Bp., Győr, Mór, Nagyszénás) összesen 5 tanuló iratkozott át.

A mostoha körülmények ellenére a magániskola a tanulmányi eredmények mellett egyéb területeken is jelentős lépéseket tett. 1927-ben alakult meg az Arany János ifjúsági kör — a későbbi, sok szép eredménnyel büszkélkedő önképzőkör elődje — Fekete Irén és Gáll István vezetésével, akik még hosszú éveken át eredményesen foglalkoztak az érdeklődő, tehetséges tagokkal. Ugyancsak 1927 novemberében jött létre — Dobroszláv Lajos vezetésével — a 455. sz. „Vértesalja" cserkészcsapat.

„A magán polgári iskola fennállásának mindhárom évében az előírt iskolai ünnepélyeket megtartottuk. [...] Tekintettel a szülők anyagi viszonyaira és az iskoláztatás költségeire, fél- vagy egésznapos kirándulások csak Felsőgalla környékének megismertetésére szorítkoztak. [...] Az iskola növendékei mindenkor kivették részüket a jótékonyság terén."[25] Gyűjtéseket szerveztek, a műsoros rendezvények bevételeiből is jól gazdálkodtak. Pl. az első évben rendezett Széchenyi-emlékünnepély alkalmából befolyt összeget a Magyar Tudományos Akadémia rendelkezésére bocsátották, nagyobb összeget juttattak az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületnek is. A második évben támogatták a Csengery Antal-szoboralapítványt, és beszereztek egy díszzászlót is.

„Ezúttal is hálás köszönettel emlékezem meg Felsőgalla község vezetőségének nemes elhatározásáról, mely szerint az iskola kulturális jelentőségét felismerte, [...] méltányolta s évről-évre anyagi támogatásban részesítette." — írja az igazgatónő.[26]

1928. szeptember 1-jén — miniszteri jóváhagyással — Felsőgalla község saját kezelésébe vette át a magániskolát, személyi és dologi kiadásainak átvállalásával. „A magániskola községivé szervezésével remélhetőleg lezárult a küzdés kora. Verítékes, nehéz munkával feltörtük az ugart, s a friss barázdákba hintettük a tudás és erkölcs tiszta búzáját; adja Isten, hogy csírát fogjon, kalászba szökkenjen, meghozza végre szomorú, szegény hazánknak a vidámságos, bőséges aratást." — fejezi be írását Vincze Leona.[27]

Ezzel lezárult az iskola történetének első szakasza.

Jegyzetek

1. Az 1920. évi népszámlálás. 6. rész. Végeredmények összege. Bp. 1920. 29. l.
2. Az 1930. évi népszámlálás. 1. rész. Demográfiai adatok. Bp. 1932. 13. l.
3. A tatabányai diákok. = Tata-Tóvárosi Híradó, 1923. január — In.: RAVASZ Éva: Tatabánya ötven éve. 1896—1946. II. köt. Tatabánya, 1977. 107—109. l.
4. A nemzetgyűlés 261. ülése. 1924. március 26. 12. l. — In: SIMON Gyula: A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története. Bp. 1979. 53. l.
5. Tb. Lt. — Fg. nk. Közgyűlési mutató főkönyv 1910—1944. — 1/kgy/1921. Tanfelügyelői átirat.
6. Tb. Lt. — Fg. nk. 45/6/1945. Községek 1945. költségvetéseinek felülvizsgálata és a községi háztartásra szóló jelentés.
7. Tb. Lt. — Fg. község képv. testületi jkve 93/1947. 213. l.
8. Komárom-Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene. Szerk.: Osváth Andor. Bp. 1938. 774. l.
9. DEÁK Gyula: Polgári iskolai tanár írók élete és munkái. Bp. 1942. 222. l. — A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Értesítője az 1928/29. tanévről. Szerk.: Kokas János. Felsőgalla, 1929. 5—7. l. — Későbbiekben: Ért.
10. Uo. 5. l.
11. A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Évkönyve az 1943—44. iskolai évről. Szerk.: Kokas János. Felsőgalla, 1944. 8. l. — Későbbiekben: Évk.
12. Tb. Lt. — Fg. nk. Közig. Ikt. 1925. 5024., 6180., 6808. sz.
13. Ért. 1928/29. 5. l.
14. Kabarecz Henrik — Tatabánya, III. Szt. István utca 19. sz. — szíves közlése.
15. Tb. Lt. — Fg. nk. Közgyűlési mutató főkönyv 1910—1944. 16/1930. sz.
16. Ért. 1928/29. 5. l.
17. slöjd, szlöjd: a kézügyesség, a kézügyességi foglalkoztatás svéd neve. A kézimunka oktatása az elemi és a polgári iskolák tantervének szerves része volt.
18. Ért. uo. 29. l.

19. Polgári iskolai útmutató. Szerk.: Csapó István, Paraszkai Gábor stb. Szeged, 1935. 29—30. l.
20. SIMON Gyula: A polgári iskola... története. i.m. 78. l.
21. Tb. Lt. — Polg. isk. iratok 1945—1948. 47/1946.
22. Ért. 1928/29. 5. l.
23. Uo. 8. l.
24. Uo. 6. l.
25. Uo.
25. Uo.
26. Uo. — Ld. még: Fg. nk. Közgyűlési mutató főkönyv 1910—1944. 8/1926. sz. Polg. isk. segélyezése.
27. Ért. uo. 7. l.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola

A Vincze Leona által alapított magániskolát, amelynek a fenntartásához szükséges összeg jelentős részét már 1926-tól folyósította Felsőgalla község képviselő-testülete — a VKM javaslatára — 1928. szeptember 1-jétől a saját kezelésébe vette át,[1] azért, hogy „[...] a község súlyos gazdasági helyzet elé állított társadalmi rétegeinek is lehetővé tegye a polgári ismeretek megszerzését és hazai honosítását."[2]

Az átvétel előzményeiről csak néhány adatunk van: 1928. április 24-én, majd június 21-én terjesztették fel a Kir. Tanfelügyelőséghez a községi kezelésű polgári iskola megnyitásával, július 4-én a megszervezésével kapcsolatos iratokat.[3]

1928. szeptember 1-jén nyílt meg — a körbélyegző felirata szerint — a Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola a vármegyei Közigazgatási Bizottság és a Kir. Tanfelügyelőség engedélyével;[4] — ez utóbbi október 26-án kelt rendeletével az iskolaszék megalakítását szorgalmazta, amelyre vonatkozóan a VKM 1927. XII. tc. és végrehajtási utasítása rendelkezett. Tagjait az illetékes terület (közigazgatási egység) képviselő-testülete választotta meg három évi időtartamra.[5]

Felsőgallán 1928. december 3-án alakult meg az iskolaszék, elnöke a község főjegyzője, Kábik Ödön lett — és maradt nyugdíjba vonulásáig, az 1942/43. tanévig, jegyzője a polgári iskola igazgatója. Rövidesen megkezdték a tantestület átszervezését, ill. a hiányzó tanári állások betöltését. December 19-én hirdetményt terjesztettek föl a betöltendő tanári állásokra,[6] a pályázati felhívást — egy igazgatói, 5 tanári és 4 tanárnői állásra — a *Hivatalos Közlöny*ben és a *Polgári Iskolai Tanáregyesület Közlönyé*ben is közzétették.[7]

Az 1929. január 25-iki határidőre 72 (!) kérvény érkezett, a pályázókból egészítették ki a már meglévő tantestületet a március 2-án — dr. Sághy Imre vármegyei tanfelügyelő elnökletével megtartott választási gyűlésen.[8] A választást Komárom-Esztergom vármegye Közigazgatási Bizottsága hagyta jóvá. Sajnos, a jelentkezők és a megválasztottak okmányai, a jelentések, a választási jegyzőkönyvek stb. nincsenek meg, hajdani létüket csak az iktatókönyv bizonyítja.[9] Nem tudjuk azt sem, milyen szakos tanárokat kerestek, erről az iskolai értesítők sem szólnak; így csak — a több forrásból összeállított tanári névjegyzék alapján következtethetünk a tantestület új tagjaira, munkába állásuk éve alapján:

igazgató: dr. Kokas János magyar, latin szakos okl. középiskolai tanár, a klasszika-filológia és az ókori történelem doktora;

tanárok: Kemenes János, magyar, német, kézimunka (slöjd) szakos polgári iskolai rendes tanár; — Molnár Gabriella magyar, történelem, ének szakos okl. tanár.

A nagyszámú jelentkező ellenére a meghirdetett állások mindegyike nem lett betöltve, az okok — sajnos — iratok hiányában nem ismertek.

A községi polgári iskola tanárai 1929. március 1-jén

— Dr. Kokas János igazgató (1929. márc. 1. —
— Vincze Leona magyar, történelem, földrajz szakos polg. isk. r. tanár (1925. szept. 1. —
— Jakó Melinda Michel Jenőné számtan, fizika, vegytan szakos polg. isk. r. tanár (1925. szept. 1. —
— Michel Jenő földrajz, természetrajz, vegytan szakos polg. isk. tanár (1925. okt. 15. —
— Dobroszláv Lajos rajz szakos okl. középiskolai tanár (1926. szept. —
— Fekete Irén magyar, történelem, földrajz szakos polg. isk. r. tanár (1926. szept. 1. —
— Kirchner Lajosné tanítónő, kézimunka (1926. szept. 1. —
— Angerer József rk. plébános, hitoktató (1926. szept. —
— Gáll István magyar, történelem szakos polg. isk. r. tanár (1927. szept. —
— Franczizi János számtan, fizika szakos okl. középiskolai tanár (1927. szept. 15. —
— Horváth Róza Gáll Istvánné magyar, német, történelem szakos polg. isk. r. tanár (1927. okt. —
— Brumm (Zimányi) Mária számtan, fizika szakos okl. középiskolai tanár (1928. márc. —

— Kosztolnik János magyar, német, kézimunka (slöjd) szakos polg. isk. r. tanár (1928. márc. —

— Katavics Márk ev. lelkész, hitoktató (1928/29. —

— Kemenes János magyar, német, kézimunka (slöjd) szakos polg. isk. r. tanár (1929. márc. 1. —

— Molnár Gabriella magyar, történelem, ének szakos okl. tanár (1929. ápr. 1. —

1929. május 10-én megtörtént az iskola vagyonának és ügykezelésének átadása. Az intézmény bútorzata és tanszeranyaga — amelyet a község a magániskolától ideiglenesen átvett — Vincze Leona tulajdonát képezte 1885,50.- P. értékben; tételesen — sajnos — nem ismerjük, mivel az iskola második értesítője is csupán a szertári állomány gyarapodásánál említi.[10]

Az régi/új tantestület május 17-én tette le a hivatali esküt — Kábik Ödön főjegyző és Németh Gyula plébános — az iskolaszék tagjai előtt.[11] Az iskola a nyilvánossági jogot 1929. július 3-án kapta meg.[12]

„Így indult [...]útjára nemzeti érzésünk, nyelvünk s kultúránk védelmére az a tanintézet, amely hivatva lesz ennek a nagy fontosságú bányavidéknek gyakorlati általános műveltséggel bíró, vallásos és hazafias polgárságot nevelni s annak mérhetetlen értékű erejét beállítani [abba a munkába], amely a magyar létkérdés fontosságával bíró kultúrpolitikánkra vár."[13]

Felsőgalla polgári iskolája beváltotta a hozzá fűzött reményeket. „Az összhang az iskola és társadalom között kifogástalan. Ebben a tarka településben a nemzetiség, vallási és egyéb különbségek közt is az iskola tárgyilagos állásfoglalásával közmegbecsülésnek örvend, jó hírűnek mondható. A múltban a távolabbi vidékeken is értékelt volt, mert a környék tanuló anyagának színe-java idehúzódott."[14] — írja dr. Kokas János 1946 áprilisában, mintegy visszatekintve az intézmény két évtizedes tevékenységére.

Az iskola a községi kezelésbe való átadás évétől rendszeresen kiadta a végzett munkát bemutató Értesítőit (1938/39-től: Évkönyveit), megkezdte munkáját az iskolaszék, elkezdődött az új iskola építése, a berendezés, a szertárak és könyvtárak gyarapítása; megalakultak ill. újjáalakultak a különböző egyesületek, körök, szakkörök. A fentiek alátámasztására néhány jellemző adat az iskola működésének 22 évéből:

— Az 1927-ben alakult Arany János Ifjúsági Kör 1928/29-ben az önképzőkör nevet vette föl, — a fiú- és leányiskolában is mindvégig eredményesen működött.

— Az 1927-ben létrejött cserkészcsapat 1930-tól két tatabányai csapatban munkálkodott tovább.

— 1927-ben, már a magániskolában is találkoztunk a diákok pályázataival; a későbbiekben ez a vetélkedő kedv megélénkült, sokrétűvé vált: a tanulók nagy aktivitással és egyre nagyobb számban vettek részt az intézmények, folyóiratok által meghirdetett versenyeken.

— Az iskola *Fegyelmi szabályai*t már az intézmény megalakulásának első éveiben közzétették; az 1928/29. évi Értesítő ui. már felhívta rá a figyelmet. A több kiadást megért könyvecskét „[...]minden tanulónak meg kell vennie [...] és szülőjével aláíratnia."

— A polgáristák — az első évektől kezdve 1947-ig — több alkalommal — eredményesen vettek részt munkáikkal az országos oktatási kiállításokon.

— 1928 augusztusában alakult meg az Ifjúsági Segítő Egyesület, ezen belül jött létre az ún. segélykönyvtár.

— 1928. a rendszeressé váló iskolai filmoktatás kezdő éve is.

— 1928-tól vált folyamatossá a tanárok iskolán kívüli népművelő tevékenysége (előadások, tanfolyamok vezetése stb.)

— Az 1929/30. tanévtől váltak rendszeressé a környék és az ország nevezetességeinek megismertetése céljából a (hosszabb) tanulmányi kirándulások; egyre sikeresebbek lettek az iskolai ünnepélyek, amelyeket a későbbiekben az énekkar és a színjátszók előadásai is színesítettek.

— 1930-ban felépült az iskola új épülete.

— 1930-ban készült el a polgári iskolai összetartozást szimbolizáló jelvény.[15]

— 1930/31-ben alakult meg az ifjúsági énekkar, amely sok sikert könyvelhetett el az iskolai és egyéb ünnepélyeken; — egyházi karénekcsoport is működött.

— 1930/31-ben nyílt meg az ifjúsági könyvtár.

— 1931. február 6-án alakultak meg a sportkörök: a fiúiskolában a Hétvezér Sportkör (atlétika, céllövészet, játék, torna, turisztika szakosztályokkal); — a leányiskolában a Dobó Katica Sportkör (torna, játék, atlétika, turisztika szakosztályokkal.)

— 1935/36-ban megalakult az ifjúsági zenekar.

— 1936/37-ben — a hegedűoktatás céljából — a tatai zeneiskola fiókintézetet nyitott a polgári iskolában.

— Az 1936/37. tanévben alakult meg az Ifjú Vöröskereszt.

— Az 1938/39-től kapta meg az iskola — a sok huzavona után — a működéséhez előírt és szükséges mezőgazdasági gyakorló területet.

— 1938/39-től a vidékről bejáró tanulók részére napközi otthon nyílt.
— 1939/40-ben kezdődött meg a levente kiképzés.
— 1941-ben alakult meg a Diákkaptár mozgalom.
— 1941 októberében a háborús helyzet hívta életre a Légoltalmi Ligát.
— 1946. A Gyermekbarátok Országos Egyesülete Úttörő Mozgalom keretében megalakult az iskola úttörő csapata.
— 1946 februárjában létrejött a Vándordiák Mozgalom helyi szervezete, a Tatai Szénmedence Vándordiák Mozgalma hazánk tájainak, értékeinek megismertetése céljából.
— 1946 novemberében alakult meg az iskola diákönkormányzata.

Az intézmény népszerűségét bizonyítja a tanulók számának nagymértékű növekedése, amelynek bizonyítására az 1943/44. évi összesítést tesszük közzé:[16]

Az iskola benépesülése

Tanév	Fiúiskola											Leányiskola											F. és L. egy.
	rendes tanuló					magán tanuló					Ö.	rendes tanuló					magántanuló					Ö.	
	I.	II.	III.	IV.	Ö.	I.	II.	III.	IV.	Ö.		I.	II.	III.	IV.	Ö.	I.	II.	III.	IV.	Ö.		
	osztályban											osztályba											
1925–26	27	29			56						56	26	22			48						48	104
1926–27	24	24	19		67						67	11	19	17		47						47	114
1927–28	19	28	29	19	83						95	15	14	20	15	64						64	159
1928–29	43	25	23	23	114		1			1	115	28	19	15	22	84	1	1			2	86	201
1929–30	41	37	27	23	128						128	31	12	24	13	100						100	248
1930–31	52	55	28	30	175	6	8		1	15	190	52	33	30	25	140						140	330
1931–32	55	46	33	37	181		2	2	1	5	186	60	57	34	22	173						178	364
1932–33	63	59	41	36	199	4	8	5	2	19	218	52	65	56	33	106						106	424
1933–34	62	64	47	34	207	4	4	7	4	19	226	38	48	61	50	197						197	423
1934–35	55	65	47	49	226	9	9	4		22	248	48	18	41	37	194	5		1		5	199	447
1935–36	53	62	53	48	226	5	4	7	9	25	251	41	45	40	34	160	1	5			6	166	417
1936–37	46	65	64	58	233	19	16	15	14	64	297	45	43	44	38	177	2	1	5	1	9	195	476
1937–38	51	74	65	58	248	24	23	12	10	69	317	36	61	38	42	177	1	3	1	13	18	195	512
1938–39	65	64	63	64	256	11	12	14	15	52	308	36	37	58	36	167	3	2	1	1	7	174	182
1939–40	62	65	66	55	248	18	8	10	11	47	295	29	48	35	53	163	1	4	4	2	11	174	469
1940–41	55	61	65	66	247	37	13	19	13	92	338	51	29	39	38	157	11	5	4	4	24	181	520
1941–42	52	62	59	61	217	100	44	40	32	216	433	54	58	32	40	184	40	16	15	16	87	102	735
1942–43	54	80	49	51	234	64	106	77	40	287	521	52	69	57	35	213	30	53	45	21	149	362	883
1943–44	58	58	84	44	244	60	57	87	54	258	502	61	57	76	59	253	20	40	53	34	147	400	902

A fenti adatokhoz annyi megjegyzést fűzünk, hogy a számok csupán az adott tanévben beiratkozott tanulókat regisztrálják, így nem teljesen egyeznek a valósággal, mivel az adatsorból nem tűnik ki az évközben bekövetkezett változás (pl. osztályismétlés, kimaradás).

A tanulók magas száma miatt 1942/43-ban a II. fiúosztályokat párhuzamosítani kellett, a problémát helyettes tanárok beállításával oldották meg.[17] A háború előtti utolsó tanévben, amelynek időtartama öt hónapra csökkent — ui. 1944. április 1-jén fejeződött be — a jelentkezők száma egyre gyarapodott. „Beiratkozott 111 tanuló, de legalább még százan nem tudtak beiratkozkni. Volt növendékeink beirását szept. 2-án és okt. 12-én végeztük. Összesen beiratkozott 240 fiú és 252 leány, együtt 492 tanuló. A felvételre jelentkezők nagy száma miatt az egyes osztályok létszámi kereteit ki kellett bővítenünk. Új padokat is rendeltünk. A mai időkre vall, hogy ezeket a gyár még mindig nem tudta leszállítani."[18] — A táblázatból kitűnik a magántanulók számának alakulása is: míg az 1928/29. tanévben a két iskolában összesen három volt, addig — a növekedés 1936/37-től kezdődött, főleg a fiúiskolában — csúcspontját az 1941/42. tanévben érte el: a fiúknál 216, a lányoknál 149 tanulóval.[19]

Az 1944/45. tanévről mindössze annyit tudunk, hogy az iskola életét 1945. március 28-tól június 1-jéig a Nemzeti Bizottság irányította, Virágh Béla elnökletével.[20] Egyéb információk hiányában csak a tanulók ill. az osztályok adatait tudjuk közölni:[21]

Fiúiskola:										
rendes tanuló					magántanuló					
I.	II.	III.	IV.	össz.	I.	II.	III.	IV.	össz.	össz.
49	43	42	42	176	6	12	22	21	61	237

Leányiskola										
I.	II.	III.	IV.	össz.	I.	II.	III.	IV.	össz.	össz.
66	66	54	67	253	1	6	15	—	30	283

1944—45-ben a község területe három hónapon át a harcok szintere volt, a keletkezett épületkárokat — anyagiak hiányában — csak folyamatosan lehetett felszámolni. Az 1945. június 20-án írott helyzetjelentésből[22] kitűnik, hogy „A községnek jelenleg készpénze nincs. A hadműveletek következtében 1944. december 26-án a községi pénztárszekrényt az oroszok feltörték, a benne lévő adópénzeket elvitték, a község betétkönyveit megsemmisítették, ugyancsak megsemmisültek a pénztári naplók és könyvek."

„A háborús események során az iskola épülete és bútorzata megrongálódott, szertári és könyvtári állománya majdnem teljesen elpusztult. Az iskolafenntartó fizetésképtelen lett, még a tanerőket is késedelmesen és fogyatékosan tudta fizetni, a felszerelés pótlására gondolni sem lehetett."[23] Az akkori hangulatra jellemző: „[...] A vihar elvonult. [...] Csupa egyre hosszabb s

elmélyülő árnyék ülte meg környezetünket. Sivár homok, üszök és hamu: fásultság, kimerültség, reménytelenség sőt elkeseredés [...] A gondok, mint a varjak ülték meg lelkünket. A romokat eltakarítani, az életet újra indítani, a munkát felvenni — ez volt az év alaphangja. A pusztulás, a múlt felszámolása, anyagi és erkölcsi csődtömegek leltározása. Fizikai és erkölcsi szellem, lelkierő kellett, hogy lendülhessünk [...] Teljes értékű munka, teljes tantestületi összhang. Az iskola életében nem lehetett volna kilátás eredményes oktatómunkára, s mint példaadás, mélyenható lelkierőnek bizonyult. Törekvés indult meg a tanulóifjúságot visszavezetni az iskolai fegyelem keretei közé."[24] „Nehéz idők voltak az újra elindulás első lépései. A testület, mely majdnem húsz éven át példát adott a kötelességteljesítésre és [...] becsületes munkára, most még fokozottabb önfeláldozással és hivatása teljes átérzésével állt helyt. Rendületlenül dolgozott az iskola külső és belső újjáépítésén."[25]

Az iskola vagyonbiztonsága megszűnt, a tantestület nem tudott felelősséget vállalni az intézmény berendezési tárgyaiért, de még a tanulók ruházatáért sem — tájékoztatta levelében az igazgató a községi elöljáróságot.[26] A közgyűlés — megtárgyalva az ügyet — vagyonjogi felelősségre kötelezte a tantestületet, elhangzott, hogy ha „[...] az igazgató erre nem hajlandó, álljon félre az iskola éléről" — majd a helyzet tisztázására bizottság kiküldését javasolták.[27]

Az 1945/46. tanév sok megpróbáltatást tartogatott, minden vonatkozásban. „[...] kemény téli időben és tanárhiánnyal küzdve, felszerelés és taneszközök, sőt fizetés nélkül is [...] rendületlenül dolgoztunk."[28] A hideg miatt egész télen nagyon sokat szenvedtek, annak ellenére, hogy „A MÁK Ált. Kőszénbánya vezetősége kiutalt az iskola részére havonta 10 q szenet, melyet az iskolafenntartónak kellett volna kiváltania, 2—3 esetben 10—10 q szénmennyiség ki is lett váltva, de a többi nem jutott el iskolához." A szülők is támogatták az iskolát szén adományaikkal.[29]

Az 1945. esztendő sorsdöntő volt a polgári iskola életében is. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 6650/1945. sz. rendelete értelmében a népiskola I—VIII., a gimnáziumok ill. a polgári iskolák I—IV. osztályai helyett új, nyolcosztályos általános iskolákat kell szervezni — a fokozatosság érvényesülésével.[30] A VKM rendelete az 1945/46. tanév megnyitásáról az általános iskolák létesítését ott tette lehetővé, ahol a tárgyi és személyi feltételek adottak. A polgári iskolában már nem indultak első osztályok.

A felsőgallai „[...] polgári iskola I. osztálya helyébe az általános iskola V. osztálya lépett. A bányatelepi elemi iskolák 16, a piarista gimnázium 1 ált. isk. osztályt nyitott, az utóbbi elvonta a jobb jövedelmi helyzetben lévő és értel-

mesebb tanulóanyagot [...] a községi iskola elnéptelenedett. [...] A helytelen felvilágosítás miatt azonban abban a helytelen hitben voltak [a szülők], hogy a polgári iskola meg sem nyílik, így tehát az I. osztályba ill. az általános iskola V. osztályába be sem lehet iratkozni. Ennélfogva a megszűnt 2 polgári osztály helyett egy koedukált általános iskola V. osztálya nyílt meg. Szükséges lett volna a II. és III. leányosztályok párhuzamosítása, sajnos azonban tanárhiány miatt erről le kellett mondanunk."[31]

1945. október 8-án dr. Kokas János igazgató levélben tájékoztatta a képviselő-testületet az iskola elnéptelenedésének okairól:[32] „A demokratikus tanügyi reform következtében a Magyar Ált. Kőszénbánya elemi népiskoláiban az 1945/46. isk. évben 12 ötödik osztály nyílt meg ingyenesen. Ezzel szemben a polgári iskolában megnyitott egy osztály tandíjhoz kötött. Természetes, hogy minden MÁK kötelékében lévő szülő nem a mi iskolánkba, hanem az ingyenes bányaiskolákba iratja gyermekét. Más években 110—115 első osztályos tanulót írtunk be, az idén 10 fiú és 19 leány iratkozott be. Ezeket egy együttes oktatású osztályba vontuk össze. Ha ez a helyzet továbbra is fennáll, az osztályok száma fokozatosan csökkenni fog, most van 7, jövőre lesz 6, majd 5 és 1948. szept. 1-én csak 4 ált. isk. beli osztály lesz megnyitható 100—120 tanulóval. Jelenleg a polg. isk. tanszemélyzete a következő: 1 igazgató, 9 rendes tanár (egy állás helyettes rajztanárral van betöltve) és 1 művezető. 1946. szept.-ben 2., 1947-ben 3., 1948-ban 5 tanár válik fölöslegessé, mert 1 igazgató és 5 tanerő el tudja látni a 4 ált. isk. osztály heti óráit." — Javasolja továbbá, hogy az iskolafenntartó az általános iskolai oktatást tegye ingyenessé, vagy ha az anyagiak ezt nem teszik lehetővé, a polgári iskola három tanári állását szervezze át középiskolaivá — ezeket a tanárokat a tervezett községi gimnázium 1947. július 1-jétől átvenné, a polgári iskolai tanárok száma így csökkenne. — A községi képviselők 1945. október 29-iki közgyűlésen az általános iskolai tandíjak elengedése mellett döntöttek.[33]

Az 1945/46. iskolai évről a VKM-nek küldött félévi jelentés tájékoztat 1946. április 1-jén:[34] „[...] iskolai évet szept. 1-jén nyitottuk meg. A tanítást csak szept. 18-án kezdhettük, mert az altisztek az iskola takarításával időre nem készültek el. Az előadásokban zavart okozott az, hogy nem elegendő volt tanerő, a 7 osztályban néha csak 3—4 tanerő állt rendelkezésre. A karácsonyi szünet dec. 16-tól jan. 7-ig tartott. 1946. jan. 8-tól egyik napon a fiúk, másik napon a lányok kaptak oktatást, a IV. fiúosztály azonban naponta járhatott, mert csak 5 tanterem volt viszonylag fűthető. Márc. 26-tól a tanítás az összes osztályokban naponta folyik. Tavaly beiratkozott 527 rendes tanuló, ebből év végén bizonyítványt nyert 429. Az idei tanévben a tanulói létszám csökkent.

Beírt tanulók száma 173 fiú és 210 leány, 383, ebből jelenleg is jár 364. [...] A fegyelmi viszonyok lazultak, aminek oka a külső viszonyokon kívül a tanárhiányban keresendő. Az iskolának 173 fiúhoz csak két férfi tanára volt. [...] A szükséges lépések megtörténtek a hiányzó állások betöltésére." — Az 1946. január 22-én kelt, a Tankerületi Főigazgatóhoz küldött levél[35] négy, azonnal elfoglalható tanári állást pályáztat (természetrajz—földrajz—vegytan, történelem—földrajz szakos középiskolai tanár ill. tanárnő, énektanításra képesített, vagy tanítani tudó testnevelő, és modern — orosz vagy angol — nyelvszakos tanár.) Megjegyezzük, hogy a Tankerületi Főigazgató nem hagyta helyben a pályázatot, mivel azt nem csupán a polgári iskola, „[...] hanem a még meg nem tervezett és teljesen bizonytalan jellegű gimnázium terhére hirdették meg." — de egyéb, szakmai kifogások is felmerültek a pályázat szövegével kapcsolatban.

Az iskola benépesülésének adatai 1945—1947 között:[36]

1945/46. tanév

Fiúiskola

rendes tanuló					magántanuló					
I.	II.	III.	IV.	össz	I.	II.	III.	IV.	össz.	össz.
—	61	52	51	164	—	17	30	37	84	248

Leányiskola

rendes tanuló					magántanuló					
I.	II.	III.	IV.	össz.	I.	II.	III.	IV.	össz.	össz.
—	74	70	54	198	—	—	—	—		198

V. általános koedukált osztály: 19 tanuló

1946/47. tanév

Fiúiskola

rendes tanuló					magántanuló					
I.	II.	III	IV	össz.	I.	II.	III.	IV.	össz.	össz.
—	—	58	45	103	—	1	36	29	66	169

Leányiskola

rendes tanuló					magántanuló					
I.	II.	III.	IV.	össz.	I.	II.	III.	IV.	össz.	össz.
—	—	71	58	129	—	—	13	21	34	163

Általános iskola[37]

V. osztály	12 fiú, 25 leány	37
VI. osztály.	29 fiú, 39 leány	60

A korszak jellemzője az átalakulással járó bizonytalanság. 1946. április 10-én jelent meg a VKM 44006/1946. V. ü. o. rendelete a köztisztviselők létszámcsökkentéséről,[38] amelynek értelmében egy, szavazással választott bizottság minősítette a tantestület minden működő és beosztott tagját négy számjeggyel és rövid indoklással. A polgári iskola minősítő bizottságának a tagjai: az igazgató, a tantestület által titkos szavazással választott tanár: Kemenes János, és a tanulók által ugyancsak titkos szavazással és viszonylagos szótöbbséggel választott tanár: Franczizi János. „A bizottság munkája jó akaratú volt, de az én meggyőződésemmel nem mindenben egyező az ítélete. A tantestület leggyengébb tagjainak Gáll Istvánné Horváth Róza tanárt, Kemenes Jánosné Vincze Leonát tartom, az utóbbit 7., az előzőt a 8. helyre helyeztem volna." — fejtette ki véleményét az igazgató, ui. a Mihályi házaspár után Kemenesné a 3., Gállné a 4. helyen szerepelt. A polgári iskolából senkit nem küldtek el, mindenki megfelelt a kívánalmaknak, mint ahogyan a Felsőgallai Igazoló Bizottság — mai szóval élve — „átvilágítása" során is „ártalmatlannak" minősült az 1945 augusztusában a nemzeti kormányra esküt tett tantestület.[39]

Az 1945/46. iskolai év féléves jelentésében ill. annak kísérő iratában[40] az igazgató felsorolta azokat a kérelmeket, amelyeket az iskolafenntartó elé terjeszt, az iskolaszék következő ülésén: a fűtés biztosítása, a már említett tanári állások betöltése, a tandíj megállapítása, a tantestület részére a legfontosabb kézikönyvek egy-egy példányának, ill. a legfontosabb tankönyvek beszerzése — és a munkához feltétlenül szükséges írógép biztosítása. (Ez utóbbit a tanév során rendezett, nagy érdeklődéssel kísért tánctanfolyam bevételéből — 400.- Ft. — vásárolták meg.)[41]

A rendkívül hiányos iskolai felszerelés kiegészítése ügyében terjedelmes levelezés maradt meg, ami azt bizonyítja, hogy az új iskolafenntartónak — az 1947 októberében a négy községből alakult Tatabánya városnak nem volt „kedves gyermeke" a polgári iskola.

1947 decemberében dr. Kokas János a város polgármesterének írott levelében[42] felsorolta azokat az alapvető tárgyakat (pl. székek, zárak, szekrények beüvegezése, falitáblák felerősítése, a tornaterem padlózatának kijavítása stb.), a tanításhoz szükséges eszközöket (körzők, táblai vonalzók, kréták, iskolai nyomtatványok, tanári kézikönyvek, szolgálati könyvek stb.), amelyeknek beszerzése az iskolafenntartó feladata. „Láthatja Polgármester Úr, hogy ez a tanári testület semmit nem kér, ami ne volna méltányos és megadható, és amit kér, azt a köz érdekében kéri." — fejezte be levelét az igazgató.

A kérelemre adott választ nem ismerjük, csak Kokas János 1948. január 24-én kelt újabb levelét;[43] „[...] az iskola tanszer és egyéb felszerelési tervezetét a leiratban felmerült igényekkel kiegészítve és az adott utasításoknak megfelelően elkészítettem és kérem, hogy azt szakközegével [...] revideáltatni és a rendelkezésre álló fedezethez mérten sürgősen megrendelni szíveskedjék. A tanári testületet érdekelte volna, hogy mennyi az az évi összeg, amelyet erre a célra az iskola költségvetésébe beállítani méltóztatott, sajnos azonban erre vonatkozólag nem tudtunk felvilágosítást kapni." — A 23 tételben felsorolt, a már említett beszerzendő tárgyak és eszközök értéke „[...] minimálisan 3340.- Ft, tehát egyharmada annak, amit a város a tatabányai állami gimnáziumnak adott." — A polgármester helyett Vesztergomi Béla tanácsnok 1948. február 2-iki válaszában[44] nem sok jót ígért: „[...] beadványához csatolt 23 drb. mellékletet visszajuttatva értesítem, hogy a polgári iskola dologi kiadásainak fedezésére az 1947/48. költségvetési évben fedezet felvéve nincsen, tekintettel arra, hogy a Képviselőtestület határozattal kéri a polgári iskola megszüntetését, iparostanonciskolává (!) átalakítását. Amennyiben az általános iskola a következő évben fennmarad, úgy annak szükségleteit f. év április végéig írja össze és küldje meg."

Dr. Kokas János tájékoztatta a Budapest vidéki Tankerületi Főigazgatóságot az iskolafenntartó város negatív hozzáállásáról, ahonnan az Iskolaszék Elnökségének címezve, az 1948. március 5-én kelt válasz[45] értelmében „Függetlenül attól, hogy a polgári iskola megszüntetésére vonatkozó képviselő testületi határozat céltalannak tekinthető, mert a polgári iskolák az általános iskolák szervezésére vonatkozó kormányrendeletek következtében az ország egész területén fokozatosan megszünnek, mindaddig, míg [...] az arra illetékes hatóságok meg nem szüntették, az érvényben lévő jogszabályok szerint az iskolafenntartónak törvényben vállalt kötelességeit teljesítenie kell. Kérem tehát a Tekintetes Elnökséget, mint az érintett iskola eredményes működésének biztosításáról gondoskodni hivatott helyi szervezet letéteményesét, forduljon a község (!) képviselő testületéhez, hogy a [...] szükséges dologi ellátmányt költségvetési póthitel keretében biztosítsa, mert az elutasításnak jogalapja nincs, és főként mérlegelje az illetékes közigazgatási hatóság, hogy az iskolák átszervezésének ténye nem szolgálhat indokul [...] az ifjúság eredményes oktatását biztosító anyagi áldozatok elhárítására, mert ezzel súlyos erkölcsi felelősséget is magára kell vállalnia. Dr. Biró Pál tankerületi főigazgató."

Az iskolafelügyelő legfelsőbb hatóság levelének birtokában 1948. március 21-én dr. Kokas János újabb beadványt intézett a polgármesterhez,[46] utalva a

tankerületi főigazgató válaszára, a dologi kiadások 1947/48. tanévre való biztosítása ügyében: „Anyagi fedezetül legyen szabad jelentenem, hogy a polgári iskolában erre az iskolai évre kivetett és jelenleg behajtás alatt álló tandíjak összege 6.400.- Ft., tehát kérésem nem utasítható el fedezet hiányában — az ezévi költségvetésbe tandíjbevétel címén csak 2.000.- frt. lett előirányozva, így nincsen akadálya [...] a legszükségesebb felszerelési tárgyak beszerzésének. Egyben kérem, hogy az iskola tanári könyvtára javára a legszükségesebb szakkönyvek beszerzésére legalább 1000—1500 frt. fedezetet nyújtani és beszerzésre felhatalmazást adni szíveskedjék [...]" — Iratok hiányában nem tudjuk, sikerült-e meggyőzni az új iskolafenntartó város vezetőségét...

A tanárok a sorsának alakulása, elhelyezkedésének ügye, az állandó bizonytalanság a polgári iskola megszüntetését kimondó VKM rendelettel egyidős. Erről tanúskodnak a megmaradt dokumentumok, amelyeket részleteiben ezúttal nem ismertetünk, csupán a végeredményt: Fekete Gyula kerületi iskolaigazgató 1948. június 11-én kelt, a Vármegyei Tanfelügyelőséghez írott levelét, amelynek tárgya: „A volt Felsőgalla polg. isk. tanárok átvétele."[47] A levél közli azoknak a tanároknak a nevét, akik állami kinevezésük után a bányatelepi általános iskolákban kívánnak elhelyezkedni, ill. kérték a felvételüket:

„Dr. Kokas János azzal a feltétellel, hogy a bányatelepi áll. általános iskolák valamelyikénél igazgatói megbízatást és a bányatelepen megfelelő lakást fog kapni

Kemenes János
Kemenes Jánosné Vincze Leona
Mihályi Jenő
Mihályi Jenőné Jakó Melinda
Gáll Istvánné Horváth Róza
Szalontai Lászlóné Olasz Márta tanárok
Pataki Ilona beosztott áll. tanítónő

A jelentkezők névsorának birtokában tárgyalásokat folytattam a MÁSZ Rt. kulturális osztályával, a város vezetőségével. [...] A megbeszélések eredményeként nevezett szervek egyöntetű álláspontja az volt, hogy az áthelyezést kérő tanárok átvétele ellen kifogás nincs, Dr. Kokas János igazgatónak áthelyezésével kapcsolatban azonban egyöntetűen határozat történt, hogy a város területén még tanári minőségben való elhelyezkedése sem kívánatos, ahhoz a nevezett szervek nem járulnak hozzá. A tanárok átvételével kapcsolatban ugyancsak egyöntetű kívánság az, hogy ne egy tantestületet alkotva maradja-

nak volt iskolájuknál, vagy alkossanak másutt testületet, hanem szét kell osztani őket a bányatelep többi általános iskoláiba. Az utóbbi állásfoglalást egyébként a pedagógiai követelmények is alátámasztják, hogy t.i. a szaktanításhoz lehetőleg minden iskolában kerüljön szaktanár. [...]

A fenti határozatok alapján tisztelettel javaslom, hogy

1./ Dr. Kokas János igazgató Tatabánya területén kívül más állami iskolába

2./ Kemenes János és Szalontai Lászlóné a Tatabánya IV. ker. (volt Felsőgalla-bányatelep I. körzeti) általános iskolába

3./ Kemenes Jánosné és Gáll Istvánné a Tatabánya-bányatelep III. ker. (volt Felsőgalla-bányatelep II. körzeti iskolába helyeztessék át.

4./ Mihályi Jenő, Mihályi Jenőné és Pataki Ilona a volt felsőgallai polgári iskolából alakuló bányatelepi áll. általános iskolában maradhassanak."

A tanárok pályafutásának további alakulását illetően az iratok hiányosak. Dr. Kokas János igazgatót — a VKM rendelkezése értelmében — „[...] hivatalból, a szolgálat érdekében, a tatabányai általános iskolától a szombathelyi Hollán u. állami általános iskolába azonnali hatállyal [...]" — 1948. augusztus 30-án áthelyezték.[48]

Fekete Gyula kerületi iskolaigazgató 1948. szeptember 2-án kelt, a Kerületi Bányaigazgatósághoz (Munkaügy, Felvétel, Közellátás) írott jelentése[49] szerint Mihályi Jenő a volt polgári iskolában maradt igazgatóként, feleségével és Pataki Ilonával együtt. 1949-ben a felsőgallai Széchenyi Általános Iskola igazgatója lett,[50] majd ugyanebben az évben Komárom-Esztergom vármegye tanfelügyelője, dr. Nemes János számadói igazgatói teendőkkel bízta meg.

Kemenes Jánosné és Gáll Istvánné az 1948. november 8-iki kimutatás[52] szerint a Tatabánya IV. (Fő út 22. sz.) általános iskolában tanítottak, 1949 márciusában a Füzes utcai általános iskola tanárai voltak.[53] Sorsuk további alakulása már nem ennek az írásnak a feladata.

Jegyzetek

1. Tb. Lt. — Fg. nk. Közig. Ikt. 1928. — 5060/1928. sz. Magán polg. fiú- és leányiskola megnyitásának engedélyezése.
2. Ért. 1928/29. 7. l.
3. Tb. Lt. — Fg. nk. Közig. Ikt. 1928. — 2178., 3620., 3948., 5060. sz. a.
4. Tb. Lt. — Fg. nk. Közig. Ikt. 1928. — 4843., 5060. sz. a.
5. Polgári iskolai útmutató. Szerk.: Csapó István, Paraszka Gábor stb. Szeged, 1935. 112. l. — Külön kiadvány is megjelent: Utasítás a községi polgári iskolaszék számára. Bp. 1931. 36 l.
6. Tb. Lt. — Fg. nk. Közig. Ikt. 1928. — 7504. sz. a.

7. Tb. Lt. — Fg. nk. Közig. Ikt. 1929. — 203. sz. a. Polg. fiú- és leányiskolai állások pályázati hirdetése. — L. még: uo. 1245., 1395. sz. a.
8. Ért. 1928/29. 7. l.
9. Tb. Lt. — Fg. nk. Közig. Ikt. 1929. — 2545., 2695. sz. a.
10. Ért. 1929/30. 24. l.
11. Ért. 1928/29 7. l.
12. Tb. Lt. — Fg. nk. Közig. Ikt. 1929. — 4714. sz. a.
13. Ért. 1928/29. 7. l.
14. Tb. Lt. — Polg. isk. iratok 1945—1948. — 53/1946. Az 1946. isk. év II. félévi jelentése a VKM-nek a Felsőgallai Polg. Isk. viszonyairól.
15. Tb. Lt. — Polg. isk. iratok. 1945—1948. — 209/1946. — A Budapest vidéki Tanker. Főigazgató 1946 októberében rendelte el (VKM 1772/6/946—47. sz. a.) az iskolai jelvények felülvizsgálatát, amelyet „[...] az állam életében bekövetkezett alkotmányjogi változás tett szükségessé." — Az iskola igazgatójának 1946. október 12-én irott jelentéséből — amelynek mellékleteként 2 db sapkajelvényt is küldött — megtudjuk, hogy „A jelvényeket 1930-ban tervezte Dobroszláv Lajos festőművész, rajztanár [...] A domináló G. P. betűk a gallai polgáriskola kezdőbetűi, amelyeket magyaros motívumként huszárkötés kapcsol egybe. A kettéosztott pajzson a kék és fehér mező a Tatabányai Sport Club színei, ezért tekintette a tervező egyben az egész szénmedence színének. A szent korona a magyar királyság jelképe. — A jelvény viselése 1945. ápr. 1-től nem kötelező, 1946. febr. 1-től tilos. Üzletekben be nem szerezhető, mert évek óta kifogyott. A tanulók közül is csak kevésnek van birtokában és azok is erősen kopott példányok." — A jelvényekről először — és utoljára — az 1941/42. Évkönyvben olvashatunk: az iskolai pajzsot a fiúk a sapkájukon, a leányok a ruhájukra tűzve viselték.
16. Évk. 1943/44. 53. l.
17. Évk. 1942/43. 13. l.
18. Évk. 1943/44. 9. l.
19. Évk. 1943/44. 53. l.
20. Évk. 1945/46. 1. l.
21. Évk. 1946/47. 50. l. — A Felsőgallai Községi Általános Iskola anyakönyve 1944/45.
22. Tb. Lt. — Fg. nk. 45/6/1945. Jelentés az alispánnak: Községek 1945. évi költségvetésének felülvizsgálata.
23. Évk. 1945/46. 1—2. l.
24. uo. 9. l.
25. Évk. 1946/47. 3. l.
26. Tb. Lt. — Polg. isk. iratok 1945—1948. — 129/1945. sz. a.
27. Tb. Lt. — Fg. nk. Képv. test. jkve 1945—1947. 35/1945. kgy. hat.
28. Évk. 1945/46. 3. l.
29. Tb. Lt. — Polg. isk. iratok 1945—1948. — 53/1946., 131/1945.
30. SIMON Gyula: A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története. Bp. 1979. 117—118. l.

31. Évk. 1945/46. 9—10. l.
32. Tb. Lt. — Fg. nk. 147/1945.; — 34/17/1945. sz. a.
33. Tb. Lt. — Fg. nk. Képv. test. jkve 34/1945. sz. a.
34. Tb. Lt. — Polg. isk. iratok 1945—1948. — 53/1946. sz. a.
35. Tb. Lt. — Polg. isk. iratok 1945—1948. — 14/1946. Polg. isk. ig. levele a Tanker. Főig.-hoz: Pályázat tanári állásokra. Válasz: 1946. jan. 31. uo.
36: Évk. 1945/46. 50. l.
37. Tb. Lt. — Polg. isk. iratok 1945—1948. — 186/1946. Jelentés az ált. iskolák V—VI. osztályának megnyitásáról a Bp-vidéki Tanker. Főig.-nak 1946. szept. 18.
38. Tb. Lt. — Polg. isk. iratok 1945—1948. — 65/1945. A tanári testület minősítési sorrendje. 1946. ápr. 16.
39. Tb. Lt. — Polg. isk. iratok 1945—1948. — 71/1945., 76/1945. Tanárok igazolásáról jelentés a Tanker. Főig.-nak. 1945. aug. 8., dec. 12. — L. még: Évk. 1945/46. 16. l.
40. Tb. Lt. — Polg. isk. iratok 1945—1948. — 53/1946.
41. Évk. 1946/47. 30. l.
42. Tb. Lt. — Polg. isk. iratok 1945—1948. — 2882/1948., — 400/1947. Iskolai felszerelés kiegészítése.
43. Tb. Lt. — uo., ua. 400—1/1948. Tanfelszerelés kiegészítése.
44. Tb. Lt. — uo., ua. 1725/1948. Polg. isk. felszerelés pótlása. Hiv. sz.: 4—1/1948.
45. Tb. Lt. — uo., ua. — 6263/1947—48. A közs. polg. isk. és a vele kapcsolatos ált. isk. dologi ellátmányának biztosítása.
46. Tb. Lt. — uo., ua. — 55/1948. Dologi kiadások 1947—48-ra. — Hiv. sz.: 1725/1947.
47. Tb. Lt. — Tb. MV IV. Bányakerületi Iskolaigazgatóság iratai 1948. 182/1948. június 11. — Hiv. sz.: 1351/1948. — L. még 185/1948. máj. 21., máj. 31., jún. 1., jún. 3.
48. Tb. Lt. — Tb. MV IV. Bányakerületi Iskolaigazgatóság iratai 1948. — 356/1948. Dr. Nemes János vm. tanf. levele Fekete Gyula ker. isk. ig.-nak.
49. Tb. Lt. — uo. — 401/1948.
50. Tb. Lt. — uo. 1949. 18—II./1949.
51. Tb. Lt. — uo. 20/II/1949.
52. Tb. Lt. — uo. 1948. 96—II/1948.
53. Tb. Lt. — uo. 1949. 67—II/1949.

VINCZE Leona (1932/33:) KEMENES Jánosné (1925. szept. 1. — ?)
(Selmecbánya, 1901. ápr. 12. — ?)
Magyar, történelem, földrajz szakos polg. isk. r. tanár.

A Felsőgallai Magán Polgári Fiú- és Leányiskola megalapítója és igazgatója 1929. márc. 1-jéig.

Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: háztartástan, szépírás, kézimunka, természetrajz, ének, egészségtan, rajz, társadalmi ismeretek, mindennapi kérdések.
Tisztségei: az Ifjúsági Segítő Egylet elnöke
a leány önképzőkör elnöke
a földrajzi—történelmi szertár őre
az ifjúsági könyvtár őre
a Diákkaptár vezetője
az Ifjú Vöröskereszt elnöke
légoltalmi rendfenntartó

MICHEL (1933/34:) **MIHÁLYI Jenő** (1925. okt. 15. — ?)
(Győr, 1898. márc. 16. — ?)
Földrajz, természetrajz, vegytan szakos polg. isk. r. tanár

Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: mezőgazdaságtan és gyakorlatok, egészségtan, fizika, rajz, növény- és állattan, mindennapi kérdések, honvédelmi ismeretek
Tisztségei: 1928-tól az iskolán kívüli népművelés ügyvezető igazgatója
természetrajz—vegytani szertár őre
tanártestületi jegyző
a rajzszertár őre
az Ifjú Vöröskereszt elnöke
levente parancsnok, légoltalmi h. parancsnok,
gázvédelmi vezető

JAKÓ Melinda (1929/30:) **MICHEL (MIHÁLYI) Jenőné** (1925. szept. 19. — ?)
(Halmágy, Küküllő vm. 1892. márc. 1. — ?)
Számtan, fizika, vegytan szakos polg. isk. r. tanár.

Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: háztartástan, kézimunka, szépírás, egészségtan, természetrajz, rajz, természettudomány, mindennapi kérdések.
Tisztségei: 1933/34-től az iskolánkívüli népművelés jegyzője
a számtan—fizika szertár őre (1945/46-ban:
természetrajz—földrajz—vegytan szertár)
az iskolai filmoktatás vezetője
a Légoltalmi Liga parancsnoka

FEHRENTHEIL Henrik lovag (1925/26.)
ny. főgimnáziumi igazgató

Dr. SZÁNTHÓ Antal rk. áldozópap (1925/26.)

FISCHER Károly izr. hitoktató (1925/26.)

VARGHA Károly ref. lelkész, ev-ref. hitoktató (1925/26.—1931. nov. 1.)

FEKETE Irén (1932/33:) **EICHHARDT Antalné** (1926. szept. 1. —1943. szept. 1.)
(Nagyhalász, ? — Felsőgalla, 1992.)
Magyar, történelem, földrajz szakos polg. isk. r. tanár.

Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: háztartástan, egészségtan, kézimunka, szépírás, ének, rajz, torna.
Tisztségei: 1933/34-ben a felsőgallai női iparostanonc tanfolyam óraadója
a földrajzi szertár őre
a leány önképzőkör elnöke
az ifjúsági, majd a tanári könyvtár őre
a leány-, a fiú- majd a közös karének vezetője.
1943. szept. 1-jétől a Tatai Államsegélyes Polgári Leányiskola igazgatója.

DOBROSZLÁV Lajos (1926. szept. 1.—1943. ápr. 5.)
(Vinga, 1902.—Tata, 1986. aug.)
Rajz szakos okl. középiskolai tanár.

Szaktárgyán kívül tanított tantárgyak: egészségtan, gazdaságtan, mezőgazdaságtan és gyakorlatok, torna.
Tisztségei: 1932/33. a kereskedelmi szaktanfolyam tanára
1933/34. az iparostanonc iskola felügyelő bizottságának elnöke
a női iparostanonc tanfolyam óraadója
a cserkészcsapat parancsnoka
az iskolai filmoktatás vezetője
a fiú sportkör elnöke
az Ifjúsági Segítő Egylet vezetője
tanártestületi jegyző
1941. januártól a Komáromi Tankerület rajz szakfelügyelője; 1943. április 5-től a tatai Esterházy Gimnázium tanára.

BRAUNSTEIN Franciska (1926. szept.—nov.)
h. óraadó

KIRCHNER Lajosné (1926. szept. 1.—1929. ápr. 3.)
tanítónő, a női kézimunka vezetője

WAHL Katalin (1926. nov.—1927.)
polg. isk. tanár

GÁLL István (1927. szept.—1943. nov. 1.)
(Lécfalva, 1900. — ?)
Magyar, történelem szakos polg. isk. r. tanár.
1931/32.—1933/35. igazgatóhelyettes.

Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: egészségtan, gazdaságtan, mezőgazdaságtan és gyakorlatok, torna, ének, karének.

Tisztségei: a fiú önképzőkör elnöke
a fiú énekkar karnagya
az ének- és zeneszertár őre
tanártestületi jegyző
a tanári és ifjúsági könyvtár őre
leventeoktató
a Népművelési Bizottság tagja és előadója
a Hargita jelképes székely község szervezője és jegyzője

HORVÁTH Róza (1928:) **GÁLL Istvánné** (1927. okt.— ?)
(Nagykapornak, Zala vm. 1899. szept. 1.—Tatabánya, 1983. jún.)
Magyar, német, történelem szakos polg. isk. r. tanár.

Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: háztartástan, egészségtan, kézimunka, szépírás, természetrajz, rajz, torna, ének, mindennapi kérdések.

Tisztségei: a német társalgás vezetője
a bútorzat és a felszerelés őre
az Ifjú Vöröskereszt Egyesület elnöke
a rajzszertár őre
a vegytan—természetrajzi szertár őre
a leányénekkar vezetője
tanártestületi jegyző
a Népművelési Bizottság tagja és előadója.

FRANCZIZI János (1927. szept. 15.—?)
(Baranyabán, 1901. okt. 31.— ?)
Számtan, fizika szakos okl. középiskolai tanár.

Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: gazdaságtan, mezőgazdaságtan és gyakorlatok, egészségtan, természettan, ének, rajz, torna, szabad beszélgetés, mindennapi kérdések.

Tisztségei: a tornaszertár őre
a fiú sportkör elnöke
tanártestületi jegyző
légoltalmi parancsnok
a Diákkaptár vezetője
a Népművelési Bizottság tagja és előadója

ANGERER József (1926. szept.—1938. márc.)
káplán, rk. hitoktató
Magyarkimlére távozott, önálló plébániára.

KISFALUDY János (1926. szept.—1929. szept.)
(Vértestolna, 1882.— ?)
okl. kántortanító, polg. isk. óraadó tanár.
Levente oktató, az ifjúsági énekkar karnagya.

Tisztségei: A Levente Egyesület vezetője és oktatója
a Népművelési Bizottság tagja és előadója
a Komárom Vármegyei Ált. Tanító Egyesület alapítványi tagja.

KOSZTOLNIK János (1928. márc.—1932/33.)
Német, kézimunka (slöjd) szakos polg. isk. r. tanár.
Szaktárgyain kívül tanított: gazdaságtan, mezőgazdaságtan, torna.
Tisztségei: a kézimunka (slöjd) szertár őre
tanártestületi jegyző

BÉRCZI Mór (1927. dec. 13.—1930. jan. 1.)
(? —Tata, 1930. ápr.)
ny. tanító, izr. hitoktató.

KATAVICS Márk (1928/29.—1930/31.)
rk. hitoktató.

KEMENES János (1929. márc. 1.— ?)
(Bilek, Bosznia. 1903. szept. 5.— ?)
Magyar, német, kézimunka (slöjd) szakos polg. isk. r. tanár.

Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: mezőgazdaságtan és gyakorlatok, gazdaságtan, történelem, egészségtan, földrajz, rajz, torna, honvédelmi ismeretek, mindennapi kérdések.
Tisztségei: a kézimunka (slöjd) szertár őre
mezőgazdasági gyakorlat vezető
műhelygyakorlat vezető
tanártestületi jegyző
légoltalmi parancsnok
a Diákkaptár vezetője
a fiú önképzőkör elnöke
tandíjkezelő tanár
1946: a közigazgatási tanfolyam előadója
a Népművelési Bizottság tagja és előadója

MOLNÁR Gabriella (1929. ápr. 1.—1931. febr. 1.)
Magyar, történelem, ének szakos okl. tanár, óraadó
Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: természetrajz, földrajz, kézimunka.
Tisztségei: a leányénekkar vezetője
tanártestületi jegyző
1931. febr. 1-jén állami polgári iskolába nyert beosztást.

Dr. KOKAS János (1929. márc. 1.—1948. aug. 30.)
(Szombathely, 1895. máj. 23.— ?)
Latin, magyar szakos okl. középiskolai tanár, a klasszika-filológia és az ókori történelem doktora.
1929. márc. 1.—1948. aug. 30. a Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola igazgatója.
Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: történelem, földrajz, gazdaságtan, számtan, ének, rajz, társadalmi ismeretek, mindennapi kérdések.

Tisztségei: a bútorzat és felszerelés őre,
az Ifjúsági Segélyegylet vezetője
az iskolaszék jegyzője
a Légoltalmi Liga ügyvezetője
az Iparostanonciskola felügyelő bizottságának tagja
a kereskedelmi szaktanfolyam igazgatója
1940. december 18-tól a Komáromi Tankerület történelem szakfelügyelője
a Polgári Iskolai Tanáregylet Komáromi
Körének ügyvezető elnöke
a Komárom vármegyei Közjóléti és Gazdasági Bizottság tagja
a Stefánia Szövetség helyi csoportjának igazgatósági tagja
az Országos Kath. Rerum Novarum Emlékbizottság dísztagja

Szak- és szépirodalmi munkásságát a *Polgári iskolai tanár írók élete és munkái.* (Szerk.: Deák Gyula) Bp. 1942. című lexikon ismerteti. A többnyire kéziratban maradt ifjúsági színdarabjait iskolája diákjai adták elő az ünnepélyeken.

BRUMM (ZIMÁNYI) Mária † (1928. márc.—1933/34.)
Számtan, fizika szakos okl. középiskolai tanár, óraadó

Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: szépírás, ének, torna, gazdaságtan, jogi ismeretek.
Tisztségei: az ének szertár őre
a leány- majd később az összénekkar vezetője
az egyházi énekkar vezetője
a leány sportkör elnöke
tanártestületi jegyző
1933/34-ben a felsőgallai női iparostanonc-tanfolyam óraadója

BORSODI Béla (1930. jan. 16.—1943/44.)
MÁK Rt. társulati tanító, izr. hitoktató.

KALAVSZKY Kálmán (tévesen: Kavalszky)
ev. segédlelkész, ág. h. ev. hitoktató (1930. nov. 1.—1932. ápr. 1.)

LUSTYIK (DETRE) Lajos (1932. ápr. 1.—1935/36.)
ev. segédlelkész, ág. h. ev. hitoktató

SZTRÓKAY Dániel (1935/36—1936/37 ?)
ev. segédlelkész, ág. h. ev. hitoktató.

PERPETH (PERJÉSI) Ferenc (1931. nov. 1.—1937. okt. 31.)
ref. segédlelkész, hitoktató

VASS Ferenc (1935/36.—1937/38.)
baptista lelkész, hitoktató

GARTAI István (1936/37.—1938. nov. 20.);
ev. segédlelkész, ág. h. ev. hitoktató (1942. szept.—1943. jan. 30.)

BALOGH Erzsébet (1934. dec. 4.—1935/36.)
Természetrajz, földrajz ének szakos polg. isk. r. tanár, h. óraadó.

Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: számtan, történelem, torna.
Tisztségei: a leány énekkar vezetője
a leány sportkör elnöke

BARTAL Györgyi (1936. ápr. 4.—1936/37.)
Magyar, német szakos, óraadó tanár.

KÁBIK Magdolna (1936. szept. 1.—1946. márc. 8.)
(Felsőgalla, 1917. júl. 4.— ?)
Női kézimunka vezető.
Szaktárgyán kívül tanított tantárgyak: szépírás, torna, rajz.
Tisztségei: a női kézimunka szertár őre
a leány sportkör vezetője

FAZEKAS Gábor (1937. nov. 1.—1939/40.)
ref. segédlelkész, hitoktató.

MOLDOVÁNYI Márta (1938. febr. 14.—1939. nov. 7.)
Földrajz, természetrajz, vegytan szakos polg. isk. r. tanár, h. óraadó tanár.
Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: történelem, egészségtan, torna.
Tisztsége: a leány sportkör elnöke.
Állami iskolához nyert kinevezést.

LÁNG József (1938. márc. 8.—1938. szept. 28.)
rk. plébános, hitoktató

HORVÁTH Géza (1938. szept. 1.—1943. febr.)
(Kapuvár, 1911. jan. 26.— Felsőgalla, 1943. febr. 4.)
rk. segédlelkész, hitoktató

A Mária Kongregáció és a Szívgárda vezetője.

Saját költségén és gépeivel felvételeket készített Felsőgalláról és az iskola életéről — *Felsőgallai híradó* c. filmbemutatóit nagy érdeklődés kísérte. 1940—1943 között jelent meg az *Égi hullámokon* c. rádiós szentbeszédek gyűjteménye, 4 kötetben Felsőgallán ill. Tatán.

BENCZUR Zoltán (1938. nov. 20.—1942/43.)
(1916. ápr. 2.— ?)
ev. lelkész, hitoktató

PANNONHALMI Béla (1939. szept. 1.—1943/44.)
baptista hitoktató.

KÁBIK Ella (Gabriella) (1939. dec. 15.—1941. febr. 15.)
okl. tanítónő, óraadó.
A tanított tantárgyak: számtan, rajz, ének, kézimunka, mezőgazdasági gyakorlat.
Tisztsége: a Légoltalmi Liga leánycsoportjának elnöke.
A Kisbéri Magán Polgári Iskolába helyezték.

RIPPERT Ilona (1940/41.—1943/44.)
okl. tanítónő, h. óraadó.
A tanított tantárgyak: magyar, történelem, számtan, ének, rajz, szépírás.
Tisztségei: az ének szertár őre
a leány-, majd az összénekkar vezetője
az ifjúsági és a tanári könyvtár őre
tanártestületi jegyző

HERCZEGH Vilmos (1940/41.— ?)
ref. segédlelkész, hitoktató.

TAKÁCSY Dezső (1941. ápr. 5.—máj. 15.)
ref. segédlelkész, hitoktató

BALOGH Gábor (1941. máj. 15.—1946/47.)
ref. segédlelkész, hitoktató.

OKOLICSÁNYI Gyula (1939/40.—1943/44.)
okl. ny. bányatársulati tanító, h. óraadó.
A tanított tantárgyak: földrajz, természetrajz, gazdaságtan, mezőgazdaságtan, egészségtan, rajz, torna, szépírás, honvédelmi ismeretek.
Tisztségei: a Légoltalmi Liga fiúcsoportjának vezetője
a napközi otthon felügyelője

KOTSICS Ernőné SZATLMAYER Hermina (1942/43.)
okl. tanítónő, h. óraadó.
A tanított tantárgyak: magyar, történelem, rajz.
A II. osztályok párhuzamosítása miatt alkalmazták.

HARTMANN Irén (1942/43.)
okl. tanítónő.

SCHOLTZ Dóra (1942. okt. 7.—dec. 1.)
okl. iparművész, h. óraadó.
A tanított tantárgy: rajz.

SCHULTZ Jenő (1942/43.—1943/44.)
ev. segédlelkész, hitoktató.

VARGHA Lőrinc (1943. márc. 1.—1946/47.)
rk. káplán, hitoktató.
A Mária Kongregáció és a Missziós Ifjúsági Front vezetője.

IDEY Ferenc (1943/44.)
(Győr, 1880. — ?)
okl. ny. tanító, h. óraadó.
A tanított tantárgyak: magyar, történelem, gazdaságtan, szépírás, mezőgazdaságtan és gyakorlatok.
Tisztsége: a mezőgazdasági gyakorlatok vezetője.

OLASZ Márta SZALONTAI Lászlóné (1943. okt. 1.— ?)
(Szegi, Zemplén vm. 1919. okt. 18. — ?)
Rajz, női kézimunka szakos polg. isk. r. tanár.
Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: földrajz, szépírás, torna, mindennapi kérdések.
Tisztségei: a rajz, majd a rajz- és tornaszertár őre
a leány sportkör elnöke
az Ifjú Vöröskereszt elnöke
a Légoltalmi mentőosztag vezetője
1944. ápr. 1.—1945. nov. 1-jéig hadikórházi szolgálatban volt, ápolóként.

NEMES Mária (1945:) **SZOKOLIK Józsefné** (1943. dec. 9.—1945. szept. 14.)
(1917. — ?)
Magyar, német, történelem szakos polg. isk. r. tanár.
Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: földrajz, egészségtan, szépírás.

Az 1945/46. tanévben — a VKM rendeletére — a Tatai Polgári Leányiskolában teljesített szolgálatot, majd 1946. okt. 1-jétől hivatalosan kinevezték, de kinevezéséig Felsőgallához tartozott.

BENCZÚR Zoltánné IVÁN Ilona (1945/46.— ?)
(Nagykanizsa, 1916. ápr. 2.— ?)
Magyar, történelem, női kézimunka szakos polg. isk. r. tanár.
Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: földrajz, egészségtan, torna, mindennapi kérdések, háztartástan, számtan.
Tisztségei: a tanári könyvtár őre
tanártestületi jegyző
Állami tanár, akit csak egy évi szolgálattételre osztott Felsőgallára a VKM.

KISS Ödön (1945/46. febr.)
okl. egyházi karnagy, a leány- és a fiú énekkar vezetője.

SIKOS Irén (1945. márc. 1.—1946/47.)
okl. tanítónő, női kézimunka h. óraadó.
Tanított tantárgyak: ének, torna, mindennapi kérdések.

NAGY Lászlóné KLEBERT Ilona (1945. aug. 8.— ?)
okl. tanítónő, óraadó.

SZÉKELY Ferencné PÁSZTOR Lujza (1945. aug. 8.— ?)
okl. tanítónő, óraadó.

BAJAY István (1945. aug. 8.— ?)
textiltechnikus, testnevelő óraadó.

BARICSKA Sarolta (1945)
tanítónőjelölt.

CSILLEK Janka (1945)
tanítónő.

HORVÁTH Irma (1945)
tanítónőjelölt.

KAPITÁNY Berta (1945)
középiskolai tanárjelölt.

LAMPERTH Henrik (1946/47.)
baptista lelkész.

NÉMETH Ferenc (1946/47.)
tanító, éneket oktatott.

PERLAY Aladár (1946. febr. 1.— ?)
(Felsőgalla, 1919. szept. 17.—)
okl. tanító, 1946. dec. 20.: magyar, történelem szakos polg. isk. tanár.
Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: természetrajz, mezőgazdaságtan, mindennapi kérdések.
Tisztségei: a Diákkaptár vezetője
az énekkar karnagya.

MATERÉNYI Jenő (1945/46.—1946/47.)
(Somogyacsa, 1920. máj. 12.— ?)
Magyar, történelem, ének szakos polg. isk. r. tanár.
Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: torna, mindennapi kérdések.
Tisztségei: a fiú sportkör elnöke
az énekkar vezetője

özv. NEMCSÁK Ödönné SZÁSZ Mária (1946/47.)
tanár
Tanított tantárgyak: rajz, torna, mindennapi kérdések.

BALOGH Gábor (1946/47.)
ref. lelkész, hitoktató.

Dr. KOVÁTS Sándorné STITZ Lujza (1946. aug. 23.— ?)
Magyar, történelem, földrajz szakos áll. polg. isk. tanár.
Szaktárgyain kívül tanított tantárgyak: ének, mezőgazdaságtan és gyakorlatok, mindennapi kérdések.
Tisztségei: a leány énekkar vezetője
a fiú- és leány önképzőkör elnöke
az ifjúsági és tanári könyvtár őre
tanártestületi jegyző
a Diákkaptár vezetője

A polgári iskolát végzettek pályaválasztásának adatai

Az adatokat az iskolai évkönyvek csak az 1941/42. évtől közlik rendszeresen, így csak ez időtől kezdve áll rendelkezésre ez a nagyon fontos adatsor, ami még töredékeiben is jelentős.

Lányok

Továbbtanultak:	*Össz.:*
Kereskedelmi iskola: 1940/41:3, 1941/42:5, 1942/43:24, 1944/45:4, 1945/46:4	40

Líceum: 1940/41:7, 1941/42:3, 1942/43:8, 1945/46:9 27
Óvónőképző: 1940/41:1, 1941/42:1, 1942/43:3, 1944/45:4, 1945/46:5 14
Kereskedelmi tanfolyam: 1940/41:3, 1941/42:14 17
Gép- és gyorsíró iskola: 1942/43:2 2
Női ipariskola: 1942/43:3, 1944/45:5, 1945/46:7 15
Iparrajziskola: 1942/43:1 1
Zöldkeresztes védőnő tanfolyam: 1942/43:1 1
Postakezelői tanfolyam: 1942/43:1 1
Bábaképző: 1942/43:1, 1944/45:2, 1945/46:2 5
Gimnázium: 1944/45:7, 1945/46:8 15
Tanítóképző: (l. még: líceum): 1944/45:8, 1945/46:8 16
Iparművészeti szakiskola: 1944/45:4, 1945/46:4 8
Ápolónő: 1944/45:1 1
Gazdasági szakiskola: 1944/45:1 1
Irodai alkalmazott: 1944/45:1 1
Mezőgazdasági tanfolyam: 1945/46:1 1

Összesen: 126

Kereső pályára léptek:

Ipari: 1940/41:7, 1941/42:8, 1942/43:3 18
Kereskedelmi: 1940/41:3, 1941/42:2, 1942/43:4 9
Gyárimunkás: 1944/45:1, 1945/46:2 3
Varrónő: 1944/45:10, 1945/46:8 18
Htb.: 1940/41:12, 1941/42:7, 1942/43:8, 1944/45:2, 1945/46:2 31
Ismeretlen: 1940/41:2 2

Összesen: 81

Fiúk:

Tovább tanultak: *Össz.:*

Ipari szakiskola (szakjelölés nélkül) 1940/41:6 6
— fémipari: 1940/41:4, 1941/42:6, 1942/43:4 1944/45:6 20
— gépipari: 1945/46:6 6
— felső ipari: 1940/41:7, 1942/43:7, 1944/45:2 16
— vegyipari: 1940/41:1, 1941/42:1, 1942/43:1 3
— textilipari: 1940/41:1, 1941/42:2, 1942/43:1 4
— villamosipari: 1944/45:6, 1945/46:2 8
— műszeripari: 1944/45:1 1
Kereskedelmi szakiskola: 1940/41:6, 1941/42:8, 1942/43:5, 1944/45:5, 1945/46:5 29
Kereskedelmi szaktanfolyam: 1941/42:4 4
Mezőgazdasági szakiskola: 1942/43:2, 1944/45:1, 1945/46:1 4
Erdészeti szakiskola: 1941/42:1, 1942/43:1, 1944/45:1, 1945/46:2 5
Líceum: 1940/41:1, 1942/43:1, 1944/45:1, 1945/46:2 5
Gimnázium: 1941/42:1, 1944/45:2, 1945/46:6 9
Postai szaktanfolyam: 1942/43:4 4
Zeneiskola: 1942/43:/1 1
Honvéd hadapród: 1942/43:2 2

Összesen: 127

Kereső pályára léptek:
Mezőgazdaság: 1940/41:2 2

Ipar: 1940/41:34, 1941/42:13, 1942/43:10, 1944/45:19, 1945/46:20	96
Kereskedelem: 1940/41:6, 1941/42:1	7
Állami szolgálat: 1940/41:2	2
Törv. hat. szolg.: 1940/41:1,	1
Községi szolg.: 1940/41:1	1
MÁK Rt. szolg.: 1941/42:4	4
Bányász: 1942/43:1, 1944/45:12, 1945/46:1	14
Otthon maradt: 1940/41:2	2
Ismeretlen: 1940/41:3	3
	Összesen: 132

Az iskolai évkönyvek

Az évkönyvek — mint nevük is jelzi — egy-egy esztendő (vagy időszak) eseményeit összegezik az iskola, intézmény stb. vonatkozásában. Rendkívül fontos „műfaj", hiszen azon túl, hogy lehetőséget biztosít az intézmény széles körben való megismertetésére, a belső (és külső) munkatársaknak a publikálásra, dolgozataik közzétételére, emellett az intézmény belső életéről is tájékoztat. Egyik érdekes terület az iskolai értesítők/évkönyvek, amelyek szinte az iskolák (felekezeti, állami stb.) megalakulásától, megerősödésétől jelentek meg. Ez a rendszeresség az államosítással megszűnt, az iskoláknak már csak legfeljebb jubileumi évkönyvekre „futja" az anyagiak- és szellemiekből. Pedig az iskolai értesítők a kutatás kincsesbányái: értékes programértekezéseik mellett tantárgytörténeti, pedagógiai forrásokat, biográfiai adatokat tartalmaznak. Századunk első évtizedeitől a hajdani tudós tanárok szép példái, a szakmai, művelődéstörténeti dolgozatok lassan-lassan ki- és elmaradoztak, de így is valódi, igaz képet adnak az iskola életéről, a tanárok, a tanulók, az iskola munkáját segítő személyek (adományozók) neveinek és tevékenységének megörökítésével. Sajnálatos, hogy napjainkban ritkán találkozhatunk ezzel a páratlan kiadványtípussal, hiszen bennük a fentebb említett szakterületek kutatói az ismeretek gazdag tárházát találják meg.

Kiadásukat — feltehetően — korábban is rendeletben szabályozta a felügyelő minisztérium, hiszen megyénk középiskoláiban az 1850-es évek elejétől rendszeresen jelentek meg az Értesítők. Évenkénti kiadásukat nagyon szigorúan vették, az 1935-ben megjelent *Polgári iskolai útmutató*[1] a kötelezően betartandó szerkezeten túl még a formátumot is megszabta. „Az Értesítő célja, hogy a megfelelő és pontosan előírt keretek között az iskola helyzetéről, tanulmányi életéről és nevelőmunkásságáról hű képet adjon, helyes és pontos adatokkal az iskolai munkásság eredményét feltüntesse, gondos tájékoztatással az iskolát a társadalommal megismertesse, és a szülőket, valamint a tanulókat az iskolához kapcsolja." A kiadási kötelezettség a II. világháború után is érvényben volt és hogy mennyire szigorúan vette a felettes hatóság, bizonyítja az alábbi levélváltás a Budapest vidéki Tankerületi főigazgató és a polgári iskola igazgatója, dr.

Kokas János között 1946 márciusából. Az iratot a fentiek alátámasztására — és kuriózum volta miatt is — teljes terjedelmében közöljük.

„A VKM Úr 25.355/1945. II. sz. rendeletével intézkedett az 1944/45. iskolai évről szóló évkönyvek szerkesztéséről és megküldéséről, mely rendeletet 7/76/1945—46. sz. a. szószerint közöltem Címmel. A VKM Úr f. év február 28-án kelt 28.863/1946. IV. ü. o. számú rendeletével arról értesített, hogy a Cím hivatkozott rendeletnek mindez ideig nem tett eleget. [...] nyomatékosan felhívom a Címet, hogy az [...] Évkönyv 4 példányát most már haladéktalanul terjessze föl a VKM Úrhoz, 1 példányát hivatalomnak és 1 példányt az Országos Köznevelési Tanácsnak küldje meg, és tegyen hozzá igazoló jelentést, hogy a rendelet végrehajtását miért mulasztotta el."[2]

Dr. Kokas János válassza [piszkozatban]: „Az 1944/45. iskolai Évkönyv kéziratát szabályszerű időben elkészítettem. Sokszorosításra a szükséges lépéseket megtettem. Mivel a nyomdai előállítás túl költségesnek látszott, írógépen kívántam elkészíteni. Írógépemet [Vészes időkben elveszett — szöveg áthúzva] mert Okolicsányi Gyula nyug. tanító vette magához megőrzésre, s ő kölcsönadta egy magyar katonai alakulatnak. Az alakulattal együtt a vészes időkben az írógépnek is nyoma veszett. Az iskolafenntartó községnek kb. 6—8 írógépe van, hiába kértem kölcsön egyet is, mert Vesztergomi Béla főjegyző és helyettese, Kisfaludy Béla megtagadták tőlem azzal, hogy egy számológép elveszett. Határozatuk ellen dr. Techlár Miklós tatai járási főjegyzőhöz fellebbeztem, illetve panaszt tettem. Ő meghallgatott, méltányosnak találta, hogy kapjak kölcsön írógépet. Bizonyára adott ilyen értelmű utasítást is, de én meg máig sem kaptam gépet. Kovács Géza és Herczeg József altiszteket utasítottam, hogy a községházáról hozzanak írógépet, ezt megtagadták. Nem tudom elkészíteni az évkönyvet kézírással, mert az iskolafenntartónak a legjobb jóakarattal sem áll módjában, annyi írópapírt rendelkezésemre adni, könyvkereskedésben csak olyan írópapír kapható, ami gépíráshoz megfelel, de kézíráshoz nem. A felhívás birtokában újabb kísérletet fogok tenni s bármi áron a szükséges példányokat elkészítem. [...] a testület bevonásával. Ha nem sikerülne, jelentést fogok tenni. Felsőgalla, 1946. márc. 15." — A levélen feljegyzés: „Felterjesztettem főig.-hoz egy példányt. 946. VI. 15."[3] — Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban az 1944/45. évi, inkriminált évkönyv nincsen meg — az egy példány nyilván elkallódott... megvan viszont az 1945/46, évi, szintén kéziratos könyvecske, aminek a dátumozása: „Felsőgalla, 1946. június 27." — ez utóbbi szerepel az igazgató jelentésében is, 1946. június 25-én.[4] Vélhetően mindkét kézirat egyszerre készülhetett el. A tanulók írták — kb. 15 kéz írása — nagyon rossz minőségű papíron, a kötelező szerkezetnek megfelelő tagolásban és adatokkal, 73 számozott oldallal, ahol nem volt elegendő a szöveg, ott az üres, félig üres oldalakat átlósan áthúzták.

Az utolsó — 1946/47. évi évkönyv is meglepetés volt, mivel a VKM 1947. június 24-én kiadott rendelete (4643/1947.) alapján körlevélben értesítette az általános iskolák igazgatóit (a polgári iskola ui. ekkor már majdnem általános iskolának számított), hogy „[...] évkönyvet, figyelemmel a mostani papírhiányra, nem kell szerkeszteniök. Évkönyv helyett a mostani iskolaév végén az évkönyv fontosabb adataival megegyező kimutatást kell csupán felterjeszteni. Esztergom, 1947. Bodó Lajos sk."[5]

A Felsőgallai Polgári Fiú- és Leányiskola Évkönyve azonban elkészült a budapesti Vörösváry sokszorosítóipari Kft.-nél — meglehetősen gyenge kivitelben, az iskola fennállásának 22. (utolsó?) esztendejében. Az igazgató az 1947/48-as évkönyv kiadását is tervezte — ez azonban nem jelent meg.

A szándékot bizonyítja dr. Kokas János Tatabánya város polgármesteréhez írott levele 1948. június 3-án,[6] — ez egyben az iskola helyzetére is rávilágít — amelyben kéri, a polgármester rendelkezését, hogy a júniusban felvételi vagy magánvizsgázó hallgatók 16.-Ft fenntartási díjat fizessenek; hivatkozva a kötelező tandíj fizetésére, amely teljes egészében a városhoz kerül. „[...] az iskola vezetésével, oktató és nevelő munkájával 1947. okt. 1.—1948. szept. 1-ig olyan kiadások is jártak, melyeket az iskolafenntartó nem vett fel költségvetésbe és nem is fedez (pl. úttörőcsapat segélyezése, az iskolai szakkönyvtár gyarapítása, nyomtatványok, iskolai évkönyv kiadása stb.) Ezekhez fedezetet találni nem tudok. A tervbe vett 16.-Ft., feltéve, ha az engedélyezett 50 vizsga közül 30—35 tényleg meg lesz tartva, [...]500—700,-Ft. vehető fel [...] bevétel gyanánt. Ebből iskolai évkönyv 25—30 pld. kb. 500.- Ft, 20 drb. úttörőzászló kerül 200.- Ft-ba, [...] szíveskedjék belátni, hogy ennek a díjnak a kifizetése valóban elengedhetetlen. Természetesen a városi számvevőség fogja a bevételt és felhasználást engedélyezni."

1948. június 9-én 42 tanuló vizsgázott — aki két osztályból, dupla összeget fizetett — akik aláírásukkal bizonyították, hogy „[...] a tatabányai áll. polgári iskola pénztárába az 1947/48. iskolai Évkönyv kiadása és [...] egyéb fedezet nélküli kiadások teljesítésére önként az alábbi összeget fizettük be," — aláírások, körbélyegző felirata: „Állami Általános Iskola, Tatabánya" — az iraton ceruzás feljegyzés: „Önkéntes adományként bejött: 640.- Ft." A július 4-én készült jelentésben felsorolt kiadások között, amelyeket éppen a fenti összeg fedezi, az Évkönyvnek nyoma sincs.[7]

Visszakanyarodva az értesítők szerkezetéhez, bár meghatározott keretekbe kellett „beszorítani" az iskola éves tevékenységét, mégis érdekes színfoltokat találunk a helyenként száraz, tényközlő szövegben.

Az első esztendőkben — 1928/29—1934/35-ig — az alábbi szerkezet volt érvényben: I. Az [...] iskolai év története. — II. Az iskolai felügyelő bizottság. — III. A tanári testület névsora. — IV. Szertárak és a könyvtár gyarapodása. —

V. A tanulók névsora. — VI. A tanulók statisztikája (ez a rész a későbbiekben szerteágazó, többféle információt is ad!) — VIII. A jövő iskolai évre vonatkozó értesítés — és a Tankönyvek jegyzéke. 1934/35-től fejezetbővülés: az iskola gyakorlóterületével kapcsolatos tudnivalókat közli.

1935-ben a *Rendtartás* 225 §-a[8] részletesen szabályozta az értesítők szerkezetét: a fejezetek bővülnek, némelyike áttekinthetetlen, a stílusa száraz, az eseményekről érzelmi töltés nélkül, tőmondatokban olvashatunk.

Tájékoztatásként közöljük a kötelező szerkezetet: I., *Bevezető.* — II. *Az intézet [...] tanévi története.* 1. Vizsgák (a különböző vizsgák feltételeinek részletezése). — 2. Beiratások. — 3. A tanév megnyitása. — 4. Tandíjmentesség. — 5. Egyes tárgyak alóli felmentés. — 6. A tanári testület személyi változásai. — 7. Az iskola tanulmányi ügyei. — a./ Tanártestületi értekezletek. — b./ A tanári testület munkája a tanítás és nevelés terén. — c./ Vallás-erkölcsös nevelés. — d./ Hazafias nevelés. — e./ Növény- és állatvédelem. — f./ A testnevelés ügye. — g./ Osztályfőnöki óra. — h./ Hadirokkantak iránti tisztelet ápolása. — i./ Az utcai közlekedés rendje. — j./ A szöllőfogyasztás előmozdítása. — k./ A magyar ipar pártolása. — l./ A nemzeti zászló kultuszának elmélyítése. — m./ Tárgybeosztás. — n./ Tanterv. — o./ Tanításmenetek. — p./ Rendkívüli tárgyak és tanfolyamok. — r./ A tanulók magaviselete, szorgalma és előmenetele. — s./ Korrepetálás. — sz./ A szülői ház látogatása. — t./ Szülői értekezletek. — u./ A tanárok társadalmi működése. — 8./ Tanulmányi kirándulások. — 9./ Az iskola ifjúsági egyesületeinek működése. — a./ Önképzőkör. — b./ Sportkörök. — c./ Cserkészet. — d./ Ifjúsági Vöröskereszt Egyesület. — e./ Segítő Egyesület. — 10. Iskolai ünnepélyek. — 11. Egészségi állapot. —12. Hivatalos iskolalátogatás. — 13. Az iskola jótékonysága. — 14. A tanulók segélyezése. — 15. Magánvizsgálatok. — 16. A tanév befejezése. — II. A mezőgazdasági gyakorlóterület. — III. *A polgári iskolai iskolaszék.* — IV. *A tanári testület névjegyzéke.* — VI. *A tanulók névsora.* — VII. *Statisztikai kimutatás.* — I. A tanulók adatai. — II. A tanulási eredmény tantárgyanként. — III. Magaviseleti és tanulmányi eredmény. — IV. Az iskola felszerelése. — V. Az iskola benépesülése. — VIII. *Tudnivalók a jövő tanévre.* — Tankönyvjegyzék.

A felsőgallai polgári iskoláról megoldhatatlan feladat lett volna az értesítők nélkül írni, különleges élményt jelent tartalmuk elemzése; most ebből mutatunk be néhány érdekességet.

Némelyik Értesítőben feltűnik a *Környékismeret* — mai kifejezéssel élve: honismeret. „A szeretet megismerésből fakad. Minél jobban ismerjük szűkebb hazánkat, azt a marék földet, ahol születtünk, vagy ahol a sors rendeléséből le kell élnünk az életünket, annál jobban megbecsüljük, szeretjük azt, s azon át az egész magyar hont. A hazafiúi érzésnek ez az ápolása sarkal arra, hogy az értesítő elejére évente ilyen tárgyú értekezéseket tűzzünk. Egyszerre nem tud-

juk az egész vidéket fogni, csak részleteket adhatunk." — Ennek a jegyében jelent meg egy felhívás is: „Tisztelettel kérünk mindenkit, aki a Környékismerethez valamit tud, szíveskedjen azt az iskola igazgatóságához beszolgáltatni (sic!)."[9] Ekkor — 1933/34-ben — jelent meg — a későbbi anonim írások között — Klotz Ignác tatai esperes plébános *Vértesalján* c. írása — anekdoták, történetek, földrajzi nevekhez fűződő mondák sora — majd a Vértes településeinek bemutatása (Alsógalla, Bánhida, A Bánhidai erőmű, Kocs, Vértessomló, Várgesztes, Majk, Császár, Vérteskozma, Szár),[10] — tervben szerepelt a Gerecse vidéke is. 1934/35-ben jelent meg dr. Gaál István egyetemi m. tanár értékes tanulmánya: *Barangolás Bánhida barlangjaiban*[11] c. értékes tanulmánya; mindkét említett írás rajzokkal, fotókkal illusztrált. Rövid településtörténeti ismertetéseket találunk még Erdély és a Felvidék visszacsatolása után, főleg azokról a területekről, amelyekkel az iskolának kapcsolata volt.[12] Honismertetésként foghatók fel a tanulmányi kirándulásokról készült, színes, élvezetes beszámolók, névtelen szerzőktől, — sajnos, később ezeknek csak a „vázukat" láthatjuk, mert táblázatba foglaltattak, pl. az 1935/36. évi Értesítőben is; ez évtől léptek életbe a kiadványok szikár szerkezetét meghatározó szabályok, amelyeket nagyon komolyan vesznek, hiszen az szabályokhoz szigorúan ragaszkodni kell, a „[...] világos, nemesen egyszerű és tömör stílus a fő követelmény."[13]

Az Értesítők bevezetőjeként nekrológokat is találunk, így: Seedoch Károly (1874—1935) pápai prelátus, a polgári iskola püspöki biztosa,[14] Fetser Antal győri püspök (1862—1933),[15] Horváth Géza rk. káplán, felsőgallai hitoktató (1911—1934).[16] Néhány példány közölt méltatásokat, megemlékezéseket, pl. Ray Lajos főmérnök beszéde a képviselő-testület ünnepi közgyűlésén 1943. június 13-án, Horthy Miklós 75. születésnapján; Nagy Mihály bányamérnök, ref. egyházi gondnok tevékenységének méltatása iskolaszéki tagságától való megválásakor — kiemelve érdemeit az iskola történetében — amely tisztet 1932-től 1943-ig töltötte be;[17] Endrédy Zoltán Sándor bánhidai (napjainkban Környén élő) rk. papköltő bemutatása, *A gallai diákok* című versének közlésével;[18] a Komáromi Tankerületi Főigazgató, Csaplovics József köszöntője/programja hivatalának átvételekor;[19] Vesztergomi Béla,[20] az új községi főjegyző bemutatása, aki Kábik Ödön hivatalát vette át.

Érdekes Kemenes Jánosné Vincze Leonának az írása a *75 éves polgári iskola* címmel.[21] Fontos adatokat tartalmaz a polgáriból más iskolába kerülő tanárok munkásságának méltatása: Dobroszláv Lajosról,[22] az iskola festőművész rajztanáráról a tatai gimnáziumba való áthelyezése alkalmából; — özv. Eichhardtné Fekete Irén, aki a tatai polgári leányiskola igazgatója lett, majd Gáll István tanár tevékenységének méltatása Budapestre való áthelyezése alkalmából.[23]

Örömmel állapítható meg, hogy fontos, új adatok is helyet kaptak az Értesítőben: pl. 1933/34-ben közlik először *Az iskola benépesülése* című részt, folyamatosan kiegészítve az éves adatokkal; — 1937/38-tól — csak darabszámra és értékben, de közlésre kerül az iskola felszerelésének gyarapodása (bútorzat, szertárak, stb.); — 1942/43-ban olvashatunk először az iskola volt tanárairól készült összesítésről, ill. az új tanárok bemutatásáról (korábban a személyi változásokat tartalmazó részben csak a neveket említették); ez évtől közlik először a magántanulók névjegyzékét, és nagyon fontos részt: a polgáriban az előző évben végzett tanulók pályaválasztási adatait. 1941/42-től a *Dicséretek és jó pontok* című résszel bővül a névjegyzék — mintegy ösztönzésként, és ami még nagyon fontos: a tanárok előbujnak a névtelenségből, ui. az általuk vezetett szakkörök, egyesületek tevékenységéről nevesítve adnak számot.

Korábban említettük, hogy az iskolai évkönyvekből lassan kimaradoztak a tanárok értekezései. A polgári iskola éves kiadványai is gazdagabbak lennének, ha a tanárok igen kiterjedt, iskolán kívüli népművelési tevékenysége az évkönyvekben is megjelenik, ha a szerkesztő nem ragaszkodik oly mereven az előírásokhoz. Az iskola történetét áttekintve, a magas osztálylétszámokat, az iskolai elfoglaltságot látva — hiszen a kevés, de annál lelkesebb tantestület minden tagjának az intézményben több funkciója is volt, — csodálatot ébreszt, hogy népművelésre, társadalmi munkára is futotta az erejükből. Az iskolán belül (pl. szülői értekezletek) és kívül olyan előadások hangzottak el, amelyek címük alapján napjainkban is időszerűek és hasznosíthatók lennének. Az irodalmi, történelmi személyek és évfordulók mellett csupán néhány ilyen témát említünk meg: *A magyar ipar pártolása* (Kosztolnik János 1930/31.), *Mit köszönhet a világ Magyarországnak?* (Mihályi Jenőné 1938/39.), *Magyarország helyzete Európában.* (Mihályi Jenő 1943/44.); — *Küzdelem a divatháború ellen* (Dobroszláv Lajos 1931/32.), *Temetőkultúra* (dr. Kokas János 1932/33.) — *A hivatás szeretete* (Kemenes János 1939/40.), *A környezet hatása a gyermekre* (Kemenes János 1936/37.), *Mivé tesznek bennünket cselekedeteink?* (Mihályi Jenőné 1936/37.), *A szülői ház hatása a gyermek lelki életére.* (Gáll Istvánné 1931/32.), *A szülői ház hatása a gyermek értelmi nevelése körül* (Kemenes Jánosné 1931/32.), *A nevelés és szeretet* (Mihályi Jenő 1934/35.), *Az igazmondásra nevelés* (Gáll Istvánné 1934/353.), *Ne káromkodj*! (Vargha Lőrinc 1943/44.). *A kamaszkor* (Mihályi Jenő 1931/32.) — és még sorolhatnánk a jobbnál jobb címeket.

Az évkönyvek külső megjelenítése egyszerű, dísztelen, csupán 1929/30—1933/34 között látható az Értesítő külső címlapján az új iskola épületének fotója. Különösen egyedi és szépen tervezett az 1934/35. évi kiadvány külső köntöse az iskola magyaros motívumokkal díszített rajzával. Az intézmény működésének 10. évében megjelent jubileumi kötet az egyetlen, szépen il-

lusztrált; azoknak a tanulóknak a rajzaival, akik Müller Vegyészeti Rt. rajzpályázatán díjakat és oklevelet kaptak. A rajzok a pályáztató reklámjai Czuczor Viktória, Frida Vilma és Barabás Lajos munkái, ez utóbbi diák „Szerencse fel!" című rajzával nyit az Értesítő.

Az Értesítőt a tanulók minden esztendőben megkapták, a tandíj mellett fizetendő mellékdíjakban 1928/29-től 1.- P., 1934/35-től 0,70 P. volt az ára, ez az összeg maradt 1943/44-ig. Mindig az ünnepélyes tanévzárón került kiosztásra. 1938/39-ben olvashatjuk, hogy főleg nyomdatechnikai okokból (munkaerő, áramszolgáltatás kimaradása) miatt csak június 30-án osztották ki;[24] hasonló eset fordult elő 1941/42-ben, amikor az évkönyvek csak július 12-én kerültek a tanulók kezébe;[25] 1942/43-ban „[...] papírbeszerzések és elektromos áram csökkenése miatt csak szeptember elején készültek el az évkönyvek."[26]

Az iskola utolsó, silány kivitelű, de gazdag tartalmú évkönyve az 1946/47. iskolai évről jelent meg, amikor a polgári iskola lényegében befejezte tevékenységét; az iskola anyakönyvei is csak 1947-ig vannak meg a Tatabányai Városi Levéltárban.

Jegyzetek

1. Polgári iskolai útmutató. Szerk.: Csapó István, Paraszka Gábor stb. Szeged, 1935. 58—60. l.
2. Tb. Lt. — Polg. isk. iratok 1945—48. — 43/1946. Bp.-vidéki Tanker. Főig. levele az Évkönyvek felterjesztésével kapcsolatban. Bp. 1946. márc. 9.
3. Tb. Lt. — uo.
4. Tb. Lt. — Polg. isk. iratok 1945—48. szám nélküli töredék irat.
5. Tb. Lt. — Tb. MV 1947. IV. Bányakerületi Iskolaigazgatóság iratai. — 313/1947. Az 1946/47. isk. évre vonatkozó adatok összegyűjtése.
6. Tb. Lt. — Tb. PM. 7222/1948. sz.
7. Tb. Lt. — uo.
8. Polgári iskolai útmutató i.m. 58—60. l.
9. Ért. 1933/34. 4., 14. l.
10. uo. 3—14. l.
11. Ért. 1934/35. 7—12. l.
12. Évk. 1938/39., 1940/41.
13. Polg. isk. útmutató. i.m. 58—60. l.
14. Ért. 1934/35. 5—6. l.
15. Ért. 1933/34. sztl. l.
16. Évk. 1942/43. 10. l.
17. Évk. 1942/43. 6—7., 7—8. l.
18. Évk. uo. 5—6. 1. l.
19. Évk. 1939/40. 1. l.
20. Évk. 1943/44. 5. l.
21. uo. 3—4. l.
22. Évk. 1942/43. 8—9. l.

23. Évk. 1943/44. 6—7. l.
24. Évk. 1938/39. 17. l.
25. Évk. 1941/42. 16. l.
26. Évk. 1942/43. 20. l.

Bibliográfia

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Értesítője az 1928—29. tanévről. I. évfolyam. Szerk.: Kokas János. Felsőgalla, 1929. Nyomatott Hesz és Végh „TURUL" Könyvnyomdájában, Tata, Fazekas ucca 23. sz. 31 l. 23 cm.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Értesítője az 1929—30. tanévről. II. évfolyam. Szerk.: Kokas János. Felsőgalla, 1930. Don Bosco Nyomda, Rákospalota. 34 l., illusztr. 23 cm.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Értesítője az 1930—31. tanévről. III. évfolyam. Szerk.: Kokas János. Felsőgalla, 1931. Corvineum Könyvnyomda, Végh és Hesz, Tata. 30 l., illusztr. 23 cm.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Értesítője az 1931—32. tanévről. IV. évfolyam. Szerk.: Kokas János. Felsőgalla, 1932. Lindenberg Adolf Könyvnyomdája, Tóváros. 34 l., illusztr. 23 cm.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Értesítője az 1932—33. tanévben. V. évfolyam. Szerk.: Kokas János. Felsőgalla, 1933. Kapisztrán nyomda, Vác. 26 l., illusztr. 23 cm.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Értesítője az 1933—1934. tanévben. VI. évf. Összeáll.: Kokas János. Felsőgalla, 1934. Győregyházmegyei alap nyomdája. 54 l., illusztr. 23. cm.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Értesítője 1934—35. tanév. Az iskola fennállásának 10. éve. Szerk.: Kokas János. Felsőgalla, 1935. Lindenberg Adolf Könyvnyomdája, Tóváros. 50 l., illusztr. 23 cm.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Értesítője az 1935—36. tanévről. Az iskola fennállásának 11. éve. Szerk.: Kokas János. Felsőgalla, 1936—61. Gönczöl János Könyvnyomdája, Felsőgalla. 54 l., illusztr. 23 cm.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Értesítője az 1936—37. tanévről. Az iskola fennállásának 12. éve. Szerk.: Kokas János. Felsőgalla, 1937. Gönczöl Nyomda, Felsőgalla. 40 l. 23 cm.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Értesítője az 1937—38. Szent István tanévről. Az iskola fennállásának 13. éve. Szerk.: Kokas János. Felsőgalla, 1938. Nyitrai—Gönczöl Könyvnyomda, Felsőgalla. 48 l. 23 cm.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Évkönyve az 1938—39. iskolai évről. Az iskola fennállásának XIV. éve. Szerk.: Kokas János. Kiad. az iskola igazgatósága. Felsőgalla, 1939. Nyitray—Gönczöl Könyvnyomda, Felsőgalla. 64 l., illusztr. 23 cm. — Budapestvidéki Tankerület.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Évkönyve az 1939—1940. iskolai évről. Az iskola fennállásának XV. éve. Szerk.: Kokas János. Kiad.: az iskola igazgatósága. Felsőgalla, 1940. Nyitray—Gönczöl Könyvnyomda, Felsőgalla. 52 l. 23 cm. — Komáromi Tankerület. — Készült a könyvnyomtatás föltalálásának 500. évében.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Évkönyve az 1940—1941. iskolai évről. Az iskola fennállásának XVI. éve. Szerk.: Kokas János. Kiad.: az iskola igazgatósága. Felsőgalla, 1941. Nyitray—Gönczöl Könyvnyomda, Felsőgalla. 48 l. 23 cm. — Komáromi Tankerület.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Évkönyve az 1941—42. iskolai évről. Az iskola fennállásának XVII. éve. Szerk.: Kokas János. Kiad.: az iskola igazgatósága. Felsőgalla, 1942. Nyomatott Nyitray Béla Könyvnyomdájában, Felsőgalla 1942—212. Alapítva 1941. A „Nemzeti Önállósítási Alapból." 68 l. 23 cm. — Komáromi Tankerület.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Évkönyve az 1942/43. iskolai évről. Az iskola fennállásának XVIII. éve. Szerk.: Kokas János. Kiad. az iskola igazgatósága. Felsőgalla, 1943. Készült Nyitray Béla Könyvnyomdájában, Felsőgalla, 1943—652. Alapítva: 1941. A „Nemzeti Önállósítási Alapból." Művezető: Urbán Iván. 66 l. 23 cm. — Komáromi Tankerület.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Évkönyve az 1943—44. iskolai évről. Az iskola fennállásának XIX. éve. Szerk.: Kokas János. Kiad.: az iskola igazgatósága. Felsőgalla, 1944. Készült: Nyitray Béla Könyvnyomdájában, Felsőgalla, 1944—205. Alapítva: 1941-ben, A „Nemzeti Önállósítási Alap"-ból. Művezető: Urbán Iván. 60 l. 23 cm. — Komáromi Tankerület.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Évkönyve az 1945—46. iskolai évről. Szerk.: Kokas János. Az iskola fennállásának XXI. éve. Felsőgalla, 1946. Autográfia, 15 kéz írása. 73 l. 21 cm. — Budapestvidéki Tankerület.

A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola Évkönyve az 1946—47. iskolai évről. Az iskola fennállásának 22. évében. Szerk.: Kokas János. Felsőgalla, 1947. Vörösváry sokszorosítóipari Kft. Bp. IV. Múzeum krt. 13. 52 l. 23 cm. — Budapestvidéki Tankerület.

Dr. Ravasz Éva—Szilaj Ákos—Tóth Gabriella

Iskolatörténeti források a Tatabányai Városi Levéltárban

A városi levéltárban a város és elődközségei oktatási intézményeinek múltjára vonatkozóan jelentős mennyiségű iratanyagot őrzünk. A helytörténeti kutatások számára nélkülözhetetlen források ismertetését időszerűvé tette, hogy napjainkban ünnepeljük a magyar iskola 1000 éves történetét. Az adatok közzétételével szeretnénk az iskolatörténeti kutatásokkal foglalkozók munkáját megkönnyíteni.

Megítélésünk szerint az oktatásügy történetének kérdései az utóbbi évtizedekben erőteljesen foglalkoztatják a kutatókat. Egyre gazdagabbá válik a pedagógiai szakirodalom, ezen belül folyamatosan gazdagodik a különböző oktatási intézménytípusok fejlődéstörténetét feltáró tanulmányok sora, amelynek egyik oka vélhetően az, hogy a megújulni kívánó magyar oktatásügy a múlt, a hagyományok ismerete nélkül előrelépni nem tud.

Iskolatörténeti gyűjteményünk kialakítása még csak a kezdeteknél tart, az anyag korántsem teljes, további feladataink közé tartozik a gyűjtőmunka folytatása. A következőkben iskolatípusonként mutatjuk be a különböző oktatási intézményeket, hogy azok megismerésével a vállalkozó kedvű helytörténészek az elmélyültebb elemzést kívánó kutatómunkához kedvet kapjanak.

A XX. század első felében Tatabánya Megyei Jogú Város elődközségeiben a következő népoktatási intézmények működtek: kisdedóvók (l. e tárgykörben Leblancné dr. Kelemen Mária tanulmányát), Szénipari Szakiskola, polgári iskola (l. Tapolcainé dr. Sáray Szabó Éva tanulmányát). A népiskolák feladatait Magyarországon az 1868-as XXXVIII. tc. rendezte. Az intézmények felállításának jogával a törvény az államot, magánszemélyeket, községeket, hitfelekezeteket, társulatokat ruházta fel. Az elemi népiskola két tanfolyamot foglalt magába, úgymint a hatéves mindennapi iskolát, valamint a három éves ismétlő iskolai oktatást. Az iskolalátogatás kötelezettsége hatéves kortól tizenöt éves korig terjedt. Az ismétlő iskola természetesen nem volt kötelező azok számára, akik felsőbb iskolában — szakiskola, polgári, gimnázium — folytatták az ismeretszerzést. Az említett törvény az elemi népiskolák körébe sorolta

a polgári iskola intézményét, amelyet az elemi iskola 4. osztályát elvégzettek számára szerveztek.

Tatabánya város elődközségeiben fenntartói szempontból 3 típusú elemi népiskola működött: községi, felekezeti (római katholikus, református), valamint a Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársaság (továbbiakban: MÁK Rt.) társulati iskolái.

Az egyházi és a községi kezelésben működő elemi iskolák történetének feltárása a gyűjteményünkben fellelhető iratok alapján nehézségekbe ütközik, mert az iskola mindennapi életét tükröző iratok, tantestületi jegyzőkönyvek, levelezések, egyéb ügyiratok csak szórványosan maradtak meg. A MÁK Rt. magán elemi iskoláinak iratanyaga a Magyar Országos Levéltár MÁK iratanyagában hiányosan, de fellelhető.

Valamennyi iskolatípusra jellemző, hogy az anyakönyveket, névmutatókat, haladási és előmeneteli naplókat gondosan megőrizték. Ezek az irategyüttesek történelmi és szociológiai szempontból is fontosak, hiszen tartalmazták a tanuló szüleinek foglalkozását, az anyanyelvére, vallására vonatkozó információkat, s mivel a lakáscímeket is rögzítették, a községek és bányakolóniák fejlődéstörténete is követhető általuk.

A levéltárban őrzött források feldolgozása fontos eszköze az itt tanított pedagógus nemzedékek áldozatos munkájának megismeréséhez. A polgári iskolai tanárok, a társulati tanítók körébe nem volt egyszerű dolog bejutni, különösen ez utóbbi fogalom a pedagógus társadalom kiváltságosait jelentette. Általában a társulati tanítókat közmegbecsülés övezte, tisztelet és tekintély jellemezte. A dokumentumok tanúsítják, mennyire szerteágazó munkát végeztek: a tanítás mellett neveltek, szakmai cikkeket írtak, munkás és olvasó egyletekben kulturális vezető feladatokat láttak el, szervezték az iskolán kívüli népművelést, ismeretterjesztést, igazi „lámpás"-ként éltek és működtek a bányatelepeken és falvakban.

A továbbiakban irattípusonként közöljük az oktatási intézményekben keletkezett és levéltárunkban fellelhető dokumentumok tételeit.

Anyakönyvek

MÁK Rt. Felsőgalla-újtelepi iskola — 14 kötet, 1923—1935.
MÁK Rt. Bánhida bányatelepi iskola (I. körzet) — 12 kötet, 1935—1948.
MÁK Rt. Mésztelepi iskola — 29 kötet, 1923—1952.
MÁK Rt. Mésztelepi új iskola — 20 kötet, 1926—1947.
MÁK Rt. Szári tanyai iskola — 1 kötet, 1924—1925.
Felsőgallai r. kath. Szent Imre Iskola — 14 kötet, 1926—1948.

Felsőgallai Magán (1928-tól) Községi Polgári Fiú- és Leányiskola — 30 kötet, 1925—1948.
Tatabányai Táncsics Mihály Általános Iskola — 5 kötet, 1947—1948.
Tatabányai Arany János Általános Iskola — 4 kötet, 1948—1952.
Tatabányai Petőfi Sándor Általános Iskola — 3 kötet, 1949—1952.
Körtvélyespusztai Állami Általános Iskola — 5 kötet, 1948—1952.
Tatabányai Állami Gimnázium — 2 kötet, 1946—1948.

Névmutatók

A MÁK Rt. Magán Elemi Népiskoláiba beiratkozott tanulók névsora 37 kötet, 1910—1949. (Felsőgalla-bányatelep I. körzet, Bánhida-bányatelep, Mésztelep)

Iktatókönyvek

— MÁK Rt. Felsőgalla-bányatelep I. körzet	1945. I—V. hó
— MÁK Rt. Felsőgalla-bányatelep II. körzet	1939. IX. 4-től 1950. IV. 26-ig.
— Petőfi Sándor Állami Általános Iskola	1949. májustól
— Tatabánya III. ker. Táncsics Mihály iskola	1950. IV. 26-tól 1952. X. 18-ig.

Előmeneteli és mulasztási naplók

MÁK Rt. Felsőgalla-újtelepi iskola

1906—1907.	3 kötet	I—IV. osztály
1907—1908.	5 kötet	I—VI. osztály
1908—1909.	7 kötet	I—VI. osztály
1909—1910.	9 kötet	I—VI. osztály
1910—1911.	10 kötet	I—VI. osztály
1911—1912.	12 kötet	I—VI. osztály
1912—1913.	9 kötet	I—VI. osztály
1913—1914.	14 kötet	I—VI. osztály
1914—1915.	13 kötet	I—VI. osztály
1915—1916.	12 kötet	I—VI. osztály

1916—1917.	13 kötet	I—VI. osztály
1917—1918.	13 kötet	I—VI. osztály
1918—1919.	16 kötet	I—VI. osztály
1919—1920.	18 kötet	I—VI. osztály
1920—1921.	17 kötet	I—V. osztály
1921—1922. és		
1922—1923.	54 kötet	I—VI. osztály

Felsőgalla-mésztelepi iskola

1909—1910.	1 kötet	I—IV. osztály
1910—1911.	2 kötet	I—V. osztály
1911—1912.	1 kötet	I—V. osztály
1912—1913.	1 kötet	III—V. osztály
1913—1914.	3 kötet	I—VI. osztály
1914—1915.	4 kötet	I—VI. osztály
1915—1916.	4 kötet	I—VI. osztály
1916—1917.	4 kötet	I—VI. osztály
1917—1918.	4 kötet	I—VI. osztály
1918—1919.	6 kötet	I—VI. osztály
1919—1920.	6 kötet	I—VI. osztály
1920—1921.	1 kötet	I. osztály
1921—1922.	6 kötet	I—VI. osztály
1922—1923.	8 kötet	I—IV. osztály

Felsőgallai római katholikus elemi mindennapi iskola

1899—1900.	1 kötet	III—VI. osztály
1900—1901.	1 kötet	III—VI. osztály
1901—1902.	2 kötet	I—VI. osztály
1902—1903.	1 kötet	III—VI. osztály
1904—1905.	3 kötet	I—VI. osztály
1905—1906.	2 kötet	I—III. osztály

1906—1907.	3 kötet	I—IV. osztály
1907—1908.	3 kötet	I—VI. osztály
1908—1909.	3 kötet	I—IV. osztály
1909—1910.	3 kötet	I—VI. osztály
1910—1911.	2 kötet	I—IV. osztály
1911—1912.	3 kötet	I—IV. osztály
1912—1913.	4 kötet	I—VI. osztály
1913—1914.	2 kötet	I—III. osztály
1914—1915.	4 kötet	I—VI. osztály
1915—1916.	3 kötet	I—IV. osztály
1916—1917.	4 kötet	I—VI. osztály
1917—1918.	3 kötet	I—VI. osztály
1918—1919.	4 kötet	I—VI. osztály
1919—1920.	5 kötet	I—VI. osztály
1920—1921.	6 kötet	I—VI. osztály
1921—1922.	5 kötet	I—VI. osztály
1922—1923.	2 kötet	I—II. osztály

Körtvélyespusztai Állami Általános Iskola — 8 kötet, 1949—1952.

Alsógallai R. Katholikus népiskola — 1 kötet, 1945—1946.

MÁK Rt. Felsőgalla-Bányatelep I. körzet — 4 kötet, 1944—1947; 1949—1950.

Tatabánya IV. ker. Bányatelepi Állami Általános Iskola — 11 kötet, 1948—1950.

Tatabányai Dolgozók Általános Iskolája tanfolyam — 2 kötet, 1948—1949.

Petőfi Sándor Általános Iskola — 11 kötet, 1949—1951.

Bányakerületi Iskolaigazgatóság iratai 1947—1948. 2 doboz

Töredék iratanyagunkban az Ótelepi, VI—VII. telepi bányaiskolák, az iparostanonc-iskola szórvány iratai találhatók; dokumentumok a pedagógusok bérharcáról.

Tanítók és óvónők törzslapjai.
Állami Középiskolai Kollégium iktatókönyve.
Tanulói törzslapok.

A Tatabányai Állami Gimnázium és Dolgozók Gimnáziuma iratai 1946—56 között

Az 1946-ban fenti néven alapított intézmény 1948. december 10-től 1956 decemberéig Tatabányai Állami Rákosi Mátyás Gimnázium néven szerepelt.

Az iratanyagot két intézmény vonatkozásában együtt kezeljük, mert igaz ugyan, hogy két fajta képzés folyt, a nappali tagozatos oktatás és a féléves rendben működő felnőtt képzés egy igazgatással és egy tanári karral, ezért az iratokat az iratképző szerv, az intézmény sem választotta el. A töredékes, esetenként rendkívül hiányos iratanyag hiányosságai ellenére is kitűnő forrás, az 1946 őszétől működő új oktatási intézmény történetének feltárásához. A töredékességre jellemző, hogy egyes évekből alig néhány irat maradt fent. (Pl. 1946-ból 2 db jegyzőkönyv, 1945-ből 1 db jegyzőkönyv, 1956-ból 2 db irat). A fennmaradó évekből viszonylag teljesen maradtak fenn az alábbiakban irattípusonként felsorolt anyagok.

Tatabányai Állami Gimnázium Anyakönyve 1946—47. 1 kötet.
Tatabányai Állami Gimnázium Anyakönyve 1947—48. 1 kötet.
Tatabányai Állami Gimnázium Leltárkönyv 1946—51. 1 kötet.
Vegyes iratok 1946—56. 1 doboz 0,1 ifm.
Tanévnyitó és tanévzáró értekezletek jegyzőkönyvei.
Osztályozó értekezletek és szakmai-módszertani értekezletek jegyzőkönyvei.
Érettségi írásbeli vizsgajegyzőkönyvek.
Kimutatások, osztályfőnöki jelentések a tanulmányi eredményekről, fegyelmi állapotról.
Tantárgyfelosztások, órarendek.
Tanárok névsora.
Érettségi javítóvizsgák, pótvizsgák jegyzőkönyvei.
Szaktanári jelentések az egyes tantárgyak oktatásában elért eredményekről.
Szakfelügyelői jelentések gimnázium és Dolgozók Gimnáziuma oktató nevelő munkájáról az egyes tárgyak oktatásában elért eredményekről.
Írásbeli érettségi dolgozatok szórványpéldányai.
Kötelező olvasmányok jegyzéke.

Szaktanári jelentések az írásbeli érettségi dolgozatokról.
Összegző jelentések a szóbeli érettségi vizsgákról.
A gimnázium nappali tagozatok hallgatóinak névsora az 1952—53. tanévből.
Magánvizsgát tettek vizsgálati jegyzőkönyvei.
Névjegyzék a különleges tárgyakat (angol, latin) hallgatókról.
Igazgatói óralátogatások kimutatása, megjegyzések.

Felsőgallai Magán, — 1928-tól — Községi Polgári Fiú- és Leányiskola

Az intézmény történetére vonatkozó iratanyag igen töredékes. Szerencsére megtalálható az iskolai anyakönyvek teljes évköre, amelyek az itt tanuló növendékek személyi adatait és a tanulmányi előmenetelükre vonatkozó információkat tartalmazzák. Könyvtárunkban fellelhető az 1928-tól kiadott iskolai évkönyvek teljes sora, amelyek az anyakönyvekkel együtt fontos forrásai az iskola történetének. Az egyéb iskolai iratanyag rendkívül hiányos, amelynek legfőbb oka az, hogy a II. világháború idején Felsőgalla község több hónapon keresztül a frontvonalban állt, és az iskola épületét úgy a német, mint az orosz katonaság birtokba vette. Az 1945 előtt keletkezett iratanyag teljesen megsemmisült.

Iskolai anyakönyvek, —1925—1948. 30 kötet
Iskola Évkönyvek, —1928/29 — 1946/47. 16 kötet
Vegyes iratok:
1 dosszié

1945

Tanárok és tanítók illetményügyei.
Tantestület tagjainak névsora a községi Igazoló Bizottság számára.
Komárom vármegye tanfelügyelőjének levele az iskolák megszervezésével kapcsolatban.
1945—46-os tanév órarendje.
Pedagógus névjegyzék.
Politikai pártállásról nyilatkozatok.
Összesített tantárgyfelosztás.

1946

Személyi ügyekkel kapcsolatos levelezés — tanítói működési bizonyítványok, pályázatok, álláskérelmek, illetmény-ügyek, túlóradíj kimutatás, segélyügyek.

Létszámkimutatások (tanári, tanulói).
Nevelői értekezletek jegyzőkönyvei.
Osztályozó értekezletek jegyzőkönyvei.
Budapestről vidékre kitelepített gyerekek iskolaügyei.
Kimutatás Felsőgalla község területén működő iskolákról.
Az iskolaépületek háborús kárainak helyreállításáról jelentés.
Jelentés az iskola oktató-nevelő munkájáról.
Iskolalátogatási jegyzőkönyvek.
Tantárgyfelosztások.
Jelentések az iskola oktató-nevelő munkájáról.
VKM. és megyei tankerületi felügyelői levelek, rendelkezések.
Szociális ösztöndíj-ügyek.
Az 1946—47-es tanév alakuló tantestületi értekezletének jegyzőkönyve.
Kimutatás a fegyelmi és tanulmányi állapotról.
Népművelési tanfolyamokkal kapcsolatos levelezés.
Tankerületi főigazgató levelei.

1947

Pedagógusok illetményjegyzéke.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Fűrészné Molnár Anikó

A Tatabányai Múzeum Iskolamúzeuma és iskolatörténeti gyűjteménye

A Tatabányai Múzeum bár nem tartozik a jelentős hagyományokkal, régi gazdag gyűjteményekkel rendelkező múzeumok közé, a dinamikus fejlődés eredményeképpen mégis sok olyan érdekességet tartogat a látogatóknak, amit máshol nem találnak meg. Ilyen az iskolatörténeti gyűjtemény is, amely kezdetben a helytörténeti gyűjteményen belül alakult ki, de az évek során külön, önálló gyűjteményegységgé vált.[1]

Még az 1970-es évek elején, a megyei új- és legújabb kori múzeumi osztály létrehozásával párhuzamosan, de más keretek között, a Pedagógusok Szakszervezete helyi csoportján belül indult meg a korszak oktatástörténeti dokumentumainak gyűjtése. A munkát történelmi körülmények, technikai akadályok egyaránt nehezítették, hiszen a trianoni döntés után a volt Komárom és Esztergom vármegyék oktatástörténeti iratanyaga nagyrészt Csehszlovákiához került, a két világháborút túlélt bútoranyag pedig az iskolák összevonásával, a körzetesítésekkel semmisült meg.[2] Néhány aktív, nyugdíjas pedagógus hivatásszeretetének és gyűjtőszenvedélyének, valamint Moharos Józsefné megyei titkár szervezőmunkájának volt köszönhető, hogy régi tankönyvek, módszertani kiadványok, személyi hagyatékanyagok, iskolatörténeti iratanyagok stb. szép számmal kerültek be a szakszervezethez. Az ott összegyűlt anyagot 1979 áprilisában kapta meg múzeumunk, először letéti anyagként,[3] majd 1984-től véglegesen. Ez az anyag alapozta meg a Tatabányai Múzeum iskolatörténeti gyűjteményét, s a további szervezett gyűjtőmunka eredményeként lett ebből a törzsgyűjteményből az évek során — külföldi katalógusokban is jegyzett[4] — gyűjtemény és múzeum.

Gyűjtőmunkánk célja, hogy az iskolai élet valamennyi tényezőjének, személyi és tárgyi feltételének múltját, történeti változását érzékeltetni tudjuk. Ezért olyan gyűjteményegyüttes létrehozására törekedtünk,[5] amely lehetővé teszi a hazai, ezen belül a helyi oktatás és nevelés történeti bemutatását. Minél teljesebben és érdekesebben szeretnénk felidézni a hajdani és a közelmúlt iskoláinak életét, belső légkörét, az egykori diákok és tanítóik mindennapjait. Elsősorban az iskolák felszerelésének, a tanításnak és a tanulásnak, a pedagó-

gusok és a diákok életmódjának — gyakran már csak nehezen fellelhető — tárgyi és írásos emlékeit igyekeztünk megmenteni.

Az összegyűjtött emlékek a következő gyűjteményegységeket alkotják:
A *tárgyi gyűjtemény* keretében:[6]

— szemléltető és oktatási segédeszközöket,
— használati tárgyakat, bútorokat, berendezési tárgyakat, a tanárok és a diákok használati tárgyait, viseleti darabjait,
— kitüntetéseket, plaketteket, zászlókat,
— iskolai munkákat, rajzokat, kézimunkákat,
— bizonyítványokat, értesítőket, okleveleket,
— az úttörőmozgalom tárgyi anyagait gyűjtöttük össze.

A szemléltető és oktatási segédeszközök között a fizika, a kémia, a matematika, az írás-olvasás, a természetrajz és a történelem tantárgyak demonstrációs eszközeiből van a legtöbb. A fizika régen — természettannak nevezett — tantárgy időtálló, szép kísérleti eszközei is érzékeltetik, hogy az iskolák már a XVIII. század végétől kezdve fontosnak tartották a természettudományos oktatást. Szépek, sokszor művészeti értékkel is bírnak a természetrajzi (biológiai) és történelmi szemléltető faliképeink.[7] Falitérképekből is jelentős gyűjteménnyel rendelkezünk. Kialakulóban van az ásvány- és kőzetgyűjteményünk is, amelynek egyes darabjai önmagukban is látványosak.

A régi iskolai bútorokat és felszerelési tárgyakat ma már meglehetősen nehéz fellelni, hiszen csaknem teljesen tönkrementek, megsemmisültek. Nagymúltú iskolák padlásait, pincéit bejárva mégis sikerült egy komplett osztályterem berendezési tárgyait összegyűjteni az 1920—30-as évekből. Különböző korok padsorai, táblák, szertárszekrények, szamárpad, tanári asztal, dobogó, harmónium, kályha, mosdó, számolótábla, iskolai harang stb. tartoznak ide. A legszebb darabok a 100 éves Ászári Általános Iskolából származnak.[8]

A tanulók mindennapi felszereléséhez tartoztak a tarisznyák, az iskolatáskák, a palatáblák, íróeszközök, rajzeszközök, tolltartók, körzők, vonalzók stb., amelyekből viszonylag szép kollekció van gyűjteményünkben.

Alig maradtak ránk a tanítók, tanárok öltözékének, jellegzetes tanulói viseleteknek a darabjaiból. Szinte csak mutatóban sikerült eddig néhány viseleti emléket megmenteni, azok is elsősorban a gyermekmozgalmak egyenruháinak darabjai. Van néhány iskolai sapkajelvényünk. Ezek a színes, zománcozott, a diáksapkákhoz tartozó iskolai emblémák egyértelműen jelzik, hogy a tanulók büszkén viselhették „alma materük" jelképét egyensapkájukon.

A Tatabányai Múzeum numizmatikai gyűjteményében találunk jutalomérméket, kitüntetéseket, plaketteket, oktatási intézmények érmeit, személyi vo-

natkozású érméket. Nem kezeljük önálló egységként az iskolai zászlókat sem, mivel csak néhány darab került be eddig belőlük, így azok helytörténeti zászlógyűjteményünk részét képezik.

Iskolai munkákból, kézimunkákból viszont csodálatosan szép kollekció került be gyűjteményünkbe. Joggal csodálhatjuk meg közöttük a XIX. században és a XX. század elején készített hímzett, kötött, vagy horgolt mintadarabokat, a „kelengye" részét alkotó fehérneműket, vagy a felsőruházati, gyakran hímzéssel díszített darabokat.

Bizonyítványokból, értesítőkből, oklevelekből, ellenőrzőkönyvekből meglehetősen gazdag gyűjteménnyel rendelkezünk az alsószintű, közép- és felsőfokú tanintézetekből egyaránt.

Az úttörőszervezet és a csapatok felbomlása után múzeumunk fontos feladatnak tartotta az úttörőélet emlékeinek megmentését, így nagy mennyiségű anyag: egyenruhák, igazolványok, oklevelek, naplók, albumok stb. kerültek be gyűjteményünkbe.

A *fényképgyűjtemény* több egységre tagolódik:[9]

— iskolai csoport- és tablóképek,
— iskolai életképek,
— iskolaépületek fotói,
— portrék,
— albumok,
— diapozitív képsorozatok,
— sztereó képek,
— képeslapok.

A fotó a képi ábrázolás leghitelesebb formája. A történeti folyamat bemutatásának és kutatásának nélkülözhetetlen eszköze, a nevelés- és iskolatörténetnek is forrásértékű tárháza.

A több száz darabból álló iskolatörténeti fényképgyűjtemény a Tatabányai Múzeum fotóarchívumának része. Legnagyobbrészt archív fotókból áll, de a gyűjteményt folyamatosan gyarapítjuk a közelmúlt iskolai, oktatási eseményeiről készült dokumentumfotókkal. Az archív fotók egy jelentős hányadát neves helyi fotográfusok készítették, így ezek a képek fotótörténeti jelentőséggel is bírnak.

Rendelkezünk néhány kitűnő diaképpel is, ezeket szemléltetési célra és a vizualitás fejlesztése céljából használták az iskolákban. Rendkívül érdekesek a sztereó képek, amelyeket a térhatású látásmód érzékeltetése érdekében készítettek.

Képeslapgyűjteményünk a fotóarchívum elkülönített egysége. A fotó- illetve dokumentumgyűjteményből vált ki a célszerűbb feldolgozás és áttekinthe-

több tárolás érdekében. A képeslapnál nem annyira a — sokszor rendkívül érdekes és jellemző — „írásos üzenet" a fontos számunkra, hanem az a képi információ, amelyet az ábrázolás közvetít. Néhány iskolaépületről már csak így van tudomásunk. Gyakran megörökítették ugyanis a legapróbb települések iskoláját is, mint az egyetlen helyi nevezetességet a templom mellett.

A *tankönyvek és a tanári segédkönyvek* képezik az iskolatörténeti gyűjtemény egyik legnagyobb és talán legteljesebb egységét.[10] Az iskolatípusok, és azon belül tantárgyak szerint csoportosított tankönyvek sorozata szinte teljesnek mondható. Részét képezik e gyűjteményegységnek a tanári segédkönyvek, módszertani utasítások, tanmenetek, iskolai és tanári évkönyvek, pedagógiai, neveléselméleti munkák, de a gyermek és ifjúsági szépirodalom is.

Az iskolatörténeti gyűjteményen belül külön *folyóiratgyűjteménnyel* rendelkezünk. 1945 előtti és utáni pedagógiai folyóiratok, tanári módszertani folyóiratok, ifjúsági folyóiratok, minisztériumi közlönyök, tudományos és kulturális folyóiratok tartoznak ebbe az egységbe.[11]

Az iskolák történetével és működésével kapcsolatos *iratanyag* [12] a legdinamikusabban növekvő gyűjteményegységek közé tartozik. Ezek az írásos dokumentumok rendkívüli jelentőséggel bírnak. Az évek során igen sok írott emlék összegyűjtésére nyílt lehetőségünk. Jelentős egységet képviselnek az egyes iskolákhoz kapcsolódó iratok.[13] A tanítók, tanárok hivatalos és személyi irataiból egy-egy pedagógus életpályájára, de az adott korszak iskolai viszonyaira, oktatási-nevelési gyakorlatára is jellemző képet kaphatunk. A tanulókkal összefüggő emlékek, iratok ugyancsak alkalmasak jellemző és általánosítható következtetések levonására. Amellett, hogy e dokumentumok a nevelés- és iskolatörténeti kutatások számára forrásul szolgálnak, kiállítások céljára is alkalmasak.

Az összegyűjtött anyagokból 1987. május 18-án nyitottuk meg első hosszú távú időszaki kiállításunkat: *Az elemi népoktatás megyei emlékei a két világháború közötti időszakban* címmel.[14] Témaválasztásunkat az indokolta, hogy oktatástörténeti gyűjteményünknek ez volt a leggazdagabb egysége. A kiállítás helyszíne is ideális volt, hiszen múzeumunknak ez az épülete egészen az 1970-es évekig folyamatosan iskolaként működött (Gellért tér). A volt oktatási intézmény alaprajzának megfelelően olyan kiállítóhelyiséget nyertünk, amelynek két szembenálló terme időszaki, harmadik, belső szobája pedig állandó kiállítás megrendezését tette lehetővé. Állandó kiállításként egy régi osztálytermet rekonstruáltunk, mely az 1920-as évek hangulatát idézi. E tárgyegyüttes kiállításunk legsikeresebb és a látogatók által is legkedveltebb része. E teremből egy kis szertár nyílik, ahol elemi népiskolai matematikai,

fizikai szemléltetőeszközöket mutatunk be. Az iskola folyosója is korhű hangulatot idéz.

1992 májusában kezdtük meg tantárgytörténeti kiállítássorozatunkat, amelyet a magyarországi olvasás- és írástanítás történetét 1777-től napjainkig bemutató kiállítással indítottunk. Ezt követte 1994 szeptemberében *Az énektanítás története 1777-től napjainkig* című kiállításunk. *Az 1000 éves a magyar iskola* rendezvénysorozatához kapcsolódva pedig 1995 szeptemberében két új kiállítás készült el: a rajz- és a földrajztanítás történetét feldolgozó kiállítások. A kiállítások anyagát tantárgytörténeti katalógussorozatban is feldolgozzuk és megjelentetjük a közeljövőben.[15] A kiállítások eredményességét, rangját az is bizonyítja, hogy 1995 őszétől az olvasás-, írás- és az énektanítás történeti kiállítások bemutatásra kerültek Budapesten, a Budapesti Tanítóképző Főiskolán.

Iskolatörténeti kiállításainkhoz többféle hasznosítási lehetőséget is kidolgoztunk. Rendszeresek az itt tartott pedagógus továbbképzések. Az 1920-as éveket idéző osztályterem régi tanítási órák helyszíne. Rendhagyó történelemóra keretében feldolgoztuk a második világháború történetét, amelyről szerkesztett videófilm is készült, s megyénk több iskolájában ma is felhasználják az oktatásban. Népszerűek a lapozók: egy-egy korszak legértékesebb tankönyvének másolatai, amelyek így közvetlen ismereteket nyújtanak.

Az Iskolamúzeumhoz kapcsolódóan született meg 1993-ban *...Az Óperenciás tengeren is túl...* címmel — a Tatabányai Múzeum által meghirdetett meseíró pályázat díjnyertes alkotásaiból — a Komárom-Esztergom megyei gyermekek mesekönyve, amelyhez az illusztrációkat Sz. Győrfy Klára rajzszakkörének tagjai készítették.[16]

1994. április 12—13-án Tatabányán és Esztergomban *Híres iskolák, neves pedagógusok* címmel nemzetközi iskolatörténeti konferenciát szerveztünk, amelynek anyagát még ez évben a *Tudományos Füzetek* sorozatban meg is jelentettük.[17] A kötet kedvet ébresztett a kutatókban ahhoz is, hogy a középiskolák történetének feldolgozását az elemi népiskolák történetének megismertetése követhesse 1996 augusztus végén, az *1000 éves a magyar iskola* évfordulójára szervezendő konferencia keretében.

Jegyzetek

1. A múzeum történetéről l. Fűrészné Molnár Anikó: A múzeum rövid története. Magazin 5. A Közművelődés Háza jubileumi kiadványa. Tatabánya, 1990. Alfadat-Press Kft. — Tatabánya. Múzeumok. Budapest, TKM Egyesület, 1989. Tájak-Korok-Múzeum Kiskönyvtára 336. sz.

2. Dévai Judit: Iskolamúzeum, Tatabánya Múzeumok. Budapest 1989. TKM Egyesület, Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára 336. sz.
3. A letéti szerződést és a véglegesen átadott iskolatörténeti emlékek katalógusát és leltárjegyzékét l. a Tatabányai Múzeum irattárában ikt. sz.: 28/1979. és a Tatabányai Múzeum adattárában.
4. History of Education Museums and Collections International directory 1991. Third Annual, Blackwell History of Education Research Collection Northern Illinois University USA. p. 50.
5. A gyűjtőmunkában segítségünkre volt az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum l. az OPKM Múzeumi Gyűjteményei, Budapest, 1990. OPKM.
6. A tárgyi gyűjtemény csoportosításáról táblázat — l. a Tatabányai Múzeum adattára: 845—95. — és mutatócédulák készültek, amelyek segítik a gyűjteményegységben való eligazodást és kutatást.
7. Szemléltető faliképeink legszebb darabjai a Tatabányai Múzeum Iskolamúzeumának (Tatabánya II., Gellért tér 3.) állandó kiállításán láthatók.
8. A begyűjtött régi iskolabútorokból és felszerelési tárgyakból válogatva állandó kiállításként, egy az 1920-as évek hangulatát idéző régi osztálytermet rekonstruáltunk, amely tárgyegyüttes kiállításaink legsikeresebb és a látogatók által legkedveltebb részévé vált.
9. A Tatabányai Múzeum fotóarchívumában több, mint tízezer fotót őrzünk. Itt találhatók: az 1/23—4247/1 ltsz. tételei között az iskolatörténeti fényképgyűjteményhez sorolt felvételek is. Valamint l. még az iskolatörténeti leltárkönyvben az 1/29—7/8 ltsz. alatt.
10. A csoportosításáról készített táblázatot l. — Tatabányai Múzeum adattára: 845—95. A gyűjteményegységben való kutatást itt is mutatócédulák könnyítik.
11. L. uo.
12. L. részletes leírását e kötetben László János: *A Tatabányai Múzeum iskolatörténeti iratanyaga* címmel.
13. E gyűjteményből a dadi iskolára vonatkozó iratokat dolgozta fel dr. Somorjai József: *A dadi iskola iratanyaga* című tanulmányában.
14. A kiállításhoz katalógus is készült: *Az elemi népoktatás megyei emlékei a két világháború közötti időszakban* — Iskolatörténeti kiállítás, Tatabánya, 1987. L. még: Tatabánya Múzeumok. Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára id. száma
15. A tantárgytörténeti katalógussorozat első száma már megjelent: *Az olvasás-írás tanításának története 1777-től napjainkig.* — Katalógus a Tatabányai Múzeum tantárgytörténeti kiállításához. Tatabánya, 1995. Tatabányai Múzeum.
16. *...Az Óperenciás tengeren is túl...* A Tatabányai Múzeum által meghirdetett meseíró pályázat díjnyertes alkotásai, Tatabánya, 1993. Tatabányai Múzeum, Alfadat-Press Kft.
17. *Híres iskolák, neves pedagógusok* címmel rendezett nemzetközi iskolatörténeti konferencia előadásainak anyaga, Tatabánya, Esztergom, 1994. április 12—13. In: *Tudományos Füzetek* 10. Tata, 1994. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Múzeumainak Igazgatósága.

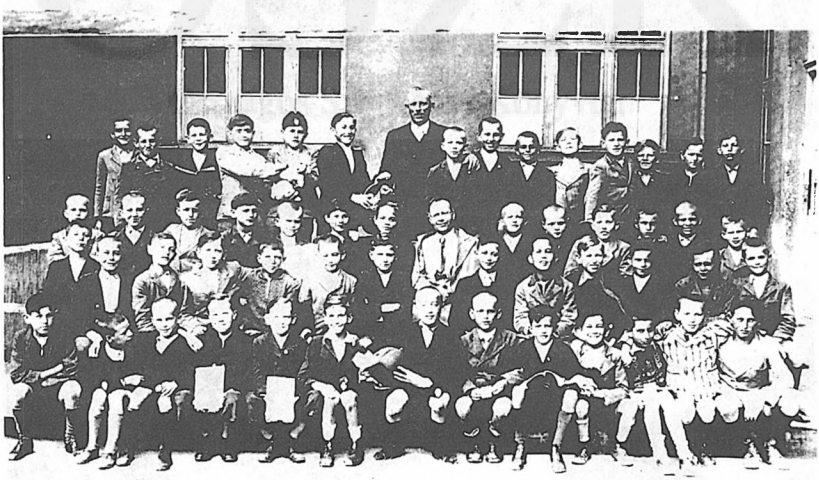
Az iskolamúzeum bejárata

A régi osztályterem részlete

A Felsőgallai Polgári Leányiskola I. osztálya — 1939/40. tanév.
A tanárok (balról): Mihályi Jenőné Jakó Melinda, Kemenes Jánosné Vincze Leona, Kábik Magdolna, dr. Kokas János igazgató, Gáll Istvánné Horváth Róza, Moldoványi Márta, Eichardtné Fekete Irén, Dobroszláv Lajos

A Felsőgallai Polgári Fiúiskola I. osztálya — 1940/41. tanév.
Gáll István osztályfőnök, Maros Imre altiszt

László János:

A Tatabányai Múzeum iskolatörténeti iratai

Az 1979-ben létrehozott és folyamatosan gyarapodó iskolatörténeti gyűjteményben már több, mint 5300 beleltározott darab található. Az iskolatörténeti leltárkönyvben szereplő tárgyak és dokumentumok három nagyobb csoportba sorolhatók be. A legnagyobb és talán legteljesebb egységet a tankönyvek, folyóiratok és tanári segédkönyvek jelentik. A másik, ennél lényegesen kisebb gyűjteményt az oktatáshoz kapcsolódó segédeszközök, taneszközök, iskolai berendezési tárgyak teszik ki. A harmadik, s jelenleg — anyagi és szubjektív feltételek miatt is — legdinamikusabban növekvő részt az iskolák működésével, történetével kapcsolatos iratanyag képezi. A következő összefoglalás a témával intenzívebben foglalkozó kutatók számára teszi megismerhetővé a múzeum iskolatörténeti iratanyagát.

Az első nagyobb csoporthoz az oktatási intézményekkel kapcsolatos iratanyaghoz soroltuk be az intézmények működését, ügykezelését tartalmazó iratokat, tanulói nyilvántartó könyveket, anyakönyveket. A különböző iskolai naplók jó támpontot adnak az iskolák tanulóinak vizsgálatához származás, vallás, tanulmányi előmenetel vonatkozásában, s a rendszerint pontosan vezetett haladási naplók a tanítási folyamatok vizsgálatához nyújtanak jó segítséget. A naplók tekintetében a választóvonalat az 1945-ös év jelenti, mivel a II. világháború után mind tartalmi, mind formai vonatkozásban változás állt be e téren. A tanmenetek a különböző tantárgyak pedagógiájának tanulmányozásakor hasznosak, segítségükkel követhető a téma feldolgozásának módszere, időtartama, segédeszközei. Fontos és jelentős egységet képvisel a konkrét iskolákhoz kapcsolódó iratanyag. A bábolnai ménesbirtoki népiskola irataiban viszonylag nagy számban állnak rendelkezésre iratok az 1885-ös, az 1894-es évből és az 1930-as évek elejéről. Jelentős értéket képvisel a dadi iskola és a MÁK Rt. iskoláinak anyaga is.

A második csoportba a személyekkel kapcsolatos iratanyagot soroltunk be a különböző kinevezéseket, fizetési átsorolásokat, okleveleket és néhány, tanulókhoz kapcsolódó iratot stb.

A harmadik nagyobb csoportot az úttörőmozgalomhoz kapcsolódó iratanyag képezi. Az úttörőszervezet és a csapatok felbomlása után nagy mennyiségű irat került be a múzeumba a Tatabányai Úttörőháztól és az Esztergomi

(későbbi Révész Béla) Úttörőháztól, felölelve az úttörőmozgalom szinte minden területét, teljes képet nyújtva a megyei ifjúsági szervezet működését tanulmányozóknak.

A Komárom-Esztergom Megyei Levéltárban a Révész Béla Úttörőházra vonatkozó további iratok találhatók.

A töredékes iskolatörténeti gyűjtemény tételes felsorolása helyett — az egyes fejezeteken belül — azokat a fontosabb tárgyszavakat emeltük ki, amelyek alapján a téma iránt érdeklődő kutató a múzeumban tájékozódhat.

Az iskolák igazgatásával kapcsolatos iratok (1908—1971)

Iktató- és nyilvántartó könyvek (Komárom, Tokod-üveggyár, Oroszlány); Leltári naplók (Tokod-üveggyár); Jegyzőkönyvek (tantestületi) (Kömlőd, Tatabánya, Tokod-üveggyár); Anyakönyvek (Alsógalla, Neszmély, Oroszlány); Felvételi naplók (Neszmély, Vérteskethely); Tanulói nyilvántartások (Tatabánya).

— *1945 előtti iskolai naplók*

— Felekezeti iskolák

— Katolikus iskolák (1904—1920)

Előmeneteli és mulasztási naplók (Héreg, Neszmély, Tokod-üveggyár)

— Református iskolák (1903—1930)

Előmeneteli, mulasztási naplók, osztálykönyvek (Héreg, Neszmély)

— Evangélikus iskolák (1892—1922).

Előmeneteli, mulasztási naplók, osztálykönyvek (Oroszlány).

— Állami iskolák (1912—1934).

Előmenteli, mulasztási és haladási naplók (Dorog-újbányatelep, Oroszlány, Tokod-üveggyár).

— *1945 utáni naplók*

— Óvoda — Haladási, mulasztási naplók (1947—1952. — Kecskéd).

— Általános iskola (1945—1975)

Osztálykönyvek.
Haladási, mulasztási, osztályozó és osztálynaplók
(felekezeti és állami iskolák: Héreg, Tata, Tatabánya).

— Tanfolyam (A tatabányai közigazgatási tanfolyam naplója 1945/46.)

— Tanmenetek (1928—1967)

Felekezeti és állami iskolák, óvodák (Csolnok, Dorog, Gyömrő, Imely).

Az iskolák iratai

— Bábolnai ménesbirtoki népiskola (1880—1936)

Iskolaszék, jegyzőkönyvek.
Számadások, költségvetések.
Kimutatások (tanulók).
Tanfelügyelői levelek, körlevelek, utasítások.

Jelentések (járványok).
Alkalmazottak kinevezése, biztostás.
— A dadi általános iskola (1946—1959)
Jegyzőkönyvek, iratok (tantestületi, nevelési értekezlet).
Névjegyzékek (tantestület, tanulók).
Személyi iratok (pedagógusok).
Tantárgyak (rajz, nyelvtanítás, hittan).
Fizetési jegyzékek, segélyezés.
Munkaközösségek (pedagógus, szülői).
Kimutatások (statisztikai, beratkozási díjak).
Tan- és szakfelügyelői körlevelek.
Továbbképzések.
Beiskolázás, továbbtanulás.
Munkatervek.
Mozgalmak (nevelési, úttörő, versenyek).
— A MÁK Rt. iskolái (1927—1941., 1946/47.)
Éves jelentések, órarendek

Pedagógusokkal és tanulókkal kapcsolatos iratok

— Töredékes személyi iratok (bővebben: Molnár János, Szőke Irén — Tatabánya, Gerendás Géza — Esztergom).

Az úttörőmozgalom iratai

— Intézmények
— Tatabányai Úttörőház (1983—1990).
Statisztikai kimutatások, módszertani útmutatók, jegyzőkönyvek.
— Esztergomi Úttörőház (1949—1970).
Statisztikai kimutatások, jelentések, munkatervek.
— Táborozás (1961—1982).
Jelentések, értékelések.
Vezető-, őrsvezetőképző, nyári, expedíciós és vándortáborok (Esztergom, Tata, Tatabánya).
— Munkatervek és értékelések (1964—1992).
Úttörőcsapatok (Bajót, Dorog, Esztergom, Lábatlan, Tatabánya, Tokodaltáró, Komárom Megyei Úttörőelnökség).
— Úttörőtörténet
— Egyéb (1957—1988).
Működési engedélyek, kulturális szemlék, úttörőparlament, úttörőolimpia, versenyek, pályázatok, név- és címjegyzékek.

Egyéb iratanyag

Kevés megyei vonatkozás (pl. a Bánhidai rk. iskola éptése, 1873.; az Esztergomi Kath. Főgimnázium önképzőköri jegyzőkönyve 1901/02., 60 éves a mésztelepi iskola).

Dr. Somorjai József

A Dadi Általános Iskola története 1946—1959.

A Tatabányai Múzeum iratai alapján

A Tatabányai Múzeum iskolatörténeti gyűjteményében található a dadi iskola iratanyaga, mely az 1946—1959-ig terjedő időszakot öleli fel.

Az iratanyag összetétele vegyes, ezért a jobb áttekinthetőség érdekében az alábbi fontosabb csoportokra bontható;

1./ Vallás- és Közoktatási Minisztérium, illetve Művelődésügyi Minisztérium iratanyaga, s az ezekre készített iskolai jelentések.

2./ Komárom-Esztergom Vármegyei Tankerületi Főigazgatóság, illetve Komárom Megyei Tanács Végrehajtó Bizottság Művelődésügyi Osztálya iratanyaga, s az ezekre készült iskolai reagálások.

3./ Dad Római Katolikus, illetve Állami Általános Iskola belső iratanyaga. [Az iratanyag vázlatos ismertetését *László János* adattára közli. — A szerk. megjegyzése.]

Jelen tanulmányban a meglévő iratok közül a legfontosabb források, a jegyzőkönyvek feldolgozására vállalkozunk. A jegyzőkönyveket tanulmányozva betekintést nyerhetünk az iskolai élet egészébe, az oktató- és nevelő munka folyamatába, eredményeibe, gondjaiba.

A jegyzőkönyvek tartalma, stílusa tükrözi a mindenkori társadalmi, politikai helyzetet, elvárást, hangulatot, légkört. Egy 1951-es jegyzőkönyvben olvasható pl. az alábbi mondat:

„Természetes, hogy a tanulók az 1919-es forradalomban döntő szerepet játszó Rákosi pajtást választották példaképüknek."[1]

Ez alól kivétel az 1953-as esztendő, ugyanis a „fordulatból" a dadi iskola iratai semmit sem érzékeltetnek.

1956-ban az országban zajló eredményekről is kevés említés történik. A tantestület 1956. május 18-án egységesen meghallgatta Rákosi Mátyás rádióbeszédét, majd 25-én megbeszélte.

1956 októberéről semmi feljegyzés nem maradt fenn. Egy 1957-es jegyzőkönyvben említik meg az alábbi tényeket: Dadon 1956. október 30-án, november 5—6—7—8-án szünetelt a tanítás, külföldre egy nyolcadik osztályos

tanuló távozott. A pedagógusok '56-os szereplésére abból lehet következtetni, hogy 1957-ben egymást váltják az igazgatók és — egy kivételével — a tantestület valamennyi tagját áthelyezték más község iskolájába. A feljegyzésekből az is kitűnik, hogy ez a megoldás a megyében általános gyakorlat volt. Az áthelyezések az oktató-nevelő munkában és a tanulmányi fegyelemben kimutatható visszaesést, zavart okoztak.

A jegyzőkönyvek két fontosabb csoportra oszthatók; az iskolai értekezletekről, illetve a tanfelügyelői, szakfelügyelői látogatásokról.

A teljesség igénye nélkül elsőként az iskolai értekezletek jegyzőkönyveinek tartalmával foglalkozunk. Sajnos, az 1946—48-as évekből csak szórvány anyag maradt fenn. A legkorábbi jegyzőkönyvet 1946. október 14-én keltezték, amelyből egyebek között kitűnik, hogy országos rendeletre elkezdődött a pedagógusok számára a havonkénti világnézeti tájékoztatás, amelyeket körzetenként szerveztek meg. A résztvevők „[...] a bokodi, száki, szendi, császári, kömlődi nevelők pár órai gyaloglással jutottak el a helyszínre, Dadra."[2]

Az 1950—1953 közötti évek gazdagon dokumentáltak. Az írásokból világosan kirajzolódik az iskola működése, a tanévnyitó, az osztályozó és ellenőrző, valamint a tanévzáró értekezletek jegyzőkönyvei alapján.

A Rákosi-rendszer oktatáspolitikáját jól jellemzi az a tény, hogy az 1950-es években szinte minden hétre jutott egy értekezlet, témájukat központilag, vagy megyeileg írták elő. 1951-től kötelezővé tették a havi jelentések küldését a megyei szervekhez.

Az igazgatók ezt a feladatot valószínűleg csak vonakodva teljesítették, mert egy 1951-es megyei körlevélben az alábbi megállapítás olvasható:

„Azok az igazgatók, akik a havi jelentéseiket nem küldik el, akadályozóivá válnak a szocializmus, az 5 éves terv sikeres építésének és súlyos mulasztást követnek el, amit a jövőben meg fogok torolni."[3]

1951-től minden iskolában előírták a heti munkaértekezletek tartását is, ahol megbeszélték az oktató-nevelő munka aktuális feladatait, elkészítették a családlátogatások, korrepetálások rendjét, bevezették a bukásra álló tanulók részére a délutáni — 15—17-ig tartó — iskolát. Ezenkívül a pedagógusok bemutatták az igazgatónak az előző heti órákra készített óravázlataikat.

A tanulók munkáját kéthetente értékelték. 1951-től a nyolcadikosoknak tanév végén kötelező vizsgát kellett tenniük. Egy új központi mozgalom is elindult: „Harc az 5 perces tanórákért" címmel amelynek célja a lemaradó tanulók felzárkóztatása volt. Az értekezleteken természetesen a fő témát a tanulmányi munka, az iskolai fegyelem adta. Minden évben azzal zárták a tanévet, hogy a tanulmányi fegyelmet erősíteni kell, javításra szorul a kapcso-

lat a szülői házzal, csökkenteni kell a lemorzsolódást, kiemelten kell foglalkozni a munkás és paraszt származású tanulókkal, hiszen „[...] a továbbtanulásnál nem osztályidegen tanulókra lesz szükség."[4]

Az 1952-es tanév kezdetén az MDP II. Kongresszusa határozatának megfelelően fokozni kellett a bukás elleni harcot. Központi előírásra bevezették a fizikai dolgozók gyermekei részére a bukás- és elégséges-mentes mozgalmat. „A központi elvárást a dadi iskola is teljesítette, hiszen a tanulmányi átlag a tanév végére 4,2 lett, s nem volt bukott tanuló." Az új tanévet viszont 1953-ban úgy kezdték, hogy az osztályozás tükrözze a tanulók tényleges tudását, legyen reális. Talán az 1953-as fordulat hatására történt ez.

A hiányzások elleni küzdelem is folyamatos volt. Fő okként a tanárok az őszi és tavaszi időszakban azt jelölték meg, hogy a szülők bevonják gyerekeiket az otthoni mezőgazdasági munkákba. A családlátogatások tapasztalatai alapján 1953-ban megállapították, hogy a 8—9 gyerekes családok általában csak 4—5 gyereket járatnak iskolába a munkavégzés miatt, „[...] mert a kötelező beszolgáltatás mértéke olyan magas, hogy a megélhetést különben nem tudnák biztosítani."[5] Minden évben volt olyan gyerek is, aki azért nem járt iskolába, mert nem volt ruhája, cipője. Ezért a tantestület és az úttörőcsapat évente gyűjtést szervezett, ebből 4—5 tanulónak sikerült az iskolába járás feltételeit előteremteni.

A központi tervutasításos rendszert jól tükrözi az 1953-as anyagból származó megállapítás, amely szerint a tanulók „[...] az év elején előírt 7 nap/fő mulasztási tervszámot sajnálatos módon túllépték." A hiányzások ellen a hivatal is fellépett. 1952-ben az igazgató felterjesztése alapján a Tata Járási Tanács V. B. mint I. fokú rendőri büntetőbíróság büntetőparancsában négy szülőt gyermeke igazolatlan hiányzása miatt 20—40 Ft-ig terjedő pénzbírsággal sújtott. Egy igazolatlan hiányzásért 10 Ft büntetés járt. A tanulmányi fegyelem 1957-ben újra napirendre került, a június 20-ai jegyzőkönyvben az alábbi megállapítás olvasható: „Az ellenforradalom hatásaként eluralkodott a fegyelem lazulása, felső-tagozatosoknál a kritizálási hajlam. A tanulók zöme nem látogatja az orosz órákat, és az orosz szakköri foglalkozásokat."[6]

Az oktatómunka folyamatossága érdekében 1950-től kezdve negyedéves iskolai munkaterveket kellett készíteni, amelyből minden pedagógus egyéni tervet készített. Egy 1954-es jegyzőkönyvből az derült ki, hogy a negyedéves egyéni munkaterveket a pedagógusok felesleges adminisztrációnak tartották.[7]

Az értekezletek másik feladata a rendszeres továbbképzés volt, amely 1950-ben pl. azt jelentette, hogy minden tanárnak el kellett olvasnia a *Rákosi per* című könyvet. Kötelező feladattá tették a szovjet pedagógiai irodalom

folyamatos tanulmányozását; minden értekezleten beszámolt valaki az általa megismert tanulmányról — Makarenkó, Krupszkaja, Melnyikov, Goncsarov, Jeszipov, stb., s azt közösen megbeszélték. Volt olyan pedagógus is, aki azt vállalta, hogy Déry Tibor *Felelet* és Mikszáth Kálmán *Különös házasság* című regényét olvassa, illetve dolgozza fel.

A szakmai továbbképzés rendszere 1950-ben megváltozott, megszüntették a bázisiskolákat. A megyei körlevél indoklásában az szerepelt, hogy itt gyűjtötték össze a legjobb pedagógusokat, ezeknek az iskoláknak a feltételrendszerét ideálisra javították, sőt már a tanulókat is válogatták, így a „normál" iskolákban már nem lehetett a mintaiskolák tapasztalatait hasznosítani.

A közigazgatásban bevezették az iskolák számozását, elkészítették az új körzeteket, a tagiskolák rendszerét. A bázisiskolák helyett tapasztalatcsere-iskolákat hoztak létre. Itt a különbség az volt, hogy a kijelölt iskolában a körzethez tartozó összes iskola nevelői felváltva tartották az előadásokat és a bemutató tanításokat.

A dadi iskola is tapasztalatcsere-iskola lett 1950-től. Ide csatolták a bokodi, kecskédi, környebányai, síkvölgyi, oroszlányi, vértessomlói, szentgyörgypusztai, várgesztesi, tagyosi és nagyparnakpusztai iskolák nevelőit is. Az 1951/52-es tanévben Dadon nyolc alkalommal tartottak továbbképzést.

A politikai továbbképzés érdekében 1950-től rendszeressé váltak a heti sajtófélórák, a rádióhallgató szemináriumok. Kötelezővé tették a szervezett politikai oktatáson való részvételt is. Egy szakfelügyelő tanácsára az igazgató a politikai oktatáson készített jegyzeteket utólag ellenőrizte. A párthatározatok megismertetése központilag szabályozott rendben folyt. 1955-ben az MDP Központi Vezetősége április 11-i határozatának feldolgozására valamennyi pedagógusnak kéthetenként szemináriumon kellett megjelennie, vasárnaponként pedig a községekben tartottak előadásokat. Az első ilyen előadás: *A nagyüzemi gazdálkodás előnyei* címmel hangzott el, mindez azt célozta, hogy a pedagógusok harcosabban agitáljanak a termelőszövetkezetek szervezése mellett. Az eredmény nem maradt el, egy 1956-os adat szerint a pedagógusok 14 tagot szerveztek be Dadon a termelőszövetkezetbe.[8] A pedagógusoknak szorgalmazniuk kellett a begyűjtés teljesítését és a békekölcsön jegyzését is. 1955-től minden pedagógust beiskoláztak marxista továbbképzésre is. 1955-ből egy jegyzőkönyv tanúsítja, hogy több értekezletet is tartottak, de írásos nyoma egynek sincs. Sajnos, az 1955—59-es évekről összesen három jegyzőkönyv maradt fenn.

A jegyzőkönyvek másik csoportja a tanfelügyelői, illetve szakfelügyelői látogatások alkalmából készült. Voltak olyan évek — mint pl. az 1949—50—

51-es —, amikor a dokumentumok tanúsága szerint szinte havonta járt szakfelügyelő az iskolában. 1954—57 között egyetlen látogatás sem volt. 1959-ben 8 alkalommal járt szakfelügyelő Dadon, de írásos nyoma nem maradt. A jegyzőkönyvekből kitűnik az oktató-nevelő munka helyzete. Megtudhatjuk, hogy a dadi iskola átlagosan 120—160 tanulólétszámmal működött, a tanítás 4 épületben folyt, összevont osztályokban 5 nevelő irányításával. Az épületek közül csak egy volt igazán tanítás céljára alkalmas. A padok, felszerelések zöme elavult, térkép, szemléltető eszköz kevés volt, hiányzott a tornaterem és a sportfelszerelés, nevelői szoba sem állt a pedagógusok rendelkezésére. Az igazgató minden évben kérte az iskola felújítását, bővítését, a szolgálati lakások korszerűsítését, s új felszerelések küldését. Mindez 1956-ra valósult meg. Felújították az iskolát, új padok, szemléltető eszközök érkeztek, a szolgálati lakásokat rendbe tették, számuk négyre emelkedett. Egy-egy lakás bérleti díja havonta 30—50.- Ft volt. Egy pedagógus átlagbére 1200—1400.- Ft között ingadozott. 1959-ben bővítették az iskolát, nevelői szoba is épült.

A jegyzőkönyvekből az is megállapítható, hogy az 5 pedagógus a község életében jelentős szerepet játszott, sokféle közéleti feladatot vállalt. Szervezték a Szülők Iskoláját, közülük került ki a népművelő, vezetői voltak az EPOSZ-nak, DISZ-nek, Úttörőszervezetnek, MNDSZ-nek, Vöröskeresztnek. Rendszeresen tartották a Szabad Föld-estéket, közreműködtek a választások lebonyolításában. Egy 1949-es jegyzőkönyv tanúsítja, hogy az iskola által szervezett ünnepek a falu legfontosabb eseményei voltak. A május elsejei felvonuláson a falu lakosságának 75 %-a, azaz 816 fő, az Anyák Napján a 90 %-a, azaz 912 fő vett részt.[9] A nevelők vállalták egy 100 órás tanfolyam szervezését is, amelynek célja a faluban az analfabétizmus felszámolása volt.

A jegyzőkönyvek természetesen még sokféle kérdéssel foglalkoztak és a többi irat feldolgozása is érdekes tényeket, adatokat, tapasztalatokat kínál a jövőbeni kutatók számára.

Jegyzetek

1. Nevelőtestületi jegyzőkönyv 1951. — lt. sz.: 93. 16. l.
2. Jegyzőkönyv. 1946. október 14. — lt. sz.: 93. 7. l.
3. A Komárom Megyei Tanács körlevele. 1951. — lt. sz.: 93. 16. 14.
4. Nevelőtestületi jegyzőkönyv. 1951. — lt. sz.: 93. 16. l.
5. Nevelőtestületi jegyzőkönyv. 1953. — lt. sz.: 93. 14. l.
6. Nevelőtestületi jegyzőkönyvek. 1957. — lt. sz.: 93. 4. l.
7. Nevelőtestületi jegyzőkönyvek. 1954. — lt. sz.: 93. 14. l.
8. Páthatározat a közoktatás fejlesztéséről. 1955. — lt. sz.: 93. 8. 5.
9. Tantestületi jegyzőkönyv. 1949. — lt. sz.: 93. 2. l.

Rövidítések

a.	alatt, -i
ÁÉH	Állami Építészeti Hivatal
Ag.	Alsógalla, -i
ág. ev.	ágostai evangélikus
ág. h.	ágostai hitvallású
áll.	állam, -i
ált.	általános
ált. isk.	általános iskola
biz.	bizottság, -a, -i
Bp., bp-i	Budapest, -i
c.	cím, -e, ű
DISZ	Dolgozó Ifjúság Szövetsége
EPOSZ	Egységes Parasztifjúsági Szervezetek Országos Szövetsége
ért.	értesítő
ev.	evangélikus
évk.	évkönyv
f.	folyó (év, hónap stb.)
Fg.	Felsőgalla, -i
főgimn.	főgimnázium, -i
főisp.	főispán, -i
gr.	gróf
h.	helyett, -es
hat.	határozat, -a
hiv. sz.	hivatkozás, -i szám
hitv.	hivallás, -ú
hrsz.	helyrajzi szám
htb.	háztartásbeli
id.	idősb. idézet(t)
ig.	igazgató, -ja igazol, -ás
ikt.	iktató, iktatott
ifm.	iratfolyóméter
ikt. sz.	iktató szám
i. m.	idézett mű
ill.	illetve
illusztr.	illusztrál, -t; illusztráció
isk.	iskola, -i
izr.	izraelita
jkv.	jegyzőkönyv, -e
képv.	képviselő, -i, -je
képvt. képv. test.	képviselő-testület
ker.	kerület, -e, -i
kir.	király, -i

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

kft.	korlátozott felelősségű társaság
kgy.	közgyűlés, -e, -i
KISOK	Középiskolai Sportkörök Országos Központja
közgy.	közgyűlés, -e, -i
Kom. vm, m.	Komárom vármegye, megye
közig.	közigazgatás, -i
közs.	község, -i
kr.	krajcár
l.	lap lásd
Lt., lt.	levéltár
lt. sz.	leltári szám
	magán
m.	megye méter
magy.	magyar
MADISZ	Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség
MÁK Rt.	Magyar Általános Kőszénbánya Rt.
MÁSZ	Magyar Állami Szénbányák
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MNDSZ	Magyar Nők Demokratikus Szövetsége
Mo., mo-i	Magyarország, -i
MUSZ	Magyar Úttörők Szövetsége
MV	megyei város
nk.	nagyközség, -i
ny.	nyomda nyugdíjas
o., oszt.	osztály, -a
okl.	oklevél, -es
orsz.	országos
P.	pengő
PM., pm.	polgármester, -e, -i
polg.	polgár, -i
polg. isk.	polgári iskola
r.	rendes
r.k., rk., róm. kat.	római katolikus
ref.	református
rend.	rendelet, -e
Rt.	részvénytársaság
sz.	szám, -a, -ú
sz. a.	szám alatt, -i
SZOT	Szakszervezetek Országos Tanácsa
sztl.	számozatlan
t.	törvény, -e, -i
Tb.	Tatabánya, -i
Tb. Lt.	Tatabányai Levéltár
tc.	törvénycikk
tanker.	tankerület, -e, -i

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

tan. képz.	tanítóképző
test.	testület, -e, -i
th	törvényhatóság, -a, -i
tjkv.	telekkönyvi jegyzőkönyv
tk.	telekkönyv, -e, -i
tvr.	törvényerejű rendelet
uo.	ugyanott
ua.	ugyanaz
ü.o.	ügyosztály, -a
V. B.	végrehajtó bizottság
VEAB	Veszprémi Akadémiai Bizottság
vez.	vezető, -je
VKM	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
vm.	vármegye, -i
Vs.	Vágsellye, -i
Vs. Lt.	Vágsellyei Levéltár

* * *

Munkatársaink:

Fűrészné Molnár Anikó, a Tatabányai Múzeum igazgatója
Lászlo János régész-múzeulógus, Tatabányai Múzeum
†Leblancné dr. Kelemen Mária főlevéltáros, Tatabányai Városi Levéltár
Németh Ferenc tanár, Bánki Donát Ipari Szakközépiskola, Tatabánya
Dr. Ravasz Éva, a Tatabányai Városi Levéltár igazgatója
Dr. Somorjai József tanár, Bányaipari Aknászképző, Geológiai, Bányagépészeti és Bányavillamossági Szakközépiskola, Tatabánya
Szilaj Ákos levéltáros, Tatabányai Városi Levéltár
Tapolcainé dr. Sáray Szabó Éva könyvtáros, Tatabányai Városi Levéltár
Tóth Gabriella adminisztrátor, Tatabányai Városi Levéltár
Á. Varga László, a Nógrád Megyei Levéltárak igazgatója

1514

TARTALOM

Dr. Ravasz Éva:
Bevezetés 5

*

IN MEMORIAM
Leblancné dr. Kelemen Mária (1931—1995) 7

†Leblancné dr. Kelemen Mária:
Óvodaépítés a századfordulón Felsőgallán, Bánhidán és Alsógallán 12

Németh Ferenc — T. dr. Sáray Szabó Éva:
A MÁK Rt. Tatabányai Szénipari Előkészítő Iskolája 37

Tapolcainé dr. Sáray Szabó Éva: A Felsőgallai Polgári Iskola történetéből
1925—1948. 68

Dr. Ravasz Éva — Szilaj Ákos — Tóth Gabriella:
Iskolatörténeti források a Tatabányai Városi Levéltárban 113

Fűrészné Molnár Anikó:
A Tatabányai Múzeum Iskolamúzeuma és iskolatörténeti gyűjteménye .. 121

László János: A Tatabányai Múzeum iskolatörténeti iratai 129

Dr. Somorjai József:
A dadi Általános Iskola iratanyaga 1946—1959. 132

*

Rövidítések jegyzéke 137

*

Munkatársaink 139

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár